



T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

BİLİMİN ÖZERKLİĞİ VE BİLİM-DEVLET İLİŞKİLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hüseyin DAMAK

BURSA - 2013

U.Ü. S.B.E.
SOSYOLOJİ ANABİLİM
DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

BİLİMİN ÖZERKLİĞİ VE BİLİM-DEVLET İLİŞKİLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hüseyin
DAMAK

BURSA
2013



**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

BİLİMİN ÖZERKLİĞİ VE BİLİM-DEVLET İLİŞKİLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hüseyin DAMAK

**Danışman:
Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN**

BURSA - 2013

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı'nda 700944002 numaralı Hüseyin Damak'ın hazırladığı "Bilimin Özerkliği ve Bilim-Devlet İlişkileri" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 20/02/2013 günü 11:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı

Prof. Dr. Hüsamettin Arslan
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Feridun Yılmaz
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ahmet Cevizci
Uludağ Üniversitesi

22/02/ 2013

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Hüseyin DAMAK
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Sosyoloji
Bilim Dalı : Sosyoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII+109
Mezuniyet Tarihi : ... / ... / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN

BİLİMİN ÖZERKLİĞİ VE BİLİM-DEVLET İLİŞKİLERİ

Bilimin özerkliği iddiası objektivist bir iddiadır. Bu iddia, ortodoks bilim görüşünün bilimin doğasına, statüsüne ve konumuna ilişkin öne sürdüğü tezlerin reel dünyadaki yansımalarıdır. Bilimin özerkliği fikri ilhamını bilimin zaman, mekan ve toplum üstü bir faaliyet olduğuna ilişkin inançların genel bir ifadesi olan ortodoks bilim görüşünden almıştır. Bilimi, objektivite fikri ile onu icra edenlerden koparan ortodoks bilim görüşü özerklik fikri ile toplumdan da koparmıştır. Dolayısıyla bu inanca göre bilim hem bir faaliyet olarak hem de bir kurum olarak her türlü etkiden uzaktır ve özerk bir yapıya sahiptir. Bu fikirlerden hareketle üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde objektivite fikrini anlamaya çalıştık. Bu amaçla kavramın detaylı bir etimolojisini yaparak, kavramın anlamının zaman içinde nasıl bir dönüşüme uğradığını, nelere göndermede bulunduğunu ve bilimle ilişkisini göstermeyi denedik. İkinci bölümde bilimin özellikle Soğuk Savaş döneminde devletle, orduyla, şirketlerle kurduğu ilişkilerden hareketle bilime ilişkin objektivist iddiaların reel değil ideal ya da yalnızca bir inanç olduğunu iddia ettik. Üçüncü ve son bölümde ise bu objektivist iddiaların ve özerklik fikrinin dayandığı temelleri sorguladık. Varılan noktada sosyal dünyadan koparılamayacağı anlaşılan bilimin, yüzyılımızda ortaya çıkan ve hem acil çözümler bekleyen hem de üzerinde ciddi etik tartışmalar olan büyük problemler karşısında nasıl faaliyet göstermesi gerektiğine ilişkin bir tartışma yürüttük. Ve yapılan bütün tartışmalarda temel hedefimiz hayatımızın her alanını etkileyen bilim olgusuna daha reel bir yaklaşım getirmektir. Bu çaba insanlığın bugünü ve geleceği açısından anlamlı bir çabaydı.

Anahtar Sözcükler:

Bilim Objektivizm Özerklik Bilim-Devlet Özne-Nesne

ABSTRACT

Name and Surname : Hüseyin DAMAK
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Sociology
Branch : Sociology
Degree Awarded : Master
Page Number : VIII+109
Degree Date : .../.../ 20.....
Supervisor (s) : Prof. Dr. Hüsametdin ARSLAN

AUTONOMY OF SCIENCE AND RELATIONSHIPS BETWEEN SCIENCE AND STATE

It is an objectivist assertion that science is autonomous. The assertion is a reflection of the thesis relevant to nature, status and position of science propounded by orthodox science thought in real world. The idea of autonomy of science acquired its inspiration from orthodox science thought that is a general expression of the beliefs that science is an activity independent from time, place and society. Orthodox science thought that separates science from those who execute it by means of the idea of objectivity also separates it from the society by means of the idea of autonomy. Consequently, according to this belief, the science, as both an activity and as an institution, is exempt from all kinds of effects and posses an autonomous structure. From these approaches forth, in first chapter of the study that consists of three chapters, we try to explain the idea of objectivity. For this purpose, by etymologising in detailed manner, we try to show how the meaning of the notion transforms in due course, to what it refers and its relation with science. In second chapter, by using of the relationship that science establish with state, army and companies specially in cold war era, we claim that the objectivist assertions relevant to science is not real but ideal or just a belief. In final chapter, we interrogate the fundamentals of the objectivist assertion and the idea of autonomy. In the point we concluded, we run a discussion on how the science, that it is understood that it can not be seperated from the earth, deal with the great problems, emerged in our century, both which looks for immediate solution and on which there are ethical problems. And our main objective in all discussions is to bring a more real approach to the phenomenon of science that effects all fields of our lives. In the sense of now and future of mankind, this endeavor is a meaningful attempt.

Keywords:

Science Objectivism Autonomy Science-State Subject-Object

ÖNSÖZ

Elinizdeki çalışma bilim sosyolojisi alanında yapılmış bir yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu çalışmada ortodoks bilim anlayışının bilimin objektifliğine ve özerkliğine ilişkin öne sürdüğü temel varsayımlar ele alınmıştır. Çalışmada yapılan tartışmalar söz konusu varsayım ya da iddiaların eleştirisi üzerinden yürütülmüştür. Bu tartışmaların temel amacı bilime objektivitesini ve özerkliğini armağan ettiği iddia edilensosyal, politik ve ekonomik kontektsten ya da en genelde toplumdan bağımsızlık fikirlerinin açmazlarını ve çelişkilerini ortaya koyarak, bilimin sosyal temellerini göstermektir.

Bu amaçla birinci bölümde tartışmamızın mihenk taşı konumundaki “obje” kavramının etimolojisini sunduk ve ardından bu kavramın ilham verdiği objektivite arayışının bilimle ilişkisini ele aldık. İkinci bölümde, bilimin kurumlaşmaya başladığı yıllardan başlayarak sosyal dünyadaki diğer politik ve ekonomik kurum ya da aktörlerle kurduğu ilişkileri inceledik. Söz konusu ilişkiler bilimin kendisi hakkında öne sürülen objektiflik ve özerklik iddialarını çürüten tarzda kurulan ilişkilerdir. Bu ilişkiler objektivist iddiaların aksine bilimin sosyal bir yapıda temellenmiş, sosyal bir fenomen olduğunu ve onun bu yapıdan bağımsız olarak düşünülemeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir. Son bölümde ise bilim-toplum ayrımının kendisinden ilham aldığı özne-nesne ayrımının eleştirilerine yer verdik. Bu eleştirilerden hareketle öznenin nesneden (ya da nesnenin öznenin) koparılamayacağını dolayısıyla bilimin de toplumdan koparılamayacağını iddia ettik.

Bilim sosyolojisinin ülkemizdeki akademik çevrelerde tanınmasında büyük katkıları olan, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca anlattığı derslerle bu alana ilgi duymamı sağlayan ve beni bu alanda çalışmaya teşvik eden saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Hüsamettin Arslan’a şükranlarımı sunuyorum. Yüksek lisans eğitimi sürecinin en başından beri bu konudaki tecrübelerini içtenlikle paylaşan vedeğerli vaktinden çaldığım sayın Yrd. Doç. Dr. Gökhan Yavuz Demir’e; üzerimde emeği bulunan ve şimdi emekliliğin tadını çıkararak değerli hocalarım sayın Prof. Dr. Fügen Berkay’a, Yrd. Doç. Dr. Bedri Mermutlu’ya; kısa bir süre bizimle olmasına rağmen kendisinden çok şey öğrendiğim Öğr. Gör. Dr. İsmail Hakkı Yavuzcan’a ve daha uzun yıllar birlikte çalışacağımız Öğr. Gör. Dr. Bengül Güngörmez’e ve Öğr. Gör. Dr. Vildane Özkan’a çok

teşekkür ediyorum. Bu zorlu süreçte dostlukları sayesinde ayakta kaldığım ve zaman zaman sabırlarını zorladığım iş arkadaşlarım Arş. Gör. Mihriban Şenses'e, Arş. Gör. Erhan Kuçlu'ya, Arş. Gör. Sinan Tankut Gülhan'a ve Arş. Gör. Mehmet Fatih Elmas'a müteşekkirim. İyi ki varsınız. Sıkıntıya düştüğüm her anda beni bir an olsun yalnız bırakmayan ve maddi-manevi desteklerini esirgemeyen değerli dostlarım İhsan Kutlu ve Av. Gökhan Türkoğlu'na ayrıca teşekkür ederim.

Bu süreçte belki de en çok onlardan çaldım: Annemden ve babamdan. Bunu ifade etmek mümkün değil. Bütün olumsuzluklara rağmen bana olan inançlarını bir an olsun kaybetmeyen, desteklerini esirgemeyen annem Fazilet ve babam Mustafa Damak'a teşekkür ediyorum. Gösterdikleri tolerans beni, hayatım boyunca ödeyemeyeceğim manevi bir borcun altına sokmuştur. Hakkınız ödenmez, affınıza sığınıyorum. Ayrıca en az annem ve babam kadar yanımda olan ablam Tuğba Damak Türkoğlu ve eşi Fatih Türkoğlu'na minnettarım.

BURSA 2013

Hüseyin DAMAK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BİLİM VE OBJEKTİVİZM.....	12
-----------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

1.BİLİMİN ÖZERKLİĞİ ÜZERİNE ÇÖKEN KARA BULUTLAR: BİLİM, DEVLET, ŞİRKET İLİŞKİLERİ.....	42
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.ÖZNE-NESNE AYRIMINDAN BİLİM-TOPLUM AYRIMINA.....	73
SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR.....	99
ÖZGEÇMİŞ.....	109

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
et al.	Ve Diğerleri
nu.	Numara
p.	Page
pp.	From Page to Page
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
trans.	Translator
Vol.	Volume

GİRİŞ

Mitoloji ve monoteist dinlerden sonra evren, hayat, doğa, toplum ve insanın kesin bilgisine ulaşmayı hedefleyen en iddialı faaliyet, on yedinci yüzyıldan beri modern bilimdir. Elinizdeki çalışma, insanlığın bu en iddialı icadı modern bilime anaakım bir yaklaşımı sosyolojik açıdan ele almayı amaçlamaktadır. Bir çalışmanın konusunu ele alış tarzı aslında o konuya ilişkin perspektifini de yansıtır. Dolayısıyla bilimi sosyolojik açıdan ele alma girişiminde bulunan bu çalışma, bütün tartışmalarını bilimin sosyal bir fenomen olduğu iddiasından hareketle yürütecektir.

Çalışmamızın temel tezi ortodoks bilim görüşünün bilimin doğasına, konumuna ve statüsüne ilişkin öne sürdüğü tezlerin anti-tezi niteliğindedir. Bu anti-tezin tezi bilimin sosyal bir fenomen olduğudur. Ortodoks bilim görüşü bilimin objektif olduğunu iddia eder. Bilimin objektif olduğunu söylemek –ileride ele alacağımız değişen obje algısının insan zihninde yarattığı dışarılık/dışındalık/dışında ve bağımsız olma perspektiflerinin de takviyesiyle– bilimin hem onu icra edenlerden hem de onun içinde faaliyet gösterdiği sosyal ve tarihsel kontekstten bağımsız olduğunu söylemektir. Yani bilim her türlü etkiden uzak; toplum, zaman ve mekân üstü bir faaliyettir. Bu görüşe göre bilime meşruiyetini ve otoritesini armağan eden şey de onun bu bağımsız yapısıdır.

Bilimin objektifliği tartışmaları yalnızca teorik zeminde yürütülen tartışmalardan ibaret değildir. Bir faaliyet olarak bilimin her türlü sosyal etkiden uzak bir şekilde icra edilmesi fikri, reel dünyada bir kurum olarak bilimin içinde bulunduğu sosyal dünyadaki diğer kurumlardan özerk olduğu iddiasında karşılığını bulmuştur. Söz konusu özerklik nosyonu bilimin ve bilim adamlarının diğer bütün kurumlardan bağımsız bir şekilde kendi kendilerini düzenledikleri bir komünitede faaliyet gösterdiklerini içerir.¹ Özerk bilim kendi kural, norm ve yönetmeliklerini kendisi belirler ve bu anlamda etkiye kapalı ve kendi başına varolabilen bir yapıya sahiptir.

Çalışmamız, tezi açısından ilgi odağına bilim hakkındaki bu iki temel iddiayı alır: Genelde özerklik, özelde ise objektivite. Tartışmada bu iddiaların ortodoks bilim adamlarının iddia ettiği gibi –bilimsel olma anlamında–sadece pozitif ya da fizik temellere

¹ Kelly Moore, **Social Movements, American Scientists, and The Politics of The Military, 1945-1975**, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2008, p. 201.

sahip olmadığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bilimin objektifliği ve özerkliği iddiaları “bilimsel” yöntemlerle desteklenebilecek fizik(ya da bilimsel) temellere değil metafizik temellere sahiptir, çünkü yalnızca bir inançtır. Sosyal bir fenomen olarak bilim sosyal hayatta olup biten diğer şeylerle aynı yapıya sahiptir yani sosyal bir yapıya. Bu sosyal yapı mutlak, sabit, değişmez değil kontekste göre sürekli değişen ve yeniden inşa olan bir yapıdır. Dolayısıyla hem bir faaliyet hem de bir kurum olarak bilim sosyal dünyadan bağımsız olarak düşünülemez. Bilim sosyal dünyada vardır ve ancak onunla birlikte vardır, ondan bağımsız değil.

Görüldüğü üzere, bilimin konumu ve statüsü hakkında yapılan tartışmaların büyük bir kısmı onun yapısı ya da daha ziyade doğası üzerinden yapılan tartışmalardır. Bu tartışmalardaki objektivist iddialar bilimin sosyal yapısını görmezden gelmektedir. Çünkü bilim doğası gereği toplum-üstü bir faaliyettir ve sosyal olan hiçbir şeyle ilişkisi yoktur. Bu görüşler, elbette bilim ile sosyoloji arasındaki ilişkide de karşılığını bulmuştur. Bilim ile sosyoloji arasındaki ilişki, 1930’lu yıllara kadar tek yönlü bir ilişki olmuştur: Bilimden sosyolojiye doğru bir ilişki. Bu ilişkide amaç Comte’un da “sosyal fizik” olarak tasarladığı sosyolojinin bilimimize edilmesidir. Yani sosyoloji de doğa bilimleri anlamında fizik gibi bir bilim olmalıdır.² Bilim ile sosyoloji arasındaki ilişki bu anlamda sosyolojinin bilimimize edilmesine yönelik tek yönlü bir ilişkidir.

Bu tartışmalar bilim hakkında bir ideoloji olan pozitivist egemen ideoloji olduğu on dokuzuncu yüzyıldan beri yapılagelmektedir. “Pozitivism, düşünülemediği üzere, on dokuzuncu yüzyılda, Auguste Comte’un yazılarında ortaya çıkmış bir düşünsel çerçeve ya da akım değildir; Rönesans ve Reform dönemine uzanan bir tarihi vardır.”³ Bu tarihsel seyrinde bir bilim ideolojisi olarak pozitivism, bilimlere bilimist bir paradigma sunmuş ve yaptırımlarıyla bunu sürekli takviye etmiştir. “Pozitivism bilimizm (*scientism*)dir; pozitivist bilimisttir.”⁴ Bu anlamda pozitivism “bilimsel engizisyon”⁵ un yargılama

² Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, 7. b., çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 90-99.

³ Hüsamettin Arslan, “Pozitivism: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, der. Sebahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 546.

⁴ Arslan, a.g.e., s. 546.

⁵ “Bilimsel engizisyon” metaforu Ortaçağ’da bilginin üretimi ve kullanılmasına yönelik yaptığı yargılama ve koyduğu yasaklarla engizisyon mahkemeleri ile ortodoks bilim perspektifinden bilgi iddialarını yargılayan bir sistem olarak bilim kurumu arasındaki –nitelik açıdan yani yalnızca sınırları belli olan ve kutsal kabul edilen birtakım öğretiyi ya da inançları korumak amacıyla yargılamak bakımından- benzerliğe dikkat çekmek amacıyla Feyerabend’in fikirlerinden ilham alınarak kullanılmıştır. Feyerabend bu tartışmayı özellikle “Galileo Trajedisi” olarak bilinen Galileo’nun fikirlerinden dolayı yargılanması olayından

alanının sınırlarını belirleyen yasalar külliyatıdır. Ve her mahkemede olduğu gibi “bilimsel engizisyon”da da yasalara aykırı eylemler cezalara çarptırılır. Gerek bu ceza ve yaptırımlardan korku gerekse de pozitivist ideolojiyi bütünüyle içselleştirmiş olma, sözü edilen bilim ile sosyoloji arasındaki, bilimden sosyolojiye doğru seyreden, ilişkiyi tek yönlü olmaya mahkûm etmiştir.⁶ Sosyoloji bilimimize edilebilirdi, fakat bilimin sosyolojize edilmesi asla söz konusu olamazdı. Çünkü bilimin sosyolojiyle, sosyal olanla, toplumla, tarihle, kültürle, değerle, ekonomiyle... hiçbir ilişkisi yoktu. Bu inançların genel bir ifadesi olan “ortodoks bilim anlayışı”, bilimin yalnızca ampirik araştırmaya yani deney ve gözleme dayandığını iddia eder. Ampirik araştırma ise yalnızca olgular üzerinden işler ve olgular mutlaktır. Buradaki vurgu, aslında bilimin evrenselliğine ve objektifliğine vurgudur. Bilim ampirik araştırmaya dayanıyorsa, ampirik araştırma olgular üzerinden işliyorsa ve bu olgular mutlaksa, bilim her durum, koşul, zaman ve mekânda aynı sonuçları elde edebilir. Bu da bilim faaliyetinin ürünleri olan bilimsel bilgiye test edilebilme imkânı sunarken –ki bilime ve bilimsel bilgiye objektivitesini veren şeyin bu olduğu iddia edilir– bilime de evrensellik vasfı kazandırır. Dolayısıyla, bilim doğası gereği toplumun üzerinde ve dışında bir faaliyettir. Bilim bu anlamda “nötr”dür, “saf”tır, “objektif”tir, “özerk”tir... Pozitivizmin bilimsel cemaatte hakim ideoloji olduğu on dokuzuncu yüzyılda, ve belki de bu ideolojinin bilimist paradigmasını hâlâ temel paradigma olarak kabul eden birtakım küçük ya da büyük epistemik cemaatlerin varlığını sürdürdüğü günümüzde, bilimin sosyolojiyle yani sosyal olanla, toplumla, tarihle, kültürle, değerle, ekonomiyle ilişkili olduğunu söylemek, başka bir deyişle “bilimin sosyolojisinin” yapılabileceğini söylemek “bilimsel engizisyon”da yargılanmayı gerektiren bir suç olurdu. Çünkü bu, bilimin meşru

hareketle yürütür. Engizisyon mahkemeleri bilginin üretimine yönelik yargılamalarını nasıl dini öğretileri korumak amacıyla yapıyorsa “bilimsel engizisyon” da benzer yargılamaları ortodoks bilim görüşünün bilim için belirlediği sınırları korumak için yapar. (Bkz., Paul Feyerabend, **Yönteme Karşı**, çev. Ertuğrul Başer, Ayrıntı, İstanbul, 1999, ss. 163-173.) Feyerabend bu anlamda bilim ile din arasında bir benzerlik görür ve bilimsel ‘olguların’ çok küçük yaşlarda tıpkı dini ‘olguların’ öğretildiği gibi öğretilildiğini söyler. (Bkz., John Cottingham, **Akılçılık**, çev. Bülent Gözkân, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 162.) Bilgi iddialarını yargılama konusunda engizisyon kavramı yerine şüphesiz başka bir kavram da tercih edilebilirdi. Fakat tercih edilecek başka bir kavram Feyerabend’in bilim ile din arasında gördüğü söz konusu benzerliği vurgulama konusunda yetersiz kalırdı.

⁶ Bilim ile sosyoloji arasındaki bilimden sosyolojiye doğru sosyolojinin bilimimize edilmesine yönelik tek yönlü ilişkinin tersinin de mümkün olduğunun, yani bilimin de sosyolojisinin yapılabileceğinin ifadesi olan “bilim sosyolojisi” kavramı ilk kez 1938 yılında sosyolog Robert Merton tarafından kullanılmıştır. Bu tarihten sonra etkili bir muhalefete rağmen, bilim de sosyal dünyada olup biten her şey gibi sosyolojik analize tabi tutulmaya başlanmıştır. (Bkz., Arslan, **Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, 2. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 73.

gördüğü ve “bilimsel alan” olarak tanımladığı sınırların dışına çıkmak demektir. Bu suç bilimin sınırlarını ihlal eden bir suçtu.

Bu anlatılanlara destek olacağı düşüncesiyle birinci bölümün girişinde bilim ve bilimin işleyişi ana hatlarıyla ele alınacak. Ortodoks bilim görüşü perspektifinden bir kurum olarak bilim (bilimsel olan ile bilim-dışı olanı kesin şekilde ayıran) mekanik bir sistem gibi işler. Bu sisteme bilgi-iddialarını yargılama sistemi adı verilecek. Bilgi-iddialarını yargılama sistemi, bilimin bir “sınır belirleme faaliyeti”⁷ olduğu temel varsayımı üzerinden işler. Sınır belirleme faaliyeti aynı zamanda bir harita çizme faaliyetidir, bilimsel harita çizme faaliyeti. Bilimsel harita çizme faaliyeti ise yukarıda bahsi geçen ve bilimin meşru gördüğü “bilimsel sınırları” belirler.* Bu harita çizme faaliyetinin sonucunda bilimsel olanla bilimsel olmayanı ayırabilecek bir sınır, bir kriter elde edilir. Bu kriterler bilimsel normlardır, daha doğru bir deyişle bilimin normlarıdır.

Popperiyen bir bakışla bilgi faaliyeti problemlerle başlar. Elinizdeki çalışma bu faaliyetin bir parçasıysa bir problemi olmalıdır. Bu çalışmaya anlamını ve tezini hediye eden şey “objektivite” problemidir. Bilimin bütün normları doğası gereği bu objektivite zemininde yükselir. Objektiviteyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olmayan hiçbir norm, bilim normları ya da bilimsel normlar vasfı kazanamaz. Merton’un “norm-karşıt norm”⁸ şeklinde formüle edilmiş ifade ettiği bütün bilimsel normlar aslında objektif normlardır. “Akılcı”ysanız objektifsinizdir ve dolayısıyla bilimselsinizdir; “deneyci”yseniz

⁷ Thomas F. Gieryn, “Bilimin Sınırları”, **Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar: Bilim Sosyolojisi Tartışmaları**, der.-çev. Mihriban Şenses, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 3-73.

* Bilimsel bilgiye ilişkin sınır belirleme tartışmalarında karşılaşılan temel iddia şudur: Bir bilgi iddiası deney ve gözlemlerle doğrulanabiliyorsa bilimsel; doğrulanamıyorsa hurafe, safsata ya da bütün bunları kapsayan ideolojidir. Bütün bu tartışmalarda ideoloji pejoratif bir anlamda kullanılmaktadır. Bu pejoratif kullanım bilimsel bilgi karşısında bilimsel olmayan her şeyi hor gören, küçümseyen bir anlama sahiptir. Kavram kullanılmaya başladığı ilk dönemlerde sadece fikirler/idealar öğretisi anlamı taşıyordu. “...Fransa’da Condillac’tan sonra gelip metafiziği reddeden ve tinsel bilimlere antropolojik-psikolojik açıdan temellendirmeye çalışan felsefi ekolün yandaşlarına da ideolog deniyordu. Daha modern anlamıyla ideoloji kavramı, Napolyon’un (Sezarist hırslarından dolayı kendisine karşı çıkan) filozoflar grubuna aşağılayıcı bir şekilde ‘ideologlar’ diye hakaret etmesiyle meydana gelmiştir. Sözcük, böylece ilk kez, (...) günümüze kadar koruduğu küçük düşürücü anlama sahip olmuştur.” (Bkz., Karl Mannheim, **İdeoloji ve Ütopya**, 2. b., çev. Mehmet Okyayuz, Epos Yayınları, Ankara, 2004, ss. 100-101.) Napolyon’un kullanımından beri ideoloji kavramı, karşı tarafın düşüncelerinin *gerçek dışılığı* hedef alınarak söz konusu düşüncelerin kıymetten düşürülmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bilimsel bilgi tartışmalarında kullanılan ideoloji kavramı ise bilim adamlarının “bilimsel” olarak belirledikleri alanın dışında kalan bilgi iddialarına göndermede bulunur yani *gerçek dışılığın* alanına. Bundan sonra yapılacak tartışmalarda geçen ideoloji kavramı da bu perspektiften hareketle okunmalıdır.

⁸ Merton’un norm-karşıt norm tartışması için bkz. Dominique Vinck, **The Sociology of Scientific Work: The Fundamental Relationship between Science And Society**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2010, pp. 30-51; Arslan, **Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, s. 99.

objektifsinizdir ve dolayısıyla bilimselsinizdir; “tarafsız”sanız objektifsinizdir ve dolayısıyla bilimselsinizdir; “evrenselci”yseniz objektifsinizdir ve dolayısıyla bilimselsinizdir... Objektif olmak bilimsel olmaktır. Yani, bütün bilimsel normlar “objektivite”de ikamet eder. Objektivite bilimsel normların yuvasıdır.

Bir problem olarak objektivite problemi, boşlukta doğmadı. Bu problemin doğuşuna zemin hazırlayan, ona anlamını veren ve onu sürekli motive eden bir kontekst vardı. Çalışmanın birinci bölümünün devamında bu problemi anlamayı kolaylaştıracak genel bir manzara sunulacak. Bu bölümde cevabı aranan ve bizi başka sorular sormaya sevkeden sorular şunlardır: Felsefenin ve bilimin tarihinde kadim bir tema olan objektivite nedir? Objektivitenin bilimle ilişkisi nedir? İmaları ve ilgili olduğu nosyonlar nelerdir? Objektivizm mümkün müdür?

Bir problemi doğuran tarihsel kontekst (ve elbette bu tarih içinde yaşanan sosyal, politik ve ekonomik koşullar) bilinmeksizin o problemi anlamak, kavramak mümkün değildir. Bir problemi bilmek, onun tarihini bilmektir. Ve bu tarihsel serüvende en önemli kılavuzumuz, kuşkusuz kavramlardır. Kavramlar anahtarlardır. Anahtar olarak kavramlar, problemlerin kapılarını ardına kadar açamasa da bu kapıları zorlamanın en etkili araçlarıdır. Bu nedenle birinci bölümün devamında hem objektivite problemini hem de bu arayışın tarihsel serüvende geçirdiği dönüşümü anlamayı kolaylaştıracağı düşüncesiyle, tartışmanın mihenk taşı konumundaki “obje”, “objektif” ve “objektivizm” kavramlarının etimolojileri incelenecektir. Bu sayede kavramların 1300’lü yıllarda başlayan kullanımlarının zaman içerisinde nasıl farklılaştığı, anlamlarının nasıl bir dönüşüme uğradığı ve hangi kontekstlerde nelere göndermede bulunduğu veya hangi “dil oyunları”nda ne tür yeni anlamlar kazandığı daha anlaşılır hale gelecektir. “Obje”, “objektif”, “objektivizm” kavramlarının kullanımlarındaki ve anlamlarındaki farklılıklardan, hatta bazen taban tabana zıt olan farklılıklardan hareketle “objektivizm mitinin” bilim için iddia ettiği “mutlaklığı” kendisi için sağlayamadığı görülecektir. Bu kadim objektivizm temasının tarihsel serüveninde tek bir objektivizm yoktur, objektivizmler vardır. Objektivizm, iddiasının aksine “monolitik” değil, “plüralistik”tir. Objektivite veya objektivizm “ilgi ve çıkardan bağımsızlığı”, “zaman, mekan ve toplum üstü olmayı”, yani “saf”lığı vurgular. Bu vurgusuna rağmen, objektivitenin veya objektivizmin kendisinin “saf” olmadığını görülecektir. Kontekstinden bağımsız objektivite yoktur. Aksine, objektivizmi ya da objektif kriter arayışlarını motive eden ve onu sürekli farklılaştıran bir kontekstler zinciri

vardır; sosyal kontekst, tarihsel kontekst, felsefî kontekst, politik kontekst... Bu kontekstler, büyük objektivite resmini oluşturan mini kontekstlerdir. Ve hepsinin bize sunduğu büyük resim, objektivite resmidir. Bu resmin arkasındaki daha büyük resimler gösterilmeye çalışılacaktır. Felsefe tarihinde kadim bir tema olan objektivite temasını modern dönemde pek çok farklı alanda tartışma konusu haline getirecek kadar vurgulayan modern bilimin örgütlenmesinin, ona zemin hazırlayan düşünce geleneklerinin ve bütün bunların ürünü olan “Aydınlanma Projesi”nin bu arayıştaki rolünü ortaya koyacağız. Bir ideoloji olarak objektivizm, modern bilimin (başka “izm”leri de içinde barındıran en büyük) “izm”idir. Bu “izm”in açmazlarını, çelişkilerini ve ilgili olduğu nosyonları ele alacağız. Ve bütün bunları bu “izm” in kendisine kapılmadan (fakat başka “izm”lere kapılarak) yapmaya çalışacağız. Bu tartışma, objektivizmin varsaydığı anlamda tanrısal bakışa sahip “objektif” bir tartışma değildir. Çünkü bu tartışma objektivizme “bir yerden” bakar ve onun mümkün olmadığına inanır. Bütün çabası da kendi tezine sağlam temeller bulmaktır.

Objektivizm-bilim tartışmasına ilişkin olarak sunulan bu perspektiften hareketle, ikinci bölümde bilim kurumlarının hem birbirleriyle ilişkileri hem de doğrudan ya da dolaylı olarak temasta olduğu diğer kurumlarla ilişkileri ele alınacaktır. Bilim kurumu bilim faaliyetinin icra edilmeye başlandığı dönemlerden beri başka kurumlarla temas halinde olmuştur. Fakat bu ilişkiler, iki büyük dünya savaşından, özellikle de bu savaşların ardından politik, ekonomik ve sosyal bakımdan yeniden yapılanma stratejilerinin belirlenip uygulamaya konduğu Soğuk Savaş Dönemi’nden beri problemlili ilişkilerdir. Çalışmanın temel tezi açısından bu ilişkileri önemli ve anlamlı kılan da işte bu problemlilerdir. Her durumda negatif olmayan bu ilişkilerdeki problem, ilişkilerin kendisinden çok onların kurulma tarzında ve sınırlarındadır. Bu problemleri –tıpkı bilim faaliyetinde olduğu gibi– bir sınır belirleme problemi olarak okumak mümkündür: Özelde devletin, genelde ise bilim-dışı iktidarların* sınırları ile bilim kurumlarının sınırları. Devlet bilime ne kadar

* Bilim sosyolojisi literatüründeki konuya ilişkin tartışmalarda genellikle bilim ile iktidar (*science and power*) bir skalanın iki farklı kutubu olarak ele alınır. Ve bu kullanım, sanki bilim iktidarın dışında bir şeymiş gibi yanlış bir algıya yol açar. Oysa iktidar kavramı bilimi de içine alan şemsiye bir kavramdır. İktidarın, onu kendileri üzerinden tecrübe ettiğimiz formları vardır: Devlet, ordu, bilim, kapitalizm vs. Bilim-dışı iktidar kavramı, bilimin kendisinin de bir iktidar formu olduğunu içerir. Tartışmamızdaki iktidar mücadelesi bilim ile iktidar arasındaki bir mücadele değil, iktidarlar arasındaki bir iktidar mücadelesidir: Bir iktidar formu olarak devlet ile bir iktidar formu olarak bilim arasındaki bir mücadele.

müdahil olmalıdır ya da bilim devlete ne kadar müdahil olmalıdır?⁹ Bilim ile devlet arasındaki ilişkilere ideal bir sınır çizmek mümkün müdür bilinmez, fakat ilişkilerin sınırlarındaki belirsizliğin, birbirlerinin denetimine açık olan bu kurumlar arasında bir problem yarattığı ortadadır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde ülkelerin yeniden yapılanma girişimleri, bilim ile bilim-dışı iktidarların arasındaki sınırları daha da belirsiz hâle getirmiştir. İç içe geçen bu ilişkiler sonucunda bilim, artık kendisinden tek başına bahsedilen bir şey olmaktan çıkmış ve “ticarîleşen bilim”¹⁰, askerîleşen bilim, endüstriyel bilim vb. formunu almıştır. Bilimin Soğuk Savaş Dönemi'nden başlayarak günümüzde artarak devam eden “bir şeyleşme” sürecinde onu en iyi tanımlayan slogan şu olmuştur: *Science For Sale!*¹¹ (Satılık Bilim)

Yukarıda anlatılanlara bağlı olarak ikinci bölümde dikkat çekilmeye çalışılacak bir diğer konu da bilimin yaşadığı bu dönüşümün doğurduğu sonuçlar olacaktır. Bu dönüşüm sosyal, ekonomik ve politik alanlar başta olmak üzere pek çok alanda önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte hükümetlerin sosyal, ekonomik, askeri ve çevre politikaları özellikle de bilim politikaları yeniden şekillenmiş, bilim kurumları (akademiler, üniversiteler, araştırma enstitüleri, Ar-Ge laboratuvarları) hükümetlerin, şirketlerin, orduların, sermaye sahiplerinin ve piyasanın ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda yeniden organize olmuştur. Bu yeni oluşumların hepsinde bilim adamlarının statüsü radikal bir değişikliğe uğramıştır. Yaşanan bu dönüşüm bilim kurumları ve bilim adamları açısından çok büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdit bilimin önemli mitlerinden*birine, “özgür

⁹ Bilim ile politika arasındaki sınır için bkz. Gieryn, a.g.m., ss. 63-70.

¹⁰ W. Ronnie Coffman-William H. Lesser-Susan R. Mccouch, “Commercialization and the Scientific Research Process: The Example of Plant Breeding”, **Science and the University**, ed. Paula E. Stephan-Roland G. Ehrenberg, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2007, pp. 94-109.

¹¹ Konuya ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Daniel S. Greenberg, **Science for Sale: The Perils, Rewards, and Delusions of Campus Capitalism**, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2007, pp. 11-127. Ayrıca bkz. David H. Guston, **Between Politics and Science: Assuring the Integrity and Productivity of Research**, Cambridge University Press, New York, 2000, pp. 138-165.

* Mitler geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücünün etkisiyle biçim değiştiren tanrı, evrenin doğuşu vb. konularla ilgili alegorik bir anlatımı olan halk hikâyeleridir. Bütün kültürler kendi dinleri, kahramanları, tarihleri ve benzeri unsurlarına ilişkin anlatıları barındıran kendi mitlerini zamanla geliştirmişlerdir. Bütün toplumların mitleri vardır. Mitleri olmayan bir toplum düşünülemez. Kültürün bir parçası olarak bilimin de mitleri vardır. Bilimistler objektivist kaygılarından ötürü mite pejoratif bir anlam yüklemiştir. Onlara göre, bilimin mitleri olmadığı gibi mitlerle hiçbir ilişkisi de olamaz. Bu nedenle bilimin mitleri şeklinde bir kullanımı şiddetle reddederler. Biz mitlere bilimistlerin yaptığı gibi pejoratif bir anlam yüklemiyoruz, aksine mitsiz bir dünyanın düşünülemeyeceğine inanıyoruz. Bilim var olmak için mitlere ihtiyaç duyar. Çünkü bilimin incelediği doğal ve toplumsal evren sınırsızken, onun bu süreçte kullandığı entelektüel aygıtlar sınırlıdır. Bu nedenle tıpkı Popper'in ifade ettiği gibi bilim de din gibi mit-yapıcıdır. Popper ayrıca bilimin gözlem ya da deneylerle değil, mitlerle ve mitlerin eleştirisiye başladığını ifade

araştırma mitine” yönelik bir tehdittir. Ve bu tehdidin hüküm sürdüğü bir ortamda hem birey bilim adamları hem de bilim kurumları açısından ne akademik ve entelektüel özgürlükten ne de kurumsal özerklikten bahsedilebilir. Hükümetlerin, sermaye sahiplerinin ve bilime fon sağlayan özel kuruluşların üniversitelerle ve bilim adamlarıyla yaptığı anlaşmalar hiçbir anlamıyla özerklik iddiasında bulunulamayacağını açık bir biçimde ortaya koyar. Bilim faaliyetinde peşine düşülen problemler, artık bilim adamlarının kendi ilgileri doğrultusunda belirlediği problemler değil, bu faaliyetleri finanse eden bilim-dışı iktidarların problemleridir. Bilim hakkındaki katı objektivist iddialar bu problemli ilişkileri görmezden gelmekte ve bilimin ve bilim adamlarının özerkliği fikrinihâlâdesteklemektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünün devamında yukarıda bahsi geçen problemli ilişkileri mercek altına almayı deneyeceğiz. Birinci bölümde yapılacak teorik tartışmalarda bilimin objektif olduğu iddiası, reel dünyada “bilim kurumlarının özerkliği” şeklinde karşılığını bulur. Bilim özerktir demek, bilim objektiftir demektir. Bilimin ve bilim kurumlarının özerkliği iddiası objektivist bir iddiadır. Bu çalışma, objektif bilim iddiası karşısında takındığı tavırla, bilim kurumlarının (akademiler, üniversiteler, araştırma enstitüleri, Ar-Ge laboratuvarları) kurumlaşmaya başladığı on yedinci yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte işleyişlerinden, kurum yapılarından, devlet ve diğer iktidar mekanizmalarıyla kurduğu ilişkilerden hareketle, onun “özerk” olmadığını göstermeyi deneyecektir. Ve birinci bölümde yürütülecek tartışmanın temel soruları olma vasfını taşıyan şu sorulara cevap bulmaya çalışacaktır: Bilim iddia ettiği gibi birey bilim adamlarının ilgilerinden ve çıkarlarından bağımsız değilse, faaliyetleri içinde icra edildiği toplumun ve o toplumun iktidarlarının ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda şekilleniyorsa, hangi anlamda objektiftir? İktidarların hizmetine koşulan, endüstrileşen, sermaye ve pazar olmaksızın yaşayamayan, politize edilen bilim hangi anlamda özerktir?

eder.(Bkz. Popper'den aktaran Hüsamettin Arslan, Yöntemizm, Bilimizm, Sosyal Bilimler ve Entelektüeller, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Bursa, 1996, s. 7.) Dolayısıyla epistemik cemaatler bilimin onlara sunduğu mitler olmaksızın yaşayamaz.Bu nedenle buradaki bilimin mitleri şeklindeki kullanımımız bir gerekliliğin ifadesidir. Barry Barnes de tıpkı *le primitif* in (ilkel'in) mit yaratmak için kültürünün kırıntı ve parçalarını seçmesi gibi, bilim insanının da erişilebilir kültürel kaynaklar repertuarından seçim yapması gerektiğini ifade eder. (Barnes'in ifadesi için bkz. Barry Barnes, “Bilim ve İdeoloji”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Beno Kuryel, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Ögütle, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, s. 355.)

Bu çalışma objektif bir bilimin mümkün olmadığına inanır. Bu duruş gereği üçüncü ve son bölümde ilk iki bölümde sırasıyla öne sürülen şu iki iddianın dayandığı temeller sorgulanacaktır: Bilim evrenseldir, ilgi ve çıkarlardan bağımsızdır, “saf”tır, zaman, mekân ve toplum üstüdür dolayısıyla objektiftir; bilimin herhangi bir dış müdahaleye kapalı kendi iç mekanizması vardır ve bir kurum olarak bilim kendi yasalarını kendisinin düzenleyebildiği bir yapıda faaliyet gösterir, dolayısıyla her türlü etkiden uzak ve özerktir.

Söz konusu her iki iddianın da (objektiflik ve özerklik) keskin sınırlar çizdiğini görüyoruz. Bu keskin sınırlar hem teorik tartışmalarda hem de bilim kurumlarının işleyişine yönelik reel dünyada karşılığını bulmuştur. Fakat bilim kurumlarının işleyişine yönelik bu sınırlar (teorik tartışmalarda olduğu gibi) bilimin dışına çıkmaması gereken sınırlar olarak değil, (özerklik fikrinin ilham verdiği) bilime dışarıdan gelecek etki ve müdahalelerin nerede durması gerektiğini gösteren sınırlar olarak işlev görmektedir. Özerk bilim idealine sahip bilim adamlarına göre bilim, politik kararlar almayı evrenselleştirmek için hükümetin işlerine müdahil olabilir ve politikaları şekillendirebilir, dahası bunu kendi özerk konumunu kaybetmeden yapabilir. Fakat bu beklenti hükümetin, devletin iktidarını görmezden gelen bir beklentidir; çünkü bilimin politik karar alma sürecine müdahil olduğunda herhangi bir karşı etkiyle karşılaşmayacağı varsayımını içerir. Reel dünyadaki işleyiş elbetteki bu iddia ile bir tezatlık oluşturur. İşte bu tartışmaları anlamlı kılan bir diğer şey de bu iktidarlar arasındaki iktidar mücadelesidir.

Bu bölümdeki tartışmada bir faaliyet olarak bilimin, faaliyetlerini içinde icra ettiği toplumdan, kültürden ve onu icra edenlerin ilgi ve çıkarlarından bağımsız olduğunu öne süren objektivist iddiaların ve bir kurum olarak bilimin işleyişi sırasında başka kurum ve iktidar mekanizmalarından bağımsız olduğunu vurgulayan özerklik fikrinin ilham kaynağının Kartezyen gelenek, yani özne-nesne ayrımı olduğunu iddia edeceğiz. Kartezyen geleneğin fikir babası Descartes, epistemolojik açıdan objektivitenin bilginin temelini oluşturduğuna inanır. Descartes’ın önerdiği objektivite “özneliğin sosyal dünyadan hiçbir şekilde etkilenmemesi, sosyal ve maddi dünyadan bağımsız bir biçimde türetilmesi, insan varlığıyla dış dünya arasındaki ilişkinin, özneyi onda hiçbir şekilde

içerilmeyen bir tür izleyici olarak, dünyanın dışına konumlayan bir model yoluyla açıklanması durumunu ifade eder.”¹²

Özne-nesne ayrımında öznenin herşeyden, nesneden ve yaşadığı dünyadan izole edilmiş olması gibi, bilim de hem teorik düzlemde hem de reel dünyada içinde bulunduğu konum, durum ve şartlardan izole edilmiştir. Kartezyen geleneğin çizdiği bu özne portresi özellikle Kıta Avrupası filozofları tarafından şiddetli bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Buradaki tartışmada bu pasif gözlemci özne eleştirilerinden ilhamla benzer bir genel eleştiriye objektif bilim ve özerk bilim iddialarına getirmeyi deneyeceğiz.

Şüphesiz bu çalışma bilim felsefesi alanında yüzyıllardır, bilim sosyolojisi alanında ise yaklaşık yüzyıldır tartışılan objektivite probleminin üstesinden gelmek gibi büyük bir iddiaya sahip değildir. Tek amacımız, –felsefi ve sosyolojik– farklı perspektiflerden hareketle ve organize olmaya başladığı on yedinci yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte işleyişinin bize sunduğu tarihsel verilerle bilime daha gerçekçi bir yaklaşım geliştirebilmektir. Nitekim biz, hayatımızın her alanına sızmış ve uygulamalarıyla insanlığı olumlu ya da olumsuz etkileyen bilim kurumunu daha derinlemesine anlayıp yorumlayabileceğimiz böylesi bir yaklaşımın, insanlığın geleceği için çok kritik bir öneme sahip olduğu kanaatindeyiz.

Bir problemin büyüklüğü, onun tarihte ne kadar tartışıldığı (ve belki de hâlâ ne ölçüde tartışılıyor olduğu) ve tartışmalara ne ölçüde yön verdiği ile anlaşılabilir. Buna göre çalışmamızın kendisine problem edindiği “objektivite” probleminin büyük hatta çok büyük bir problem olduğu söylenebilir. Felsefe tarihinde Platon’dan beri sık sık karşımıza çıkan bir tema olan “objektivite” teması, özellikle on yedinci yüzyıldan beri bilimin ne’liği, statüsü ve yöntemi hakkındaki tartışmalara yön veren bir temadır. Ayrıca objektivite tartışmalarının bizi sevk ettiği bir diğer problem “bilimin özerkliği” problemidir. Hem başlı başına kendisinin bir problem teşkil etmesi hem de başka pek çok problemin provokatörü olması bakımından “objektivite” problemi uçsuz bucaksız bir problemdir. Hiç kuşku yok ki çalışmamızda bu büyük problemi tüketemedik, tüketemedik de. En başından beri bu ateşi çalmaya hiç talip olmadık. Bunun pek çok gerekçesi vardı. Bu gerekçelerin bir kısmı

¹² Ahmet Cevizci, “Kartezyanizm”, **Felsefe Sözlüğü**, 6. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 981; Ayrıca bkz. Richard A. Watson, “Dualism”, **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, ed. Robert Audi, Cambridge University Press, New York, 1996, p. 210; George MacDonald Ross-Richard Francks, “Descartes, Spinoza and Leibniz”, **The Blackwell Companion to Philosophy**, 2. edition, ed. Nicholas Bunnin-E. P. Tsui James, Blackwell, Oxford-Massachusetts, 1998, pp. 509-517.

elinizdeki çalışmayı yürüten öğrenciyle ilgili informel, diğer bir kısmı da öğrenciyi aşan formel gerekçelerdir. Öğrenciyi aşan formel gerekçelerin en önemlisi bu çalışmanın sınırlı bir zamanda tamamlanması gereken bir yüksek lisans tez çalışması olmasıdır. Sınırlı zaman ve kısıtlı imkânlar bizi hedefimizin çok uzağına atmıştır. Öğrenciye ilişkin informel gerekçelerin ilki ise onun bilim sosyolojisi alanında girişimde bulunduğu henüz ilk çalışma olmasıdır. Çalışmaları sırasında bilim sosyolojisi deryasında bir kıyı göremeyen öğrenciye bu serüvende can simidi görevi görecektir bir yazma tecrübesi de yoktu. Bu tecrübesizlik, elbette bu süreci daha da zorlaştırdı. Fakat kendisine yapılan ikazları daima hayati ikazlar olarak gören öğrenci, bunların gereğini elinden geldiğince yapmaya çalışmıştır. Ve yazarın muhataplarından yegâne isteği bu çalışmanın, ileride yapılması düşünülen çalışmalara bir giriş çalışması olarak değerlendirilmesidir.

Birinci Bölüm

BİLİM VE OBJEKTİVİZM

Tarafsız olduğumu iddia edecek kadar ahmak değilim. Modern “tarafsızlık” mitine inanmıyorum; tarafsızlık perspektifsizliktir;perspektifsizlik perspektifin bulunmadığı perspektiftir. Fakat yalnızca Tanrı perspektifsiz olabilir. Bir insanın tarafsız olduğunu iddia etmesi sadece şu anlama gelebilir; yalnızca benim söylediklerim doğru, yalnızca benim söylediklerime inanın! Tarafsız, örtülü bir şekilde böyle der; Tanrı'nın “acı” tebessümüyle karşılaşması mukadderdir.¹

Tarafsızlık talebi daima bir otorite talebidir. “Bilimsel tarafsızlık” veya “bilimsel objektivite” talebi de bir tür “otorite” ve “iktidar” talebidir; bilimin ve bilim adamlarının otorite talebi. Elinizdeki çalışmanın bu bölümü, bilime ve bilim adamına otoritesini armağan eden “objektivizm”i, “klasik objektivizm tezi”ni ve “bilimsel objektivizm”i tartışmaya açacaktır. Fakat bu tartışmaya geçmeden önce genel hatlarıyla modern bilimin işleyişine göz atmak faydalı olacaktır. Çünkü bilim, “bilimsel objektivizm” tezini bu işleyiş sürecinde iddialarını meşrulaştırmak ve daha fazla otorite veya iktidar talebi için kullanır.²

Modern bilimi, işleyiş sürecini veya bilim adamlarının yaptıkları işi bir tür “sınır belirleme faaliyet”³ olarak okumak mümkündür. Bilimin sınırları vardır ve bu sınırları bilimi icra edenler ya da bilim otoriteleri belirler ve çizer. “Sınır belirleme faaliyeti” olarak

¹ Hüsamettin Arslan, **Jöntürkler, Jönkürtler, Muhafazakarlar: Meçhul Okurla Söyleşiler**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. XV-XVI.

² Bu konuda Türkiye’de bilim sosyolojisi alanındaki ilk çalışma olma vasfı taşıyan şu metne bkz. Hüsamettin Arslan, **Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, 2. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss.121-157.

³ Sınır belirleme probleminde (The Problem of Demarcation) adını veren bilim felsefecisi Karl R.Popper’dır. Sınır belirleme problemi veya sınır belirleme faaliyeti tartışması için bkz. Thomas F.Gieryn, “Bilimin Sınırları”, **Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar: Bilim Sosyolojisi Tartışmaları**, der.-çev. Mihriban Şenses, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss.3-73; Kelly Moore, **Disrupting Science: Social Movements, American Scientists and The Politics of The Military, 1945-1975**, Princeton University Press, Princeton, 2008, pp. 9-10.

bilimsel faaliyet bir içerilik-dışarılık algısına dayanır. Modern bilimin, kendisinden yola çıktığı (ve elbette sürekli takviye ettiği) içerilik-dışarılık algısı, aynı zamanda bilgi-iddialarını yargılama sisteminin temelini oluşturur. Bir bilgi iddiası, bilimsel ortodoksinin meşru gördüğü sınırlar içerisinde kalıyorsa “bilimsel”, dışında kalıyorsa “ideoloji”, “hurafe”, “safсата” olarak değerlendirilir. Bilgi-iddialarını yargılama sistemi bir “kurum” gibi işler. Sistemin bu süreçteki kurumsal gücü, yalnızca neyin bilimsel olup olmadığına karar vermekle sınırlı değildir. Bu, aslında yargılama sürecinin son aşamasıdır. Söz konusu sistem yargılama sürecine en başından beri hükmeder, yani yalnızca neyin bilimsel olup olmadığına karar vermez, daha en başta nelerin bilimsellik iddiasında bulunup bulunamayacağını da belirler.⁴ Mesela, bir bilim derneği olarak adlandırılabilen ilk örgütlerden olan ve Dük Federico Cesi’nin 1603 yılında Napoli’de kurduğu Lincei Akademisi, hazırladığı yönetmelikle doğal ya da matematiksel olmayan konulardaki bütün iddia ve tartışmaları yasaklamış ve üyelerini politik konular hakkında konuşmaktan men etmişti.⁵ Müsaade edilen doğal ya da matematiksel konulardaki tartışmalar ise bilim-din ve bilim-toplum arasında herhangi bir ihtilaf yaratmayacak türden dar bir alanla sınırlanmıştı. Yani, ortaya atılacak bir bilgi iddiası kurumlar arası ilişkilere zarar vermeyecek türden iddialar olmalıydı. Bilgi-iddialarını yargılama sistemi, bu anlamda çok büyük bir kurumsal güce sahiptir. Bu güç, bir kilisenin mensupları üzerinde sahip olduğu güçle kıyaslanabilir. Hatta formel olarak aynı kurumsal yapıya ve inanç sistemine sahiptir. Kilisenin temsil ettiği inancın iman esasları olduğu gibi, bilgi-iddialarını yargılama sisteminin de “iman” esasları vardır. Nasıl ki engizisyon mahkemeleri Katolik Kilisesi’nin inançlarının koruyucusu vasfına ve bu inançları ihlal edenleri cezalandırma yetkisine sahipse, bilgi-iddialarını yargılama sisteminin de modern bilimin inançlarını ihlal edenleri cezalandırma vasfı ve yetkisi vardır. “Galileo Trajedisi” olarak bilinen olayda, 1633 yılında engizisyon tarafından Katolik Kilisesi’ne karşı çalışmalar yaptığı gerekçesiyle Roma’ya çağrılan Galileo, herhangi bir ceza ya da yaptırıma maruz kalmamak için öne sürdüğü görüşlerden vazgeçtiğini beyan etmişti.⁶ İşte aynı şekilde modern bilimin de “engizisyonu”, “Katolikleri” ve asla ihlal edilemez “inanç sistemleri” vardır. Günümüzde de “bilimsel engizisyonlara”, “bilimsel katoliklere” ve onların inanç sistemine rağmen bilim

⁴ Arslan, **Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, ss. 121-157.

⁵ Paolo Rossi, **Modern Bilimin Doğuşu**, çev. Neşenur Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 228-230.

⁶ Rossi, a.g.e., ss. 110-112.

icraedilemez. “Bilimsel engisizyonun” bilimin veya bilimsel inanç sisteminin normlarını çiğneyenlere verdiği ceza onları “şarlatan”, “sahte bilim adamı” ya da “sapkın” olarak yaftalamaktır.⁷

Bilgi-iddialarını yargılama sistemine bir sistem olma özelliğini kazandıran bir inanç şebekeleri, yaptırım sistemleri ve dogmatiklikleri daima varolagelmıştır. Bilimin kurumlaşmaya başladığı ilk yerler olan akademilerin kuruluşundan, günümüzde bilimin siteleri üniversitelere kadar sisteme ait pek çok farklı norm yapıları görülür. Sosyolog Robert Merton bilimin normlarını “norm-karşıt norm” şeklinde formüle etmiştir. Karşıt norm mefhumu ile Merton “toplumsal kurumların, çelişen norm çiftlerinin etrafında yapılandığını ve bilimin bu örüntüden bağımsız olmadığını” belirtmiştir.⁸ Fakat bilimdeki her norm karşıtıyla birlikte vardır. Örneğin “Mitroff’un öne sürdüğüne göre, duygusal yansızlık normu, duygusal bağımlılık ile karşılanır. (...) Benzer şekilde, evrensellik normu, tikelcilik (*particularism*) ile dengelenmiş gibi görünür.”⁹ Bu norm yapıları, yalnızca bilim faaliyetinin sürdürülmesini sağlayan ampirik ya da teknik normlar değil, aynı zamanda “moral” ve “sosyal” normlardır da. “Merton’a göre bilimin sosyal normları, talimatlar ve yasaklar formunu alır; bunlar bilim adamının sosyalizasyonu sırasında iletişim sürecinde içselleştirilir ve kuralları ihlal edenlere uygulanan yaptırımlar ve başarılı konformistlere verilen ödüllerle takviye edilir.”¹⁰ Sistem için zorunlu olan ve yaşanan dönemin sosyal ve politik şartlarına göre farklılıklar da sergileyebilen bu norm yapılarının sahip oldukları yaptırım gücü nedeniyle bilim adamlarına düşen görev, bu normlara koşulsuz itaat etmektir. Şu ya da bu dönemde, farklı birtakım durum ya da koşullara rağmen, bilim adamları cemaati bu norm yapıları vasıtasıyla genel bir karaktere sahip olmuştur. William James, farklılıkları görmeme pahasına bu genel manzaraya –bilimin “dogmatik” ve “tutucu” karakterine– ilişkin şunları yazmıştır:

Gerçekliğin bütün doğası karşısında yetersiz kalan bütün otoriteler arasında en başta ‘bilim adamları’ gelir. (...) Bilim adamlarının ilgileri bölük pörçüktür, mesleki kibir ve

⁷ Bilim engisizyonunun bilimin normlarını çiğneyenlere verdiği ceza için bkz. Mihriban Şenses, **Sosyal Fenomenler Olarak Bilimsel İhtilaflar: Nerium Oleander (Zakkum) Tartışması**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss. 21-73.

⁸ Merton’dan aktaran Michael Mulkay, “Bilimde Normlar ve İdeoloji”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Beno Kuryel, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Öğütle, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, s. 365.

⁹ Mulkay, a.g.m., s. 356.

¹⁰ Thomas F. Gieryn, a.g.m., ss. 11-12; Merton’un norm-karşıt norm tartışması için bkz. Dominique Vinck, **The Sociology of Scientific Work: The Fundamental Relationship between Science And Society**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2010, pp. 30-51.

bağnazlıkları muazzamdır. Araştırdıkları olgular konusundaki kusursuz otoritelerine ve burada sağladıkları müthiş başarılarla rağmen, onlardan daha dar görüşlü bir hizip ya da topluluk bilmiyorum.¹¹

Faaliyetlerini farklı zaman ve mekânlarda sürdüren bilim adamları cemaatinin, bütün farklılıklarından sıyrılıp “iman” ettiği birtakım ortak inançları vardır. Bu inançların ifadesi olan “ortodoks bilim görüşü”ne¹² –ki bu bilim anlayışına pozitivism¹³, “bilimizm” ya da standart bilim görüşü de denebilir– göre, bilim yalnızca olgulara, deney ve gözleme dayanır ve bütünüyle rasyonel ve mantıksal süreçlerin ürünüdür. Ortodoks bilim görüşü hakkındaki bu kısa ve net formülasyon, zaman içinde ortaya çıkan ve belki de daha çıkacak olan pek çok norm, dogma ve mite ilham vermiştir. Bu norm, dogma ya da mitler arasında ilk akla gelenlerin başında “*rationalness*”(akılcılık), “*empiricism*”(deneycilik), “*objectivity*”(objektiflik), “*impartialness*”(duygusal yansızlık), “*universalism*”(evrenselcilik), “*disinterestedness*”(tarafsızlık veya çıkarısızlık) yer alır. Bilim rasyonel bir faaliyet-tir; bilim akla, deneye ve gözleme dayanır; bilim adamı ve bilimsel doğrular “objektif”tir; bilim adamı “tarafsız”dır; bilim adamı çıkar gözetmez...

Gerek bilimin ne’liğine gerekse de bilim adamlarının konumuna ilişkin bu varsayımlarıyla ortodoks bilim görüşü sert eleştirilerin muhatabı olmuştur. Bilim tarihçisi ve filozofu Alexandre Koyré, bilim tarihine referansla ortodoks bilim anlayışının temel önkabulleri hakkında şunları ifade eder:

(...) bilimsel kozmolojileri, yani kozmosun ayırılmasını, dolayısıyla insansızlaştırılmasını, sonuna dek götürmeleri ele alsam, gerçekten söyleyecek çok şeyim olmaz, hemen çağcıl dönemle, ola ki Laplace ile başlamak zorunda kalırdım. Çok çok, tarih öncesi olarak, Yunan gökbiliminin ilk çağlarının anlayışlarını, Samoslu Aristarkhos’un, Apollonius’un, Hipparkhos’un anlayışlarını anımsatırdım; çünkü kozmoloji anlayışları, bilimsel diye gördüklerimiz bile, bilimsel olmayan, yani felsefi, büyüsel, dinsel kavramlardan ancak pek seyrek olarak –neredeysse hiç- bağımsız olmuşlardır. Kozmos kuramı bir Ptolemaios’ta, bir Copernicus’ta, bir Kepler’de, bir Newton’da bile bu kavramlardan bağımsız değildi.¹⁴

¹¹ C.P. Snow, **İki Kültür**, 4. b.,çev. Tuncay Birkan, Tübitak, Ankara, 2005, s. 41.

¹² Arslan, **Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, ss. 66-110; Hüsametdin Arslan, **Yöntemizm, Bilimizm, Sosyal Bilimler ve Entelektüeller**, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Bursa, 1996, ss. 16-63; Şenses, a.g.e., ss. 56- 81; ; Alan F. Chalmers, **Bilim Dedikleri: Bilimin Doğası, Statüsü ve Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme**, çev. Hüsametdin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 9-11; Ian G. Barbour, **Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma**, çev. Nebi Mehdi-Mübariz Camal, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 32.

¹³ Arslan, **Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, ss. 63-65; Hüsametdin Arslan, “Pozitivism: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, der. Sebahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 541-583.

¹⁴ Alexandre Koyré, **Bilim Tarihi Yazıları**, 7. b., çev. Kurtuluş Dinçer, Tübitak, Ankara, 2008, s. 108.

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere Koyré “bilimsel” doğruların arka bahçesindeki metafizik varsayımları vurgular. Oysa ortodoks bilim anlayışı bize bilimin, bilim adamlarının ve bilimsel doğruların metafizikten bağımsız ya da uzak olduğunu ve olması gerektiğini söyler. Aslında biraz daha dikkatle bakıldığında, ortodoks bilim anlayışının çizdiği bu resmin bilimin dışında güçlü politik, dinî, kültürel ve ideolojik imaları vardır. Bu resim ya da tablo, en iyi ifadesini “Aydınlanma Projesi”¹⁵ olarak adlandırılan projede bulmuştur.

Aklı kurucu ilke olarak benimseyen Aydınlanma Çağı’nın genelde bütün toplum, daha özelde ise bilim hakkındaki tasavvurunu şu şekilde formüle etmek ya da özetlemek mümkündür: “Saf toplum” ve “saf bilim”. Bir proje olarak Aydınlanma projesi, din ya da tanrı merkezli toplum yapısının yerine, “irrasyonel” olarak gördüğü bu temellerin dışında rasyonel, bilimsel ve gelenek, din, hurafe, mit ve büyüden arınmış saf bir toplum inşa etme arzusu içindedir. Ve kuşkusuz bu projenin mimarları, bu arzularına ancak ve ancak bu özellikleri taşıyan saf bir bilim vasıtasıyla ulaşabileceklerini biliyorlardı.

Modern çağın sembol projesi olan Aydınlanma Projesi ve bu projenin bir yansıması olan, insanlığa sunduğu “cennet dünya” vaadlerinin altında kalan ve hatta toplum-dışı, tarih-dışı mitleriyle neden olduğu felaketlerin sorumluluğundan kaçmaya çalışan “saf bilim” anlayışı, uzun zaman önce sorgulanmaya başlamıştır.

Bilim gerçekten de iddia edildiği gibi “saf”, “objektif”, gerek içinde icra edildiği toplumun ve gerekse de onu icra eden bilim adamlarının ilgi ve çıkarlarından bağımsız, toplum ve zaman üstü bir faaliyet midir? Ya da yalnızca onu icra edenlerin kişisel merak ve tutkularından mı ibarettir? Özellikle bilim tarihçileri ve elbette daha sonra bilim felsefecileri ve sosyologları, bu her şeyden bağımsız ya da yalnızca kişisel ilgilere hapsolmuş bir bilim nosyonunu eleştirmişlerdir. Bilim yalnızca bilim insanlarının kişisel merak ve tutkuları ile açıklanamaz. Böyle açıklanan bir bilim, eksik bir bilimdir.

¹⁵ Aydınlanma hakkında birkaç temel metin için bkz. Peter Gay, **The Enlightenment: The Rise of Modern Paganism**, W.W. Norton&Company, New York-London, 1995; Dorinda Outram, **Aydınlanma**, çev. Sevdâ Çalışkan-Hamit Çalışkan, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007; Oskar Ewald, **Fransız Aydınlanma Felsefesi**, çev. Gürsel Aytaç, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010; Ali Taşkın, **İskoç Aydınlanması**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007; Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

“Bilim,bilim insanların kişisel arzu ve tutkularından öte toplumsal”¹⁶dır ve onun faaliyetleri, içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarına yönelik bir talep ve problemlerle başlamıştır. Bunların yanı sıra bilimin üzerine inşa olduğu temel sosyal bir temeldir. Mesela Huxley’e göre, bilim kültürün bir parçasını oluşturur.¹⁷C. P. Snow pek çok bilim tarihçisinin yakın tarihteki çalışmalarında görülen, ve daha sonra Thomas Kuhn’da da görülecek olan, bilim nosyonuna ilişkin genel manzarayı şöyle tasvir eder:

Yakın tarihteki birçok çalışma ise, daha da radikal biçimde, kendilerini, bilimsel bilginin kuruluşunun, kültüre göre değişen normlara ve pratiklere bağlı olduğunu göstermeye adanmışlardır; böyle bakıldığında, ‘bilim’ sadece bir diğer kültürel faaliyetler bütünüdür; tıpkı sanat ya da din gibi toplumun dünya karşısındaki yöneliminin bir dışavurumudur, temel siyaset ve ahlak meselelerinden ayrı tutulamaz.¹⁸

Alman sosyolog Wolf Lepenies ise bu konu hakkındaki yaklaşımların genel eğilimini şöyle özetler:

Bilim artık gerçekliğe sadık bir yansımayı temsil ettiği izlenimi vermemelidir. Bilim, daha çok, bir kültürel sistemdir ve bize gerçekliğin belli bir zamana ve yere özgü yabancılaşmış, çıkarlarca belirlenmiş bir imgesini sunar.¹⁹

Sosyal bir fenomen olarak bilim siyasetle, kültürle, dinle iç içedir. Bu iç içeliğin ölçüsü dönemin şartları ve ihtiyaçları doğrultusunda sürekli değişse de bilim belirli bir mekân ve zamanda ve belirli kişilerce icra edilir. Dolayısıyla hayatın içindedir. Sosyal bir faaliyet olarak bilim ikili bir yapıya sahiptir ve “rasyonel” olduğu kadar gayet tabii “irrasyonel”dir de:

İrrasyonel, mantık dışı, dinsel, büyüsel, metafizik, estetik ve elbetteki felsefi kayguların bilimsel gelişmenin tarihinde önemli bir yeri vardır. Bilimsel etkinliği yürütenlerin pratik ilgilerinin estetik, moral değerlerinin veya inançlarının işe karışmaması söz konusu değildir.²⁰

Bilimistlerin perspektifinden bakıldığında bilim bir çemberin merkezi gibidir. Merkez, çemberin çevresindeki bütün noktalara eşit uzaklıktadır. Bu benzetmeden hareketle bilimin de çevresindeki bütün olup bitenlere aynı mesafede durduğu iddia edilir. Bilim bu şekilde değerlendirildiğinde bütün olgulara eşit mesafede durur ve hepsine aynı

¹⁶ Özgür Narin, “Bilim ile İktidar Arasındaki İlişkinin Çözümlemesinde ‘Eski’ Bir Ayrımın Başvurulabilir mi? Bilimin ‘Gerçek Boyunduruk Altına Alınışı’ (Real Subsumption)”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 216.

¹⁷ Huxley’den aktaran Snow, a.g.e., s. 10.

¹⁸ Snow, a.g.e., s. 56.

¹⁹ Wolf Lepenies’ten aktaran Snow, a.g.e., s. 57.

²⁰ Eyüp Erdoğan, **Aristoteles’ten Newton’a Paradigmatik Bilim Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 236.

değeri atfeder. Nötr bir noktada durduğu varsayılan bilim, bu nedenle objektiftir. Yani bilim için herhangi bir şey özel ya da ayrıcalıklı bir ilgiye sahip olamaz; buna Manhattan Projesi de dahildir!²¹ Fakat bilime ve özellikle “saf bilim” anlayışına getirilen eleştiriler neticesinde şunu görmekteyiz:

Bilgi alanlarının öznenin ilgi alanlarından bağımsız olmadığını, öznenin ilgi alanlarının tarihsel değişim akışı tarafından yönlendirildiğini söylemek, bilimde evrenselliği savunan bilgi kuramının zeminin oluşturan “bilim için tüm olguların aynı değeri taşıdığı” iddiasının olanağını ortadan kaldırır.²²

Bilim iddia edildiği gibi birey bilim adamlarının ilgilerinden ve çıkarlarından bağımsız değilse, faaliyetleri, içinde icra edildiği toplumun ve o toplumdaki iktidarların ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda şekilleniyorsa, hangi anlamda objektiftir? İktidarların hizmetine koşulan, endüstrileşen, sermaye ve pazar olmaksızın yaşayamayan, politize edilen bilim hangi anlamda özerktir?

Yöneltelen eleştiriler karşısında “saf bilim” anlayışının kendisini meşrulaştırması gerekiyordu. “Bilimsel bilginin, bilim retoriği dışında kalarak meşrulaştırılabilmesi için evrensellik, nesnellik, tarafsızlık gibi özelliklerle nitelenebilecek bilim dışında bir bilgi zeminine ihtiyaç vardır.”²³ Ortodoks bilim anlayışının bilimsel bilgiyi meşrulaştırmak ve daha fazla otorite ve iktidar talebinde bulunmak için reddettiği şeylerden biri, bilimin hem sosyal bilimler hem de doğa bilimleri anlamında “retorik” bir faaliyet olduğu iddiasıdır.²⁴ Bu reddediş karşısında, bilim felsefecisi Karl Popper de şunları ifade etmiştir:

Bilimin çıkış noktasını şiirsel söylenlerde, kendimizi ve dünyayı açıklamaya çalışan insanoğlunun düşlerinde aramak gerekir. Söylenlerden ortaya çıkan bilim, rasyonel eleştiriyle gelişir; yani doğruluk ve doğru arayışı düşüncesinden esinlenen bir eleştiriyle. Şiir ve bilimin kökeni aynıdır; her ikisi de söylenlere dayanır.²⁵

²¹ 1941 sonbaharında, ABD'nin İkinci Dünya savaşına girmesinin öncesinde Roosevelt tarafından atom bombası üretimi için başlatılan ve Hiroshima ve Nagasaki felaketleriyle sonuçlanan tarihin bilim temelli en büyük Ar-Ge girişimi için bkz., James E. McClellan III-Harold Dorn, **Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji**, 2. b., çev. Haydar Yalçın, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008, ss. 422-425; David B. Resnik, **Bilim Etiği**, Çev. Vicdan Mutlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 227; Ve bu projeye ortaya çıkan ‘Bilim adamları Hareketi’ için bkz. Edward Shils, **The Intellectuals and the Powers and Other Essays**, The University of Chicago Press, Chicago-London, 1972, pp. 196-203.

²² Devrim Özkan, “Sosyal Bilimlerde Evrensellik ve Tarihsel Tikellikler İkiliği”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot yayınları, Ankara, 2008, s. 175.

²³ Ömer Demir, **Bilim Felsefesi**, Vadi Yayınları, 4.b., Ankara, 2009, s. 10.

²⁴ Şenses, a.g.e., s. 14.

²⁵ Karl R. Popper, **Daha İyi Bir Dünya Arayışı: Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri**, 3. b., çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 247.

“Retorik fikirleri, düşünceleri en iyi bir biçimde ifade etme, etkili konuşma” demektir.²⁶ Ortodoks bilim görüşü perspektifinden yalnızca süs veya manipülasyon ya da hile olarak anlaşılan retorik Antik anlamıyla ikna söylemi olduğu objektivist bilim adamları tarafından görmezden gelinmiştir. Oysa bilim, temelde başka şeyler yanında aynı zamanda bir ikna faaliyetidir. Öne sürdüğünüz bir bilgi iddiası, epistemik cemaati ve muhtelif muhataplarını ikna etmeden bilimsel sıfatını kazanamaz. Bu nedenle “bütün bilimsel makaleler, metinler ya da raporlar yakın ve uzak müstakbel muhataplarını ikna etmekle yükümlüdür.”²⁷ “İlk defa on yedinci yüzyılda bilimsel metodolojinin maskelerini giyen araştırmacılar, bu maskenin altındaki retorik yüzlerini bütünüyle unuttular.”²⁸ Bu unutuğu şüphesiz Avrupa’nın on yedinci yüzyıldaki sosyal ve politik konteksti desteklemiştir. Bu kontekst kaotikti ve onu doğuran iki problem vardı: “Uzun süredir teolojik görüşler ve dinî bağlılıklarla ayrılmış bulunan uluslar arasındaki iletişimi restore etme problemi ve artık gündemden düşmüş feodal ilişkileri yaşayan insanlar arasındaki istikrarlı ve uyumlu sosyal ilişkilerin yeniden kurulması problemi.”²⁹ Descartes’ın “kesinlik” ve Leibniz’in “evrensel dil” arayışlarında da Avrupa’nın bu kaotik atmosferinin etkisi hissedilmektedir.

“Bilim retorik bir faaliyettir” demek, aynı zamanda “bilimin dili vardır” demektir. Lingüistik bir cemaat³⁰ olarak bilim adamları cemaati retorik bilimden kapı dışarı ederken aslında dili kapı dışarı etmiş ve kendi faaliyetlerini mümkün kılan en önemli nedeni ortadan kaldırmıştır. Dilsiz bilim kördür. Bilim felsefesi tarihine bakıldığında bilim ile retorik ilişkisinin paradoksal bir ilişki olduğunu görürüz. Dili, dolayısıyla metaforları, mecazları ve başka retorik figürleri objektif bilgiyi kirlettiği gerekçesiyle reddeden bilimin, kendi objektivitesini meşrulaştırmak için yine retorik başvurması ironiktir!

“Bilimde retorik dışı yoktur.”³¹ Bilimin retorikle ve dolayısıyla dille hesaplaşması, Batı düşüncesi ve felsefesi tarihinde kadim bir hesaplaşmadır. Bu hesaplaşmayı motive

²⁶ Ahmet Cevizci, “Retorik”, **Felsefe Sözlüğü**, 7. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 1329

²⁷ Şenses, a.g.e., s. 14.

²⁸ John S. Nelson-Allan Megill-Donald N. McCloskey, “Araştırma Retorik”, **Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retorik Dönüş**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 153.

²⁹ Stephen Toulmin, **Kozmopolis: Modernite’nin Gizli Gündemi**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 137.

³⁰ Lingüistik Cemaat Olarak Bilimsel Epistemik Cemaat için bkz., Arslan, **Epistemik Cemaat**, ss. 100-106.

³¹ Şenses, a.g.e., s. 15.

eden temel neden, Presokratiklerden günümüze, Batı kültürüne ve felsefesine egemen olan objektivizm mitidir.

Bilim ile retorik arasındaki gerilimin bir benzeri, Greklerden beri doğruluk ile sanat arasında görülür. Doğru olguya tekabül eden şeydir; sanat ise değere. Olgular vasıtasıyla dünyaya ilişkin mutlak ve koşulsuz doğrulara ulaşılır. Fakat bizi bu mutlak doğrulara ulaşmaktan alıkoyan bütün engelleri ortadan kaldırmamız gerekir. İşte ortodoks bilim anlayışı da benzer bir “hijyen” kaygısıyla retoriği bilimden dışlamıştır. Platon’dan beri devam edegelen hakikate temel-arayıcılık ve figüratif dil unsurlarını hakikat alanından dışlayıcılık on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda doruk noktasına ulaşmış ve bilimin ve bilimsel bilginin eleştiriye tâbi tutulmaya başladığı yirminci yüzyıldan günümüze kadar bazı iniş çıkışlarla devam etmiştir. Sözün gelişi, Platon, “şiiire ve retoriğe şüphayle bakmış ve kendi hakikatini vermediği, duyguları kışkırttığı, bu yüzden insanlığı gerçek hakikate kör ettiği için ütöpik Cumhuriyetinden şiiiri kovmuştu.”³² Fakat Platon, dile ve retoriğe karşı bu olumsuz tutumuna rağmen hakikate ilişkin iddialarını yine güçlü bir retorik vasıtayla, Mağara Alegorisiyle ifade etmişti. Dil, elbette Batı kültürü ve düşüncesi için kadim bir temaydı; fakat problem değildi. Dilin modern anlamda problem olarak tartışılmaya başlanması on yedinci yüzyıla denk gelir. Dil bu yüzyılda kendisine biçilen misyon sebebiyle problem haline gelmiştir:

On yedinci yüzyıldaki bilim devrimiyle birlikte, kelimeler dış gerçekliğin objektif bilgisini edinmede düşüncenin araçları olarak önem kazanmıştır. Buna göre, objelerin temsili olan idealarımızı doğru biçimde düzenleyecek olan kelimelerdir. Kelimeler ideaları düzenleyebildikleri ölçüde anlamlı ve değerlidir. Doğru bilginin şartı, bu temsil ilişkisinin saydam biçimde kurulmasıdır. Fakat bu temsil ilişkisinde kelimelerden kaynaklanan bir risk vardır. O vakit, kelimeler daima denetim altında tutulmalıdır. Bu denetim fikri, dilin belirsizliğinden arındırılarak kusursuz bir araç haline getirilebileceğini savunur.³³

On yedinci yüzyıldatoplumun her alanında düzen, kesinlik ve ilerleme arayışına paralel şekilde gelişen objektivizm miti gerek ampirik gerekse de rasyonalist gelenekte kendine her zaman bir zemin bulmuştur. İngiliz ampirizminin öncüsü Francis Bacon’ın felsefesi bilim merkezli bir felsefedir. Onun bilimden anladığı ilerlemedir, gelişmedir. Bilime insanları aydınlatmak ve onların refahını artırmak gibi bir rol biçmiştir. Aslında bilime biçilen bu misyon sadece Bacon’ın felsefesine özgü bir şey değildir. Bu, on yedinci

³² George Lakoff-Mark Johnson, **Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil**, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 220.

³³ Gökhan Yavuz Demir, **Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 155-156.

yüzyılın ruhudur. On yedinci yüzyılın hâkim dünya görüşü bilimin insanın refahını arttıracığı ve insanı doğanın efendisi yapacağı iddiasındadır. Bacon açısından ilerleme ve gelişme, doğa yasalarını kavrayarak ona egemen olmakla mümkündür. Pragmatist olmakla eleştirilen Bacon'ın felsefesinde bilgi güçtür; bilmek egemen olmaktır. Doğanın güç kullanılarak ve hatta ona işkence edilerek kontrol altına alınmasına ilişkin Bacon sakınmadan “Doğa saçından tutularak teslim alınmalıdır.” demiştir.³⁴ Doğa “hizmet etmeye mecbur” ve “köle yapılması gereken bir şeydi” ve bilim adamlarının hedefi “doğanın sırlarını söküp almak için ona işkence etmek”ti.³⁵ Şüphesiz, bu kontrol altına alma ancak ve ancak doğanın objektif ve doğru bilgisi vasıtasıyla mümkün olacaktır. Objektif ve doğru bilgiye ulaşmanın yolu ise öncelikle, bu yolda insanların karşısına dikilen en büyük engellerden, Bacon'ın “idol/put” adını verdiği önyargı ve yanıltıcı düşüncelerden kurtulmaktır. Bacon'ın *Novum Organum* kitabında sıraladığı “Soy, mağara, çarşı-pazar ve tiyatro idolleri”nin her biri insanların zihinlerini farklı şekillerde ele geçirmiş farklı putlardır. Ve insanların zihinlerini ele geçirmiş bütün bu idoller hakkındaki en temel ortak kabul, idollerin doğurduğu birtakım dogma, önyargı ve yanlış inançların insan zihnini kirlettiğidir.³⁶ İnsan, onu doğru bilgiye ulaştırmaktan alıkoyan, doğuştan getirdiği ya da toplumun diğer üyeleriyle kurulan ilişkiler sonucunda edindiği söz konusu dogma, önyargı ya da yanlış inançlarından arındığında, doğa üzerindeki hükümlerini ilan edebilirdi. Bacon'ın felsefesinin, ortaya koyduğu fikirlerin ötesinde, bizzat öne sürülüş tarzı itibarıyla de modern felsefenin kırılma noktalarından biri olduğu söylenebilir. Çünkü Baconcu ruh, eski çağlardan beri doğayla uyum içerisinde yaşama anlayışına sahip bilimsel araştırmanın doğasını ve amacını kökten değiştirmiştir.

Bacon'dan beri bilimin amacı bilgiyi doğaya hükmetmek ve onu denetim altına almak amacıyla kullanmak oldu ve bugün baskın biçimde hem bilim, hem de teknoloji kökten karşı-ekolojik amaçları uğruna bu bilgiyi kullanmaktadır.³⁷

Gerçekliğin “objektif” bilgisi arayışında bilgimizi kirleten ya da bizi bu yoldan alıkoyan engellerden kurtulma hedefi, “Bacon'ın koyduğu ve daha sonra sırasıyla Hobbes ve Locke gibi empirist filozoflarca ve yirminci yüzyılda Mantıkçı Pozitivistlerin ‘ideal

³⁴ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 290.

³⁵ Fritjof Capra, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 64.

³⁶ Francis Bacon, **Novum Organum: Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Özlü Sözler**, çev. Sema Önal Akkaş, Doruk Yayınları, Ankara, 1999, ss. 8-28.

³⁷ Capra, a.g.e., s. 64.

bilim dili'yle de sürdürülen bir hedeftir.”³⁸ Hobbes *Leviathan*'da dilin kullanımına ilişkin görüşlerini ortaya koyar ve onun dil görüşüne göre, “dil kavramsal bilginin ve hakikatin şartı olduğu ölçüde yanılmanın da kaynağıdır.”³⁹ Ampirik bilgi teorisi ile ilgilenen ve bilginin kaynağı, neliği ve değeri sorunlarını tartışan İngiliz Ampirizminin kurucusu John Locke ise aslında daha çok realizm ve nominalizm tartışmaları çerçevesinde değinilen “gösteren, gösterilen ve dile ilişkin temsil problemleri” konusunda şunları ifade eder:

Nesnelerden oldukları gibi söz edeceksek, kabul etmemiz gerekir ki, düzen ve apaçıklıktan uzak bütün bir retorik sanatı, icadedilmiş bulunan güzel söz söyleme modasının bütün keyfi ve figüratif uygulaması, yanlış düşünceleri dile getirmek, duyguları harekete geçirmek ve dolayısıyla yargıyı yanlış sürüklemekten başka hiçbir şey değildir; o halde bunlar gerçekten mükemmel hilelerdir; ve her şeye rağmen yine de takdire layık ya da yapılmasında sakınca olmayan hitabet (oratory) onları vaazlara ve popüler nutuklara dönüştürebilir, kesinlikle bilgi veren veya eğiten bütün söylemlerde, onlardan bütünüyle kaçınılmalıdır; ve doğru ve bilgiyle ilişkili olduğu yerde, ya dilin ya da onlardan yararlanan kişinin bir büyük yanlışını öğretmekten başka hiçbir şey yapamazlar.⁴⁰

Locke *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*'nin (*Essays on Human Understanding*) üçüncü kitabında dilin, nesnelere her nasılsa o şekilde temsil etmediğini ve dolayısıyla gerçekliği tahrif ederek bizi illüzyona sürüklediğini vurgular. Ona göre, insan zihninin bütün yanlış düşüncelerinin ve yanlıgılarının altında dil vardır.

Modern düşünürlerin çoğudili her ne kadar lanetlemişse de bu bölümün başında sözünü ettiğimiz içerilik-dışarılık algısı veya ayrımı da dilde temellenir. Bu algı veya ayrım bir dikotomi üzerinde yükselir: Madde dünyası ve değerler dünyası. Madde dünyası bilimin ve bilimsel her şeyin dünyasıdır, yani objektif bilginin dünyası. Değerler dünyası ise madde dünyasının, yani bilimin içinde faaliyet gösterdiği dünyanın dışındaki dünyadır. “Modern felsefenin kurucusu olarak bilinen Fransız filozof R. Descartes, modern bilimin kavram çatısının ve bilime üzerinde yükseleceği bir temel sağlayan bu dikotominin oluşmasında”⁴¹ Bacon'la birlikte önemli bir etkiye sahiptir. “Descartes'tan yola çıkan ve Aydınlanmaya, pozitivistliğe ve analitik felsefeye esin kaynağı olan kartezyen gelenek”⁴² maddi dünya ile değerler dünyasını, birbirinden kesin bir biçimde ayırmıştır:

³⁸ Gökhan Yavuz Demir, a.g.e., s. 49.

³⁹ Gökhan Yavuz Demir, a.g.e., ss. 63-64.

⁴⁰ John Locke'tan aktaran Herbert W. Simons, “Bir Entelektüel Akım Olarak Araştırmanın Retoriği”, **Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 313.

⁴¹ Descartes'ın yöntem anlayışı için bkz. Descartes, **Metod Üzerine Konuşma**, 2. b., çev. K. Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994, ss., 7-71.

⁴² Cevizci, “Kartezyen Gelenek”, a.g.e., s. 981.

Kartezyen düalizm, iki dünyayı birbirinden kesinlikle ayırmıştı: Bir tarafta *nesnel, olgu, madde yani fiziksel gerçeklik dünyası*; diğer tarafta da *öznel zihin, bilinç, kişisel deneyim ve değerler dünyası*. Bu ayırım bilim *nesnel dünyada* at koşturacak, *öznel dünyayı* mümkün olduğu kadar işlerine karıştırmayacaktır. Bu ayırım aydınlanmanın insana doğayı sınırsız dönüştürme yetkisi veren antroposentrik ontolojik birey kavrayışı da eklenince bilim kendine ait bir kutsal alan oluşturmuştur.⁴³

Bilimin bir sınır belirleme faaliyeti olduğunu ifade ettik.⁴⁴ Her sınır çizme faaliyeti ise bir haritalama, harita çıkarma faaliyetidir. Bu haritalama faaliyeti içeri-dışarı, öte-beri, bu taraf-o taraf algısı yaratır. Söz konusu faaliyet, bilimin faaliyetlerini sürdürdüğü alana ilişkin ise elde edilecek haritalar şunlar olabilir: Bilim-bilim-dışı (“*non-science*” ya da ideoloji, hurafe, safsata) olgu-değer, evrensel-yerel ve bütün bu ayrımları anlamlı kılan objektif-subjektif haritaları. Ortodoks bilim anlayışının bize sunduğu haritada bilim adamları ve bilimsel doğrular objektiftir; geriye kalan her şey subjektiftir.

Objektif kavramı, yukarıda çok kısa ve genel bir bakış açısıyla değinilen düşünürlerin fikirlerini ve tartışmalarını motive eden anahtar bir kavramdır; dışarıda bırakıldığında bu fikir ve tartışmaların tümünün anlamını yitirmesine yol açacak kadar anahtar bir kavram. Platon’un şiirden ve dolayısıyla dilden korkusu, objektif bilginin subjektif unsurlarla kirlenmesinden korkudur. Ampirist geleneğin metafor ve retorikten korkusu da subjektivizm korkusudur.⁴⁵ Bacon’un idol/putlardan kurtulma mücadelesi, doğayı kontrol altına alabilecek objektif bilgiye pür haliyle ulaşma mücadelesidir. Aynı şekilde Locke, Descartes ve modern bilimin ortaya çıkıp gelişmesinde fikir işçiliği yapan bütün düşünürlerin en büyük kaygıları objektif bilgiye subjektif unsurları karıştırmamaktır. “Dünyaya ilişkin mutlak ve koşulsuz doğrulara ulaştığımız görüşü Batı felsefi geleneğinin temel taşıdır.”⁴⁶ Ve bütün bu arayışlar, “mevcut Batı kültüründe eskiden beri varlığını sürdüren bir temanın, ‘objektif doğru’ temasının”⁴⁷ ürünleridir.

Bütün bir Batı kültür ve felsefesi tarihinde kadim bir tema olan, bilim faaliyetini motive edip yönlendiren ve bütün bunların yanısıra bu tarihi Whiggist* bir tarzda okumaya, “yani tarihin modern bilimin kültürümüz içinde belirleyici bir unsur haline gelecek tarzda

⁴³ Ömer Demir, a.g.e., ss. 145-146.

⁴⁴ Thomas F. Gieryn, a.g.m., ss. 3-73.

⁴⁵ Lakoff-Johnson, a.g.e., s. 219-223.

⁴⁶ Lakoff-Johnson, a.g.e., s. 225.

⁴⁷ Lakoff-Johnson, a.g.e., ss. 189-190.

* Whiggism: Geçmiş, bugünkü kavramları üretecek şekilde örgütleme.

organize edildiği şekilde okumaya”⁴⁸ sevkedecek kadar vurgulanan farklı alanlardaki objektivite arayışı, modern bilimler açısından ne ifade etmektedir? Bu arayış ya da idealin, üzerinde durduğu temelin köşe taşları olan “obje” ve “objektif” kavramları ne demektir? Bir “izm” olarak objektivizm ne zaman ve ne şekilde ortaya çıkmıştır? Temel varsayımları ve ilgili olduğu nosyonlar nelerdir? Bir arayış olarak objektivite arayışının kendisi objektif midir? Tek bir objektivizmden bahsetmek mümkün müdür? Objektivizm mi? Objektivizmler mi?

Objektivizm hakkında sorulan bu sorular, elbette objektivizmin varsaydığı gibi şüpheye yer bırakmayacak açıkçlık ve netlikte cevaplanamaz. Verilen hiçbir cevap, tatmin edici bir cevap olamaz. Bunun pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerden ilki bizzat kavramın kendi anlamlarıyla ilgilidir. Kavram gerek orijini olan Latince’de gerekse de kullanılmaya başlandığı İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça’da birbirinden oldukça farklı anlam ve kullanımlara sahiptir. Bu objektivite arayışını daha anlaşılır kılmak ve zaman içinde uğradığı değişiklikleri kavrayabilmek için kelimenin etimolojisine göz atmak faydalı olacaktır.

Etimoloji incelemesine geçmeden önce tartışmanın kavramlarını daha iyi anlamamızı sağlayacak bir bağımlılıktan, obje-subje (ve buna bağlı olarak objektivite-subjektivite, objektivizm-subjektivizm) bağımlılığından bahsetmek gerekir. Bu bağımlılık aynı zamanda bir düalıtedir, modern bir düalite. “Modernite düalizme dayanır.”⁴⁹ Düalizmin dünyayı açıklamak için olmazsa olmaz şartı obje-subje, rasyonel-irrasyonel, olgular-değerler, bilimsel-ideolojik, pozitif-negatif, objektif-subjektif, objektivite-subjektivite gibi birbirlerinin karşıtı ve birbirlerine asla indirgenemez bu modern kavram çiftleridir. Bu kavram çiftleri var olmak için birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Biri olmaksızın diğeri bütün anlamını kaybeder. Tartışmanın konusunu oluşturan “Objektivizm ve subjektivizm de varolmak için birbirlerine ihtiyaç duyar. Her biri kendini diğerrinin karşısına koyarak tanımlar ve ötekini düşman olarak görür.”⁵⁰

Subje kavramının Latince’deki kökü *subicio* fiilinden türeyen *subiectum*’dur. *Subiectum* bağımlı, bağlantılı, tabi, ilişkili anlamlarına gelir. Kavram aynı zamanda bir

⁴⁸ John Henry, **Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri**, çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3.

⁴⁹ Hüsamettin Arslan, “Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, der. Sebahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 550.

⁵⁰ Lakoff-Johnson, a.g.e., s. 219.

kişinin niteliğine göndermede bulunur: Düşünen, bilen ya da algılayan bir varlık (bilinçli özne, düşünen özne). İleride obje kavramının incelemesinde görülecek zihnin, yani objenin onun dışında ve ona harici olduğu pasif bir zihnin, aksine subje bilinçli bir zihindir; bilinçli bir fail olarak mülhaza eden kişi ya da ben.⁵¹

Subjektivite kavramı ise daha çok bir durumu ifade eder: Subjektif bilince, deneyime bağlı olma ve yalnızca zihinde varolma durumunu. Subjektivite bir kişinin “şey”leri zihni ya da kişiliği vasıtasıyla gördüğünü ve duyduğunu iddia eder yani kişiye tanrıvari bir konum biçmez. Ayrıca kişinin kendi bireysel duyguları, düşünceleri, ilgi ve çıkarları tarafından ele geçirilmiş olduğunu ve bütün yapıp etmelerinin bu doğrultuda ilerlediğini iddia eder.⁵²

Subjektivizm kavramına baktığımızda bu kavramın pejoratif bir anlamda kullanıldığını görüyoruz.⁵³ Bunun nedenini anlamak hiç de zor değildir. Biliyoruz ki “bir bütün olarak Batı kültüründe, objektivizm, en azından nominal olarak, bilim, hukuk, yönetim, gazetecilik, ahlâk, iş, ekonomi ve araştırma alanlarını yönetmekte kuşkusuz daha fazla egemendir.”⁵⁴ “Kutsal” bir arayış olan objektivizm, pek çok alanda kök salmış egemenliğin kendisine sağladığı güçle onun yolundan gitmeyen başka “izm”leri değersizleştirip boşa çıkarmaya çalışmıştır. Ve bu çabasında da genellikle başarılı olmuştur. Subjektivizm subjektif bilinci, kişisel tecrübeyi vurguladığı ve bu tecrübeye öncelik tanıdığı için genellikle değer düşürücü, aşağılayıcı bir tarzda kullanılmıştır. Felsefi kullanımında ise subjektivizm, insan düşüncesinin yalnızca subjektif olduğuna ve asla objektif gerçekliği yakalayamayacağına olan inancın ifadesidir.

Şimdi, tartışmayı üzerinden yürüteceğimiz temel kavramın, obje kavramının etimolojik incelemesine bakalım. Objeye kavramının Latincedeki karşılığı *obiectum*’dur. *Obiectum*, Latince’de biri genel, diğeri felsefi olmak üzere iki farklı kullanıma sahiptir. Genel kullanımda, bir suçlama, itham anlamlarına gelir. Bizi ilgilendiren kullanımı ise felsefi kullanımıdır. *Obiectum* felsefede, algılara sunulan şey, obje anlamına gelir. “Post-klasik Latince’de 13. yüzyılda Aquinas’ın kullanımıyla hedef, amaç anlamlarına sahiptir.

⁵¹ "subject, n.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/192686> (accessed July 23, 2012).

⁵² "subjectivity, n.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/192707> (accessed July 23, 2012).

⁵³ "subjectivism, n.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/192705> (accessed July 23, 2012).

⁵⁴ Lakoff- Johnson, a.g.e., ss. 219-220.

Duns Scotus 1308 yılında kavramı, zihne ya da düşünceye sunulan ya da önüne atılan şey anlamında kullanmıştır.”⁵⁵ Latince’de sıfat fiil olarak kullanılan *obiectus* ise yine bir objeye atıfla, bir şeyin yoluna çıkarılan, karşısına çıkarılan, karşısına konan anlamlarına gelmektedir. Bu iki kavramın köklerine bakıldığında, her ikisinin de Latince *obicio* fiilinden çeşitli ekler alarak türemiş oldukları görülür. Yani bu bölümde tartışmaya açılan obje, objektif, objektivite, objektivizm kavramları en temelde Latince’deki *obicio* fiilinden doğmuştur. Objeye, objektif, objektivite ve objektivizm kavramlarına ilham veren *obicio* fiilinin Latince’de on farklı kullanımı vardır. Tartışmayla ilgili kullanımları şu şekilde sıralanabilir: Önüne ya da karşısına koymak ya da atmak; (birisinin zihnine, gözüne, vb.) sunmak, yanında ya da karşısında konumlanmak; bir engel, bariyer, görmeye bir engel olarak araya koyma.⁵⁶

Kavramın Latince orijinine ve anlamlarına kısaca göz attıktan sonra, başka dillerdeki kullanımlarına bakalım. Objektivizm, İngilizce’de *objectivism*, Almanca’da *objectivismus*, Rusça’da *ob’ektivizm* ve Fransızca’da *objectivisme* şeklinde kullanılmaktadır. Bu dillerdeki objektivizm kavramı kullanımlarının hepsi birbirinden bir ölçüde farklı şeylere işaret etmektedir. Vurgulamaya bile gerek yoktur ki, bir kavramın farklı dillerde, şu ya da bu ölçüde, farklı anlamlara sahip olması çok doğaldır. Çünkü her kavram, anlam dünyasına katılacağı başka bir dilin ruhuna uygun olarak yeniden şekillenir ve hedef dilin anlam dünyasına angaje olur. Aynı şey objektivizm kavramı için de geçerlidir. Fakat objektivizmin böyle bir tartışma alanı içine dâhil edilmesinin sebebi, kavramın aynı dilde aynı dönemlerde bile çok sayıda farklı kullanımlarının olmasıdır. Kavramlar, kontektlerinin çocuklarıdır ve zamanlarının ruhunu taşırlar. Objektivizmin, 1800’lü yılların sonunda Rusça’da politik imalarının olması tesadüf değil kaddedir.

Objektivizm tartışmalarına bakıldığında, bu tartışmaların, kavramın üç farklı alanda sahip olduğu anlamlar üzerinden yürütüldüğü görülür. Bu alanlar felsefe, politika ve edebiyat alanlarıdır. Aslında sözkonusu alanlara bir dördüncüsü de eklenebilir; gündelik hayat. T. A. Schwandt “gündelik hayatta objektivite hakkında kaygılanırız” der ve şu tarz şeyleri çok duyduğumuzdan bahseder: “yargın objektif değildi”; “kendi önyargılarından

⁵⁵ "object, n.", **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-dictionaryentry/Entry/129613> (accessed May 17, 2012).

⁵⁶ “obicio”, **Oxford Latin Dictionary**, Ed. P. G. W. Glare, Oxford At The Clarendon Press, New York, 2009, p. 1212.

hareketle konuşuyor”; “çok önyargılı bir yorumdu.”⁵⁷ Tartışma alanları yelpazesine bakıldığında kavramın ne kadar çok iması olduğu görülür. Fakat kavramın kullanımlarındaki bu karmaşıklığa rağmen genel olarak şu üç temel başlığa göndermede bulunduğu söylenebilir. Şüphesiz bu üst başlıklar altında daha başka tartışmalar da mevcuttur. “Objektivite kavramı öncelikle bir iddianın niteliğine göndermede bulunur, yani bir iddia ya da ifade akıl ve deneyle doğrulanabiliyorsa objektif, doğrulanamıyorsa subjektiftir ve yalnızca bireysel zevk ya da tercih ifadesidir. Objektivite aynı zamanda bir kişinin, ki bu kişi çalışmamız açısından bilim adamıdır, bir özelliğine göndermede bulunur: objektif kişi önyargısızdır, tarafsızdır ve ispat ve akıl yürütmenin önemine saygı gösterir. Son olarak bir sürecin bir yönü ya da özelliği, ya da bir iddianın doğruluğunu garanti eden bir araç objektif olarak adlandırılır.”⁵⁸ Fakat daha önce de vurgulandığı gibi, objektivizmin bu alanlardaki anlamları sabit ve değişmez olmamıştır. Tartışmaların yürütüldüğü dönemin şartlarına göre kavram bir alet işlevi görmüş ve ihtiyaç duyulduğu şekilde kullanılmış ve istenilen anlamı ön plana çıkarılıp vurgulanmıştır.

Objektivizm kavramı, Almanca’daki karşılığı ile *objectivismus*, bu dilde felsefe alanında, objektif olma durumu ya da niteliği; zihinden bağımsız ya da ona haricî olanı vurgulama eğilimi; kesin/sabit şeylerin (özellikle moral hakikatlerin) insanın bilgisinden ya da onları algılamasından bağımsız bir şekilde var olduğu inancını ifade etme anlamıyla ilk kez 1840’lı yıllarda kullanılmaya başlamıştır. İngilizce’ye ise Almanca’dakine benzer bir anlamıyla, ilk defa G.Eliot’ın Feuerbach’tan 1854 yılında tercüme ettiği *Essence of Christianity* eseriyle girmiştir.⁵⁹

Objektivizm kavramının politika alanındaki kullanımına 1895’te Rusça’da rastlanır. P. Struve’in Marksist teorisindeki “sınırlı objektivizm’e (*narrow objectivism*) saldıran bir makalede objektivizm politik bir anlama sahiptir. Bunun yanısıra Leninist-Stalinist teoride objektivizm kavramı şöyle kullanılır: “Devrim sürecinin gereksinimleri ve parti kuralları

⁵⁷ Thomas A. Schwandt, “Objectivity”, **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, ed. George Ritzer, Blackwell Publishing, 2007, Singapore, p. 3235.

⁵⁸ Schwandt, a.g.md., s. 3235; Objektivitenin göndermede bulunduğu farklı anlamlar için ayrıca bkz. Heather Douglas, “The Irreducible Complexity of Objectivity”, **Synthese**, Vol. 138, nu. 3, 2004, pp. 453-473.

⁵⁹ “objectivism, n.”, **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/129638> (accessed May 17, 2012).

doğrultusunda olmak yerine sözde nötr, objektif, realistik bir bakış açısından ekonomik ve politik koşullar analizi.”⁶⁰

Objektivizm tartışması, felsefe ve politika alanlarının yanısıra edebiyat alanında da ortaya çıkmıştır. Edebiyat alanındaki tartışma Birleşik Devletler orijinelidir. Tartışma genel olarak edebiyat teorisiyle ilgilidir. Şiirleri yapısal analize elverişli objeler olarak gören imgeciliğin(*imagism*) ortaya çıktığı ve William Carlos Williams ve diğerlerinin yaydığı 1930’larda gelişen edebî bir hareket; bu hareketin inançları ya da pratikleri.⁶¹ Edebiyat tartışmaları çerçevesinde objektivizm kavramı iki şeye göndermede bulunur: İlki, yukarıda bahsi geçen ve ona benzer edebî hareketlerin iddia ettiği genel varsayımlara, diğeri ise o dönemde yapılan bazı çalışmalarda da görüldüğü üzere, bu tür hareketlerin bizzat kendilerine.

Objektivizmi daha anlamlı kılacak kavram ikilisi objektif ve objektivitedir. Bu kavram üçlüsü arasında –objektivizm, objektif, objektivite–⁶² en eski kullanıma sahip kavram “objektif” kavramıdır. “Post-klasik Latince’de *objectivus* şeklinde kullanılan kavram 1250’lerde “objeye ya da amaca ilişkin” anlamına gelmektedir. Fransızca’da bir objeye ilişkin anlamında *objectif*, *objective* kavramları 1400’lü yıllarda kullanılmaya başlamıştır. Felsefî anlamda kullanılması ise 1642 yılında Descartes’ta görülür.”⁶³ Kavramın geçirdiği dönüşümü kendisinden hareketle takip edebileceğimiz kullanımı Ockhamlı William’da görürüz. Ockhamlı William’ın objektif kavramı “düşüncenin objesine ilişkin” bir kavramdır. Fakat modern bilimle birlikte objektif kavramı, düşüncenin objesiyle ilgili olmaktan çok, o objeyi algılayan birey bilim adamının ya da öznenin durumuna göndermede bulunur.⁶⁴ Bu dönüşüme felsefî söylemde, yalnızca epistemolojik ya da yalnızca ontolojik bir dönüşümdür denemez. Hem epistemolojiyi hem de ontolojiyi

⁶⁰ "objectivism, n.", **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/129638> (accessed May 17, 2012).

⁶¹ "objectivism, n.", **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/129638> (accessed May 17, 2012).

⁶² Kavramların İngilizce etimolojileri için bkz. “object”, **Oxford Dictionary of English Etymology**, ed. C. T. Onions, Oxford At The Clarendon Press, New York, 1966, p 620.

⁶³ "objective, adj. and n.", **OED Online**, March 2012. Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/129634> (accessed May 17, 2012).

⁶⁴ Andrew Collier, **In Defence of Objectivity and Other Essays: On realism, Existentialism and Politics**, Routledge, London, 2003, pp. 132-134.

içeren bu dönüşüm, Kant tarafından “objektif” başlığı altında birleştirilir ve bu çatı altında, ayrımlar arasındaki sınırlar belirsiz hale gelir.⁶⁵

Objektivite kavramının kullanımına ise, objektivizm kavramına kıyasla daha önce rastlanır. “Post-Latince’de *obiectivitas* şeklinde kullanılan kavram, ilk olarak tarihsiz bir Macar metninde görülür.”⁶⁶ Zaman içerisinde pek çok alanda tartışılan objektivite kavramının kullanımı felsefe orijinlidir. Felsefi metinlerde ilk rastlandığı haliyle “objektif olma özelliği ya da niteliği” anlamlarına gelirken, zaman içerisinde “olayları, bilgi iddialarını kişisel his ve düşüncelerden etkilenmeksizin değerlendirme yeteneği; tarafsızlık; yansızlık” anlamlarında da kullanılmaya başlamıştır.⁶⁷ Ortaçağ’a ve erken modern döneme ait bu kullanımlarda “tarafsızlık(*impartiality*) ve kayıtsızlık (*disinterestedness*) kodlarını, objektivite kavramıyla henüz yan yana getiremeseler de, bu dönemde, objektivitenin günümüzdeki çağrışımlarından bazılarını açıkça sahip hukukçular geliştirmiştir.”⁶⁸

Objektivizm ise objektivite arayışının adıdır. Objektivizm, objektivitenin “izm”idir. Bu durumda objektivizm bir objektivite ideolojisidir. Objektivizm, kutuplarını bilimsel bilgi ve ideolojinin oluşturduğu bir skalada, neyin bilimsel neyin ideoloji olduğuna karar veren bir ideolojidir. Yani objektivizm, ideolojileri bilim alanından sınır dışı eden bir işlev görür. Bir ideoloji olarak objektivizm, “bütün ideolojiler gibi ideoloji olmadığını iddia eder.”⁶⁹ Kendisinin ne bir ideoloji ne de bir mit olduğunu kabul eden “objektivizm miti özellikle sinsice bu tarzda işler.”⁷⁰

Peki bu arayışı, ideal, mit ya da ideolojiyi tarihte bir noktadan başlatmak mümkün müdür? Bunu yapmak hem mümkündür hem de değildir. Mümkündür çünkü, ortodoks bilim görüşünün öne sürdüğü katı bir formülasyonla olmasa da, genel olarak “objektivistler ve rölativistler arasındaki *agon*, Batı felsefesinin başlangıcından beri veya en azından Platon’un Sofistler’e ve Protogoras’a atfedilen rölativizme saldırısından beri bizimle

⁶⁵ Lorraine Daston, “Objektivite ve Perspektiften Kaçış”, **Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar: Bilim Soyolojisi Tartışmaları**, der.-çev. Mihriban Şenses, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 108.

⁶⁶ "objectivity, n.", **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/129639> (accessed May 17, 2012).

⁶⁷ "objectivity, n.", **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/129639> (accessed May 17, 2012).

⁶⁸ Daston, a.g.m., s. 100.

⁶⁹ W. J. T. Mitchell, **İkonoloji: İmaj, Metin, İdeoloji**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 249-262.

⁷⁰ Lakoff-Johnson, a.g.e., s. 216.

birlikte olmuştur.”⁷¹ Mümkmn değildir çünkü öncelikle bir arayış olarak objektivitenin tek başına bir tarihi yoktur, onun tarihteki izini ancak “bir şeyin objektivitesi” olarak sürebiliriz; bilimlerde objektivite, hukukta objektivite, estetikte objektivite, ahlakta objektivite vs.⁷² İkinci olarak yekpare, sabit, değişmez bir objektivite arayışı ya da objektivizm yoktur, objektivizmler vardır ve bu objektivizmler, tek bir objektivizme indirgenemez. Bu da demek oluyor ki tek bir objektivizm tarihi yoktur, objektivizm tarihleri vardır. Bütün bunların yanısıra felsefe tarihine, objektivizme sıfır noktası arayan bir perspektifle bakıldığında anakronizme düşme tehlikesi vardır. Yani, her farklı alandaki objektivite arayışı kendisinin sıfır noktasıdır ve bunlar birbirine indirgenemez arayışlardır.

Objektivite tartışmaları, gerek kavramın zaman içinde kazandığı farklı anlamlar gerekse de bu tartışmaların çok farklı alanda yürütülmesi nedeniyle bir zihin karmaşası yaratır. Bu nedenle kavramın bir tartışma zemininde nelere göndermede bulunduğunun kavranması, tartışmanın makul bir çizgide yürütülmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Örneğin “objektivite aynı anda hem metafiziğe, hem yöntemlere ve hem de ahlak kurallarına atıfta bulunur.”⁷³ Buradan hareketle, yürütölen bir tartışmada, objektivitenin hangi yönüyle ele alınması gerektiği gibi bir problemle karşılaşılr. Bu durumda onu bütün unsurlarıyla birlikte değerlendirmek daha tutarlı bir tutum olur. Objektivitenin yalnızca bir yönünü vurgulamak, onu eksik veya yanlış değerlendirmek olacaktır. Objektiviteden metafiziği ya da onun yöneme vurgusunu çıkardığımızda yahut onu yalnızca metafizik ya da yöntem olarak ele aldığımızda, objektivite nosyonunu tahrif etmiş ve onu gerçekte olduğundan başka bir şeye dönüştürmüş oluruz. Örneğin, Daston objektivite kavramının kullanımı konusunda şunları söyler:

Rayıçteki kullanım tarzı bize, bu kavramı şu anlamlarıyla yaklaşık eş anlamlı bir kavram olarak kullanma imkanı verir: Empirik (ya da daha dar anlamıyla olgusal); kamuya açık empirik bakımdan güvenilir bilgi anlamında bilimsel; ‘kendini’ geri planda tutma ve duygulardan soğukkanlı uzaklık olarak tarafsızlık; ister insan ister Marslı ister meleğimsi bedenler olsun bütün rasyonel zihinlerin zorlayıcı onayı anlamında rasyonel; ve kendileri belki de Tanrı’nınki hariç bütün zihinlerden bağımsız nesnelere anlamında gerçekten reel.⁷⁴

Daston’un ifade ettiği bu kullanımlar, aslında birbirinden bağımsız, farklı farklı kullanımlar değil, birbirini tamamlayan, bütünleyen kullanımlardır. Bu kullanımlar,

⁷¹ Richard J. Bernstein, **Objektivizm ve Rölativizmin Ötesi: Bilim, Hermenoytik ve Praxis**, çev. Feridun Yılmaz, Paradigma Yayıncılık, 2009, s. 12.

⁷² Daston, a.g.e., ss. 96-99.

⁷³ Daston, a.g.e., s. 95.

⁷⁴ Daston, a.g.e., ss. 95-96.

modern bilim açısından, birbirlerini destekleyecek biçimde şöyle de sıralanabilir: Ortodoks bilim görüşü açısından bilim olgusaldır, yani ampiriktir; ampirik bilim deney ve gözleme dayandığı için kamuya açık, bütün bilim adamları tarafından her zaman ve her yerde sınanabilir, yani öznelarasıdır/intersubjektiftir; bu sınanabilirlik imkânını ona kişisel ilgi, çıkar ve duygulardan uzak olmaklık verir; her durum ve koşulda sınamaya açık nesnel bütün zihinlerden bağımsız ve orda öylece kendiliğinden bir varlığa sahiptir; ve elbette söz konusu sürecin bütünü rasyonel bir süreçtir. Bu süreç aslında, modern bilimin kısa bir formülasyonudur. Peki bu süreç bir sistem olarak anlaşıldığında, bu sistemin kendisi nerede temellenmektedir? Bu soruya, Koyré'ye referansla şu cevap verilebilir: Bilimsel olgu, deney ve gözlemlerin arkasında bilimsel teoriler, bilimsel teorilerin ve bir bütün olarak bilimin işleyişinin arkasında büyük metafizik düşünce sistemleri vardır.⁷⁵

Objektivite evrensel, genel geçer bilginin ve bu bilginin sağlayacağı düzenin arayışdır. Objektivist iddiaların, Batı'da modern bilimin örgütlendiği yüzyıllarda palazlanmasının ve sonra artarak devam etmesinin nedeni de bu düzen arayışdır. Bu arayış sürecinde modern bilim, "Batı'da on altıncı yüzyıldan başlayarak, Kopernik, Newton, Galileo gibi bilim adamları tarafından kurulan ve İlkçağ ile Ortaçağ'ın eski kozmolojisinin yerini alan yeni kozmolojiye uygun düşen bilim"⁷⁶ oldu. Modern bilim, büyük ölçüde Aristotelesçi evren ve fizik anlayışının etkilediği, Ortaçağ'ın evren ve fizik anlayışından bir kopuşu ve onunla bir hesaplaşmayı temsil eder.⁷⁷ Ortaçağ evren anlayışına göre doğa, Tanrı tarafından bir amaca göre yaratılmış ve düzenlenmiş bir sistemdir. Bu teleolojik perspektifle Ortaçağ'ın evren anlayışı niteliksel, niceliksel değil. "Ortaçağ düşünürlerine göre, maddi dünya, tanrısal gerçekliğin soluk bir gölgesinden başka hiçbir şey

⁷⁵ Koyré, a.g.e., s. 2, 108. Bilimin ve bilimsel süreçlerin metafizik temelleri ve gelenekselliği konusunda ayrıca bkz. Alexandre Koyré, **Bilim ve Devrim: Newton**, çev. Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 17, 27, 28, 153, 155, 184, 277; Thomas S. Kuhn, **Asal Gerilim: Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler**, çev. Yakup Şahin, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 262; Alan F. Chalmers, **Bilim Dedikleri: Bilimin Doğası, Statüsü ve Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 39-56; Steve Woolgar, **Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 1999, ss. 21-52, Steven Shapin, **Bilimsel Devrim**, çev. Ayşegül Yurdaçalış, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 83-85; Richard S. Westfall, **Modern Bilimin Oluşumu**, 16. b., çev. İsmail Hakkı Duru, Tübitak, Ankara, 2008, s. 38; Paul Feyerabend, **Özgür Bir Toplumda Bilim**, 2. b., çev. Ahmet Kardam, Ayrıntı, İstanbul, 1999, ss. 47-57, s. 81; Paul Feyerabend, **Yönteme Karşı**, çev. Ertuğrul Başer, Ayrıntı, İstanbul, 1999, s. 158.

⁷⁶ Cevizci, "Modern Bilim", a.g.e., ss. 1178-1180; Bu dönüşüm için ayrıca bkz., Toulmin, a.g.e., ss. 125-179; Tülin Bumin, **Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza**, 4. b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 34-50.

⁷⁷ John Losee, **Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş**, çev. Elif Böke, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008, ss. 65- 13.

değildir.”⁷⁸ Dolayısıyla doğa hakkındaki bilginin yegâne kaynağı Tanrı ve onun kutsal kitabıdır. Doğa hakkındaki bütün sırların şifreleri de Tanrı'nın kutsal kitabındadır. Kadirimutlak Tanrı'da herşey mutlaktır. Doğa ve evren hakkındaki bilgimizin yegâne kaynağı da bu Tanrı olduğuna göre, doğa ve evren hakkındaki bilgimiz de mutlak olmalıdır. Modern bilim, bu eski evren anlayışını yıkararak her şeye kadir, böylesine büyük bir otoritenin, yani Tanrı'nın, kadirimutlaklığına talip olur.⁷⁹ Ve bilim, bu nedenle yalnızca “Tanrısal” olabilecek bir arayışın peşine düşer. Modern bilimin vurguladığı kesinlik, ancak Tanrı'nın vazettiği bir kesinlik olabilir. Benzer şekilde modern bilim, bilim adamları inceleme nesnelere yaklaşırken onlardan “kendi zihinlerinin dışına çıkmasını ya da Thomas Nagel'in harikulade oximoronuyla hiçbir yerden bakma”larını⁸⁰ talep eder. Hiçbir yerden bakma Zygmunt Bauman tabiriyle “dışarıda olma”yı gerektirir. “Dışarıda olma durumu yabancıyı *nesnellik* konumuna sokar: Yabancı, içeridekilerin (...) gözetlenebildiği, irdelenebildiği ve sansürlenebildiği, dışarıdan, ayrı duran ve özerk bir bakış açısına sahiptir.”⁸¹ Gerek “hiçbir yerden bakma” gerekse de “dışarıda olma” talepleri, bir bilim adamının ya da daha doğrusu bir insanın karşılayabileceğinden çok daha fazlasını ifade eder. Çünkü yalnızca Tanrı “hiçbir yerden bakabilir” ya da “dışarıda olabilir.” Bu noktada, Carl Schmitt'in politika ile din arasında kurduğu ilişki bilim ile din arasına taşınabilir. Schmitt “modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır”⁸² der. Schmitt burada aşkın olanın içkinleşmesini anlatır. Aşkın, içkin olana indirgenir. Modern bilim de aslında tam bunu yapmıştır: Aşkın olanı içkin olana indirgemıştır. Ortaçağ'da evren, Tanrı'nın kurduğu düzene göre işliyordu, yani aşkın yasalar, aşkın bir varlık olan Tanrı'nın koyduğu yasalardı ve dünya merkezli evren anlayışı, dünyaya yüklenen aşkın bir anlamın ifadesiydi. Modern bilim, bu yasaları aşkın

⁷⁸ Cevizci, “Ortaçağ Felsefesi”, a.g.e., s. 1274.

⁷⁹ Burada ortaya konan bilim anlayışında bilim, Hristiyan düşüncesinin sekülerleşmesi olarak görülür. Bu anlayışta Tanrı'nın yerine doğa, dinî hakikatlerin yerine de bilimsel kesinlik ikame edilmiştir. Fakat Immanuel Wallerstein bilimin bu şekilde değerlendirilmesine karşı çıkar. Ona göre kadirimutlak Tanrı inancı ile kesinliğe ya da en azından insani kesinliğe duyulan inanç mantıksal ve ahlaki olarak bağdaşmamaktadır. “Zira eğer Tanrı kadirimutlaksa, o zaman insanlar inandıkları şeyin ebediyen doğru olduğunu ilan ederek sınırlayamayacaklardır Tanrı'yı; aksi takdirde ise Tanrı kadirimutlak olmayacaktır. (...) bilimsel kesinlik inancının dini inanç sistemlerinin zorunlu bir tamamlayıcısı olduğu kesinlikle doğru değildir.” Bu eleştiri için bkz., Immanuel Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, 4. b., çev. Tuncay Birkan, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 10-11

⁸⁰ Thomas Nagel'den aktaran Daston, a.g.e., ss. 97-98.

⁸¹ Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 105.

⁸² Carl Schmitt, **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, 2. b., çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 41.

dünyanın yasaları olmaktan çıkardı ve bu dünyadan bir açıklamayla, sistemin “neden” ve “nasıl”ını niceliksel olarak ortaya koydu. Evren yasalarının içkinleşmesinin sembollerinden olan “saat-makina” metaforunun fikir babası Descartes, evrende olup bitenlerle ilgili şunları ifade eder: “(...) değişimlerin nedeni, fikrimce tamamen Tanrı’nın tesirine atfedilemez, çünkü Tanrı’nın tesiri hiçbir şeyi değiştirmez ve ben değişimlerin nedeni olarak Tabiatın kendisini görüyorum. Ve bu değişimin dayandığı kuralları da ‘Tabiat Kanunları’ adıyla anıyorum.”⁸³ Şüphesiz Kopernik, Newton ve Galileo’dan sonra yaşanan dünya aynı dünya değildir. Aynı şekilde, Tanrı dahil bütün metafizik unsurları, bilim alanından sınır dışı eden modern bilim Tanrı’nın aşkın vasıflarını, bilim adamlarına yüklemiştir. İnsanlar Ortaçağ’da Tanrı’ya ve onun iman esaslarına yürekten bağlıydı. Bu bağlılık, Tanrı’nın mutlaklığını pekiştiren bir bağlılıktı ve en temelde kendisinden asla kuşku duyulamaz bir şeydi. Modern bilim de kendisi için benzer bir arayışa girer ve bunun en net formülasyonu Descartes’ta görülür. Bilimlerde sağlam, değişmez, mutlak bir yapı inşa edebileceğimiz sağlam bir temel keşfettiğini iddia eden Descartes şunları ifade eder:

Arşimed, yerküreyi yerinden oynatabilmek ve onu başka bir yere taşıyabilmek için, sadece bir noktanın sabitlenmesi ve hareketsiz kılınabilmesini talep etmişti; aynı yolla eğer ben de sadece kesin ve şüphe götürmez bir şeyi keşfedebilecek denli talihli olursam, büyük umutlar tasarlama hakkına sahip olacağım.⁸⁴

Objektivite, modern bilimin bu sağlam ve değişmez temelinin en önemli unsurudur. Fakat objektivite, sağlamlığın ve değişmezliğin garantörlüğü görevini üstlenirken, henüz kendisi sağlam ve değişmez değildir. Objektivite tartışmalarının bu kadar çeşitli ve hatta kimi zaman birbirine zıt olmasının önemli nedenlerinden biri, kavramın içeriğindeki ve kullanımındaki dönüşümdür. Çalışmanın sınırları kapsamında bu dönüşüm, bilim ve felsefe alanındaki kullanımlar üzerinden ele alınacaktır.

Objektivite, skolastik felsefeye ait bir kavramdır. Kavramın skolastik felsefedeki imaları ile bugünkü imaları birbirinden önemli ölçüde farklıdır. Skolastik felsefede “objektif, öncelikle dış dünyanın objeleriyle değil, düşünce objeleriyle ilgilidir.”⁸⁵ Skolastik felsefenin son dönem düşünürlerinden Ockhamlı William da objektif kavramını, düşüncenin objesine ilişkin bir şey olarak kullanır. Fakat William yaptığı bir ayrımla objektiviteyi kendi kullanımının tam tersi bir kullanıma, yani onu dış dünyaya taşıyacak bir

⁸³ Descartes, **Hakikatin Araştırılması: Dünya ya da Işık Üzerine Deneme**, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 60.

⁸⁴ Descartes’tan aktaran Bernstein, a.g.e., s. 24.

⁸⁵ Daston, a.g.e., s. 99.

kullanıma ilham verir. William, bilgiyle inanç arasında bir ayırım yapar. Tanrı'yı ve sonsuzluğu deneyimleme imkânına sahip olunmadığı için bu alandaki bilginin inanç bilgisi olduğunu söyler. Ve bu tür bilgiler, deneyim sonucu elde edilen bilgiler gibi bilinemez, onlara ancak inanılabilir. Bu ayırımla birlikte düşüncenin bu doğrultuda evrilmeye başlaması Rönesans için de bir hazırlık dönemi olmuştur.⁸⁶

Skolastik felsefedeki düşünce objelerine vurgu, modern bilimle birlikte zihnin dışında ve ondan bağımsız bir şekilde varolan objeye kaydı. Modern bilimdeki objektivite vurgusu, objenin ontolojik mevcudiyetine vurgudur. Objeler, zihnin dışında ve kendi başına vardır. Ontolojik objektivite dünya hakkındadır, içinde yaşadığımız dış dünya. Kavramın içeriğindeki bu kayma, elbette bir anda ve çok keskin şekilde vuku bulan bir kayma değildir. Uzun bir zamana yayılan bu dönüşümde, modern bilim objektiviteyi geçmişinden bütünüyle koparıp almak konusunda çok başarılı olamamıştır. Çünkü “Descartes'ta ve aslında on sekizinci yüzyılın en azından İngilizce ve Almanca felsefe kaynaklarının pek çoğunda objektivitenin skolastik anlamının izlerine rastlanabilir.”⁸⁷ Örneğin kavramın skolastik anlamına, herhangi bir kavram kargaşasına düşmeksizin başvurabilen Berkeley şunu ifade eder:

Doğal fenomenler, yalnızca doğal tezahürlerdir. Bu yüzden onlar, bizim onları gördüğümüz ve algıladığımız gibidir. O halde onların reel ve objektif doğaları aynıdır.⁸⁸

Daston'a göre, Berkeley'in burda kullandığı objektif kavramı, algılanan şey anlamına gelir ve objektif olan şey, reelden farklı bir şeydir. Oysa modern bilimde, reel olan objektif olan, objektif olan reel olandır. C. A. Crusius kavramın modern kullanımlarında, hâlâ eski teolojik çağrışımlarını koruduğunu tespit eder:

Hakikat, objektif ya da metafizik (*objektivische oder metaphysische*) hakikat olarak ikiye ayrılabilir—bu objenin kendisinin gerçekliğinden ya da imkanından başka bir şey değildir—ve hakikat, sübjektif ya da lojikolastik (*subjektivische oder logikalische*) hakikat olarak da ikiye ayrılabilir—bu da, gerçekten varolan zihindeki hakikattir. (...) Bu nedenle her objektif hakikat bütünüyle ilahi zihindeki sübjektif bir hakikattir.⁸⁹

Eski skolastik kullanımlarından, modern kullanımlarına doğru evrilme sürecinde, kavrama, felsefede yeni bir hareket alanı sunan Kant olmuştur. “Kant'ın ‘objektif

⁸⁶ Marilyn McCord Adams, “Ockham, William”, **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, ed. Robert Audi, Cambridge University Press, New York, 1996, pp. 543-545.

⁸⁷ Daston, a.g.e., s. 100.

⁸⁸ Berkeley'den aktaran Daston, a.g.e., s. 101.

⁸⁹ C. A. Crusius'tan aktaran Daston, a.g.e., s. 101.

geçerliliği' (*objective Gültigkeit*) in se dışımızdaki objelerle değil, aksine tecrübenin ön koşulları olan ilişki kategorileriyle (zaman, uzay/meکان ve nedensellik gibi) ilgilidir.”⁹⁰

Modern kullanımıyla objektivite bilimsel olanla bilimsel olmayan arasında bir sınırı ifade eder. Pozitivizmin mirası olarak bu iki bilgi türü arasındaki sınır belirleme problemi, ne geçmişte ne de günümüzde üzerinde konsensus sağlanabilmiş bir konudur ve dolayısıyla hâlâ bir problem olma özelliğini korumaktadır. Bilimsel olanla bilimsel olmayı birbirinden ayırmak için önerilen hiçbir kriter üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. “Doğrulamacılık, yanlışlamacılık, yanılabilirlik bu kriterlerin en önemlileri arasında yer alırlar.”⁹¹ Bu kriterler arasında “doğrulamacılık” ve “yanlışlamacılık” iki ana akımı temsil eder. Doğrulamacılık, başlıca temsilcileri Ernst Mach, Moritz Schlick, Rudolph Carnap ve Otto Neurath olan ve Viyana Çevresi olarak bilinen mantıkçı pozitivist düşünürlerin öne sürdüğü bir kriterdir. Bu kritere göre bir bilgi iddiası deney ve gözlemlerle doğrulanabiliyorsa, doğru ve bilimseldir, doğrulanamıyorsa yanlıştır, bilimsel değildir ve reddedilmelidir.⁹²

Doğrulamacılık yöntemini motive eden politik bir kontekst vardı. Bu kriterin tartışıldığı yıllar Avrupa’da antisemitizmin yayıldığı yıllardı. Mantıkçı pozitivistler olarak bilinen Yahudi düşünürler kendileri için hayati bir tehdit oluşturan antisemitizmle mücadelelerini teorik bir zeminde yürütüyorlardı. Doğrulamacılık kriteri ise bu mücadelenin en etkili silahıydı. Ve bu Yahudi düşünürler olgulara vurgu yapan doğrulamacılık kriterini, kendisini “şey”lere, olgu olmayan metafizik şeylere dayandıran antisemitizmi ve nazizmi reddetmek için kullandılar. Doğrulamacılık, özellikle Karl Popper tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Popper, bir teoriyi doğrulayacak verileri bulmanın kolay olduğunu söylerken şunu ifade eder:

Bir kurama, nelerin kendisini doğrulayacağını değil, tersine hangi durumlarda yanlışlanmış olacağını ifade edilmesi bilimsellik vasfını kazandırır.⁹³

⁹⁰ Daston, a.g.e., s. 102.

⁹¹ Hüsamettin Arslan, “Bilim, Bilim Felsefesi ve Popperiyen Mabedin Eşik Bekçileri”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 259, 1992, s. 16.

⁹² Chalmers, a.g.e., ss. 9-39.

⁹³ Karl R. Popper’den aktaran, Ömer Demir, a.g.e., s. 51; Yanlışlama için ayrıca bkz., George Couvalis, **The Philosophy of Science: Science and Objectivity**, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, 1997, ss. 63-69; David Papineau, “Philosophy of Science”, **The Blackwell Companion To Philosophy**, 2. edition, ed. Nicholas Bunnin-E. P. Tsui James, Blackwell, Oxford, 1998, pp. 290-295.

Popper, doğrulamacılığın kendisinin doğrulanıp doğrulanamayacağını sorar ve bu kriterin bilimsel olanla bilimsel olmayanı ayırt etmede yetersiz bir yöntem olduğunu söyleyerek kendi kriterini yani, yanlışlamacılığı öne sürer. Popper'e göre bir bilgi iddiasına bilimsellik vasfını kazandıran şey, onun yanlışlanabilir olmasıdır. Peki yanlışlanabilir olmak ne demektir? Popper'in yanlışlanabilirlik kriterinin anlaşılmasında anahtar kavramlardan biri "sınanabilirlik"tir. Popper' a göre yanlışlanabilir olan bilimseldir. Bilimsel teorileri, savunulabilir/doğrulanabilir olarak değil, sınanabilir olarak kabul eden Popper, o ünlü önermesinde şöyle der:

Bilimsel önermelerin nesnelliği, önermelerin *öznelerarası<intersubjektif> sınanabilir* olması koşuluna bağlıdır.⁹⁴

Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*'nda "sınama"yla neyi kastettiğini şöyle ifade eder:

Sınama derken 'öznel' nitelikteki dinsel ya da estetik duygulanımları değil, gözlem ve deneyim gibi 'kamusal' nitelikteki sınamaları kastediyorum; bir sınamanın kamusal nitelikte olması demek, zahmet edecek herkesin onu tekrarlayabilmesi demektir.⁹⁵

Popper objektivite konusunda "kamu"ya çok önem verir.Ona göre kamu olmadan bilimsellikten, objektiviteden ve objektif olmaktan bahsedilemez. Robinson Crusoe, o ünlü adada laboratuvarlar ve gözlemevleri kurmuş ve bugün "bilimsel" olarak kabul edebilecek çalışmalar yapmış olsa bile,adada bu çalışmalarını sınayabilecek bir "kamu" olmadığı için, onun bütün faaliyetleri ancak bir "vahiy bilimi" olacaktır.⁹⁶ Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, öznelerarası sınamamayan bir önerme kesinlikle bilimsel vasfını alamaz, çünkü daha en baştan hangi durumlarda yanlışlanabileceği bilinemez. Bilimsel olma iddiasında bulunan bir önermenin içeriği olmalıdır. Popper, bu içeriğin önermenin yanlışlanabilirliği ile doğru orantılı olduğunu düşünür. Yani yanlışlanabilirlik oranı arttıkça bilgi içeriği de artar.⁹⁷

Popper ile diğer pozitivistler arasındaki fark tümevarım problemiyle ilgilidir. Popper *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* eseri ile mantıkçı pozitivistler ile olan görüş ayrılığını kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Popper bilimsel yasaların doğruluklarının

⁹⁴ Karl R. Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, 4. b., çev. İlknur Aka-İbrahim Turan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 68.

⁹⁵ Karl R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, C.II, 4. b., çev. Harun Rızatepe, Liberte Yayınları, Ankara, 2010, s. 281.

⁹⁶ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, ss. 282-283.

⁹⁷ Ömer Demir, a.g.e., ss. 51-55.

sınırlı sayıda bir gözlemlerle hiçbir zaman kanıtlanamayacağına inanıyordu. John Cottingham Popper'in görüşlerine ilişkin şunları ifade eder:

(...) Ancak Popper'in asıl devrimci savı, uzun zamandır çözümsüz olan 'tümevarım sorununun' bilimsel bilgi sorunuyla ilgisinin bulunmadığıdır. Popper, bilim adamlarının tikel gözlemlerden 'tümevarım' yoluyla genel yasaları bularak kuramlara ulaştıkları görüşünden kuşku duyuyordu; bilim adamları kuramlara ulaşmak için nasıl bir yol izledikleri sorusunun, her durumda bir mantık sorunu değil, psikoloji sorunu olduğunu öne sürüyordu. Gözlemlerden bilimsel yasalara götüren mantıksal bir yol yoktur.⁹⁸

Popper'in tümevarım eleştirisi onu bir anti-pozitivist yapmaz. Onun yanlışlamacılık kriteri de olgular üzerinden işler ve olgularla yanlışlamayı savunur. Dolayısıyla Popper de pozitivist bir düşünürdür, mantıkçı pozitivistlere kıyasla daha "soft" bir pozitivist.

Modern bilimde, objektivite bilimsel vafına sahip olmanın ön şartıdır. İster bir bilgi iddiası ister bir bilim adamı, objektif değilse bilimsel de değildir. Popper'in, bilim kontekstinde objektiften anladığı şey, eleştirel yöntemdeki objektifliktir. Yani bilimsellik iddiasında bulunan hiçbir teori, önerme ya da görüş eleştiriden muaf tutulamaz. "İlke her varsayım eleştirilebilir. Ve akli eren herkesin eleştirebilmesi, bilimin nesnelliğini meydana getirir."⁹⁹ Bilimin sahip olduğu ruh da eleştirel bir ruh olmalıdır.¹⁰⁰ Emery N. Castle, Popper'in bilimsel objektivite anlayışını özgürlük ve sorumluluk skalasında tanımlar. Bu tanıma göre bir araştırmacı çürütülebilir hipotezler ortaya atmakta özgürdür; bu hipotezleri ilgili kanıtlarla test etmek/sınamakla ve yine, sonuçları ilgili herkes için ulaşılabilir, açık bir üslupta ifade etmekle sorumludur.¹⁰¹

Bilimsel gelişmenin varsayımlar ve çürütmelerle sağlandığına inanan Popper "yanlışlama" kriteriyle, bilimsel ilerlemeye inanan "doğrulama" kriterini mukayese ettiğinde şunu söyler: "Doğrulamacılığa göre bilimin amacı *hakikate ulaşmaktır*, bunun yöntemi de doğrulamadır. Yanlışlamacılıkta ise amaç *hakikate yaklaşmak*, yöntem de önermeleri yanlışlanabilecek biçimde formüle etmektir."¹⁰²

⁹⁸ John Cottingham, **Akıcılık**, çev. Bülent Gözkan, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 157-158; Tümevarım sorunu için ayrıca bkz., Popper, a.g.e., ss. 51-55.

⁹⁹ Popper, **Açık Toplum ve Düşmanları**, s. 285.

¹⁰⁰ Ziyaeddin Serdar, **Thomas Kuhn ve Bilim Savaşları**, çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul, 2001, s. 30.

¹⁰¹ Emery N. Castle, "On Scientific Objectivity", **American Journal of Agricultural Economics**, Vol. 50, nu. 4, 1968, pp. 809-810.

¹⁰² Karl R. Popper'den aktaran Ömer Demir, a.g.e., s. 57.

Bu iki kriter perspektifinden hakikate ulaşmak ya da hakikate yaklaşmak olarak objektivitenin, kendisi için öne sürülen “Kartezyen doğum günü”¹⁰³nden bugüne uzanan süreçte, yekpare bir görünüm sergilemediği daha önce vurgulandı. Objektiviteyi, bir disiplinin pratisyenlerinin peşine düştüğü etik bir değer, epistemik bir etik değer olarak tanımlayan Daston ve Galison, bu doğum gününü on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar getirir: Objektivizm, bilim adamlarının araştırma objelerini seçme, mükemmelleştirme ve idealize etme pratiklerinden saptığı ve bilen öznenin hiçbir izini taşımayan bir bilgi formunun peşine düştüğü on dokuzuncu yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴Bu ifadeye göre, objektiviteyi anlamlı kılan şey kendisinden önceki süreçten bir sapma içeriyor oluşudur. Bu süreç, Daston ve Galison’a göre, varsayılan “Kartezyen doğum günü” ile on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar gelen zaman dilimini kapsar. Bu süreç, objektivitenin de ruhuna uygun bir ifadeyle, “doğaya sadakat/sadık kalmak (*truth to nature*)” olarak adlandırılır. Bu süreçte doğadaki gerçeklik ve onun değişmez bilgisi ona sadık kalarak elde edilmeye çalışılır. Bu açıdan bakıldığında, ürün ya da çıktı anlamında her iki sürecin de, yani hem “doğaya sadık kalma” çabasının hem de “objektivite” arayışının aynı arayışlar olduğu söylenebilirdi. Fakat, bu iki süreci birbirinden farklı kılan en önemli faktör, “doğaya sadakat/sadık kalma” çabasının, objektivitenin dışladığı birtakım subjektif unsurları bünyesinde barındırıyor oluşudur. Doğaya sadık kalmak, yol gösterici epistemik bir erdemdi ve doğanın sabit/değişmez bütünlüğünü ortaya çıkarma teşebbüslerinde sanatçılarla işbirliği yapmış botanist ve anatomistler, bu epistemik erdemi kendilerine kılavuz edinmişlerdi. Bu işbirliğinde, bilimsel atlaslar ortaya çıkarmaya çabalayan natüralistler ve ressamalar tek bir makûl imajda, gerçeklik ve güzelliği aynı anda ifade edecek veya temsil edecek genel bir formun peşindeydi. Bu çabalar genellikle bilim adamlarının uzmanlığı ile sanatçıların yeteneğinin değiş tokuşuyla sonuçlandı, yani sürece subjektif unsurlar dahil oldu. İşbirliği süresince araştırma objeleri, objektivitenin varsaydığı şekilde objeler her nasılsa oldukları gibi değil de, mükemmelleştirilerek, estetize ve idealize edilerek sunulmuştur. Objektif gerçekliğin peşinde olan bu süreç, subjektif unsurların karışması, bir takım uzlaşmazlıklara da neden olmuştur.¹⁰⁵

Örneğin, Leeuwenhoek, Londra Kraliyet Akademisi (Royal Society of London)’ne kendisinin ve ressamının mikroskop altında gözlemlenen “Flesh-fibres of a Whale” (Bir

¹⁰³ Daston, a.g.e., s. 97.

¹⁰⁴ Lorraine Daston-Peter Galison, **Objectivity**, Zone Books, New York, 2007, pp. 27-35.

¹⁰⁵ Daston- Galison, a.g.e., pp. 55-63.

balinanın Vücut Yapısı)'ın hacmi konusunda uzlaşmadıklarını ve 'bir insanın görüşü diğerinden farklı olduğu için' hem onun, hem de ressamın görüşünü izah eden çizimler yaptıklarını yazıyordu. Bilim adamları ile ressamlar arasında bir şeyin nasıl görüldüğü ve nasıl resmedilmesi gerektiği konusunda uzlaşmazlıklar gözle ilgili bilimlerde alışıldık bir şeydir ve ehil ile ehil olmayan gözlemciler arasındaki farklılık çok daha yaygın özel bir durumdu. Yerini başkası alabilir gözlemci idealini taşımaktan uzak on yedinci ve on sekizinci yüzyıl bilim adamları, gözlem raporlarını gözlemcinin hüneri ve dürüstlüğüne göre dikkatle değerlendiriyorlardı.¹⁰⁶

Pasajda, söz konusu uzlaşmazlıkların, “gözle ilgili bilimler”de alışıldık bir tema olduğu söyleniyor. “Gözle ilgili bilimler” ifadesi “gözle ilgili olmayan bilimler” olduğu varsayımını içerir. Bu, ortodoks bilim anlayışı açısından yanlış bir ifadedir. Bilim zaten görme üzerine temellenir. Gördüğümüz şeye dokunabiliriz, dokunabildiğimiz şeyi deneyile sınıyabiliriz. Modern bilim, bu motto üzerinden işler. Modern bilim adamları görmenin ve en temelde deneyimlemenin gerçek, objektif bilginin kaynağı olduğuna inanırlar. Onların dogma düzeyindeki kabulleri “aynı nesneyi veya manzarayı aynı yerden gören iki normal gözlemcinin aynı şeyi görmesidir.”¹⁰⁷ Bu algı özdeşliği, yani bir objeye bakıldığında algının aynı olması, bahsi geçen bilimsel olmanın ön şartı “sınanabilirlik” (Popper) imkânını mümkün kılar. Fakat, yukarıdaki pasajdan da anlaşıldığı üzere, bu özdeş algı pek mümkün görünmemektedir. Çünkü “birçok gözlemci bir resme, cihaz parçasına, mikroskop camına ya da her neye olursa olsun baktıkları zaman, hepsinin bir bakıma aynı şeye baktıkları, aynı şeylerle yüzyüze geldikleri ve böylece aynı şeyi gördükleri anlamı çıkar; ancak bundan, onların aynı idrak/algı tecrübesini yaşadıkları anlamı çıkmaz.”¹⁰⁸ Burada görmezden gelinen nokta, görmeye imkân sağlayan retinamızın bile tarihsel olduğudur. “Gözlemcinin gördüğü şey, yani bir nesneye baktığında gözlemcinin geçirdiği görme tecrübesi, kısmen onun geçmiş tecrübesine, bilgisine ve beklentilerine bağlıdır.”¹⁰⁹ İşte, objektivite “doğaya sadakat/sadık kalma” anlayışının araştırma nesnelere mükemmelleştirme, idealleştirme ve estetize etme pratiklerinden kopuşu temsil eder. Objektivite, “doğaya sadakatin/sadık kalmanın” bütün subjektif unsurlarını eleyerek dünyayı bütün eksiklik, tuhaflık ve kusurlarıyla birlikte, her nasılsa öyle, gerçekten olduğu gibi yansıtmak çabasıdır. Bu çaba, aslında çok mekanik bir çabaydı ve adına “mekanik objektivite” denmesinin bir karşılığı vardı. Fotoğrafın da aynı dönemde ortaya çıkışı, bütün insanî unsurları dışarıda bırakmayı amaç edinen bu çabaya bir kolaylık sağlamıştı. Daston

¹⁰⁶

Daston, a.g.e., s. 113.

¹⁰⁷

Chalmers, a.g.e., s. 41.

¹⁰⁸

Chalmers, a.g.e., s. 47.

¹⁰⁹

Chalmers, a.g.e., s. 43.

ve Galison için fotoğraf “mekanik objektivitenin” sembolik bir örneğidir; çünkü doğa, herhangi bir insanın müdahalesi olmaksızın kendi izini fotoğrafa bırakır.¹¹⁰ Bu anlamda modern bilim, bilim adamlarından faaliyetlerini bir fotoğraf makinası gibi yürütmesini talep eder. Bu faaliyetlerin ürünü ya da çıktısı da bir fotoğraf gibi olmalıdır, hiçbir subjektif unsurun karışmadığı bir fotoğraf.*Mekanik objektivite de bir objektivitedir ve objektif olması nedeniyle bilimde fotoğraf işlevi görecektir “dondurulmuş” dil dışında bir dile ve dolayısıyla yoruma yer tanımaz.

Perspektifsiz (*aperspectival*) objektivite ise mekanik objektiviteyle birbirlerini tamamlayan ya da bütünleyen bir objektivite türüdür. Estetik ve ahlâk felsefesi orijinli olan ve sonradan doğa bilimlerine taşınan perspektifsiz objektivitenin ana teması şudur: “Kişinin ‘doğal pozisyonu’nun özellikleri, ‘doğru standarda’ ulaşmak için ben’i ‘unutması’ yoluyla baskı altına alınmalıdır.”¹¹¹ Perspektifsiz objektivitenin bu teması, mekanik objektivitenin “ben’in tam görünmezliği” idealinde karşılığını bulur. Objektivitenin varsayımına göre “unutulan ben”, “hiçbir yerden bakarak” “kendi görünmezliğini” gerçekleştirir. Nikolay Berdyaev, epistemolojinin öznesiyle ilgili şunları ifade eder:

Bilen özne bir varolan değildir; o epistemolojik bir entitedir, ontolojik bir entite değil; hiçbir şekilde insanî olmayan, insanla bağlantısı kavranamaz ideal mantık formlarının taşıyıcısıdır. (...) Bilen özne bir ben değildir, belirli bir somut birey değildir, insan olmayan epistemolojik öznedir; var değildir, fakat varlığın dışındadır ve varlığın karşısında durur. Ve onun bildiği şey bir varolan değil, ona korelatif/mütekabil ve özellikle bilgi için inşa edilmiş bir objedir/nesnedir.¹¹²

Bu objektivite ideali, on dokuzuncu yüzyıl biliminde düzenleyici bir ideal olarak kaldı. Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde, objektivite kavramı yeniden bir dönüşüme uğradı. Dönüşüm bir objektiviteden başka bir objektiviteye doğru gerçekleşti. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan bu objektivite türü yapısal (*structural*) objektiviteydi. Yapısal objektivite diğer objektivite türleri gibi, modern bilimin, bilimsel bilgi için kendisine ilke edindiği ideallere ulaşmanın yollarından biriydi. Genel tema, diğer

¹¹⁰ Chiara Ambrosio, “Objectivity”, **International Studies in the Philosophy of Science**, Vol. 24, nu. 1, 2010, p. 126.

* Mekanik objektivite ve fotoğraf arasında kurulan bu ilişkinin, günümüzde aynı ölçüde geçerli olduğu söylenemez. Çünkü tartışmaların yapıldığı 1800’lü yıllarda “photoshop” teknolojisi henüz yoktu. Günümüzde, gündelik hayatta oldukça yaygın bir kullanıma sahip olan “photoshop” teknolojisi, objeleri mükemmelleştirmek ya da estetize etmek bir yana bu objeleri yeniden yaratır. Fakat “photoshop” teknolojisi ile bilim ya da objektivite arasındaki ilişki hakkında bir şeyler söyleyebilmek için hâlâ zamana ihtiyaç vardır.

¹¹¹ Daston, a.g.e., s. 105.

¹¹² Nikolay Berdyaev, **İnsanın Yazgısı: Yasa Etiği, Kurtuluş Etiği, Yaratıcılık/Özgürlük Etiği**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 13.

objektivite türlerinin temasıyla aynıdır: Bilim pratiklerinden subjektif unsurları elemek ve yorumların kültürel olarak bağımlılığından, hatta en temelde yorumdan kurtulmak. Yapısal objektivite, adından da anlaşıldığı üzere yapılarda temellenir. Mekanik objektivitenin imajla ilişkisi ne ise yapısal objektivitenin de yapıyla ilişkisi odur. Daston ve Galison yapısal objektiviteyi, “imajsız objektivite” olarak da tanımlar.¹¹³

Şimdiye kadar aktarılan objektivite türlerinde, subjektif tecrübe konusunda katı bir tutumun olduğu gözlenir: “Unutulan ben’in” subjektif bir tecrübesi olamaz, “hiçbir yerden bakan” “görünmez” bilim adamının subjektif bir tecrübesi olamaz. Yapısal objektivitede kendisinden önceki objektivite türlerine kıyasla bir perspektif esnekliği sözkonusudur. Yapısal objektivite subjektif tecrübeyi kabul eder görünür, ancak bunu, onun altında sabit, değişmez yapılar olduğunu varsayarak yapar. Böylelikle subjektif tecrübeyi bir biçimde objektivize etmeye çalışır. Yapısal objektivitenin arayışı, “bilimi her yerde ve herkes için ifade edilebilir yapan subjektif tecrübelerin altında yatan değişmez yapılar arayışıdır.”¹¹⁴ Buradaki evrensel ifade edilebilirlik, Popper’in “sınanabilirlik” ilkesiyle örtüşür. Evrensel ifade edilebilirlik, formalizasyon/biçimselleştirme temelinde yükselir ve bu formalizasyon/biçimselleştirme yirminci yüzyıl matematiğini, mantığını, fiziğini ve analitik felsefesini karakterize eder.¹¹⁵

Birbirlerini sürekli takviye eden bu objektivite türlerinin, hem geçirdikleri dönüşüm hem de uğradıkları sert eleştiriler nedeniyle, eski katı formülasyonlarını hâlâ koruduklarını söylemek güncel tartışmaları görmezden gelmek olacaktır. Evet, günümüz tartışmalarında bir perspektif esnekliği sözkonusudur fakat bu tartışmalardaki genel temanın hâlâ “sosyolojik bir realiteye değil, yüce bir ideale işaret ettiklerinden kuşku yok”¹¹⁶ tur.

Objektivizm ve bilim hakkında yapılan bu teorik tartışmalardan yola çıkarak ikinci bölümde söz konusu objektivist iddiaların ilham verdiği “bilimin özerkliği” fikri tartışılacaktır.

¹¹³ Ambrosio, a.g.m., pp. 126-127; Daston-Galison, a.g.e., pp. 253-297.

¹¹⁴ Ambrosio, a.g.m., p. 126.

¹¹⁵ Ambrosio, a.g.m., pp. 126-127.

¹¹⁶ Daston, a.g.e., s. 119.

İkinci Bölüm

BİLİMİN ÖZERKLİĞİ ÜZERİNE ÇÖKEN KARA BULUTLAR: BİLİM, DEVLET, ŞİRKET İLİŞKİLERİ

Nietzsche'nin 'mutluluğu icad eden' 'son adam'ı yerden yere vuran eleştirisinden sonra, bilim temelinde yaşama hükmetmek tekniğiyle mutluluğa erişilebileceğini müjdeleyen safdil bilim iyimserliğini artık bütünüyle bir yana bırakabilirim. Üniversite kürsülerini ya da editörlük koltuklarını işgal eden bir kaç koca çocuktan başka kim inanır ki buna?¹

(...) araştırmacının tarafsızlığı,[sosyal bilimcilerin] bilgi elmasını yemiş olmaktan kaynaklanan utançlarını gizlemek için kullandıkları bir incir yaprağı haline geldi.²

“Modernlik söylemi”nin iki temel düşünceye, özgürlük ve özerklik düşüncesine dayandığını ifade eder Peter Wagner.³ Özgürlük ve özerklik kavramları gerek modern düşüncenin gerekse de modern dönemdeki toplumsal pratiklerin temel paradigması olmuştur. Bu dönemde vuku bulan hemen her toplumsal pratikte “özgürleşme” söyleminin bir izi olduğu görülür. Bir söylem olarak özgürleşme “ (...) bilimsel devrim dönemi boyunca bilimsel uğraşılarda özerklik arayışına, siyasal devrimlerdeki kendi kaderini tayin talebine (...) ve iktisadi faaliyetlerin mutlakiyetçi bir devletin denetim ve düzenlemelerinden bağımsızlaşmasına kadar uzanır.”⁴

Modern düşüneyi ya da dönemi değerlendirirken kullanılan özgürlük ve özerklik kavramları bu düşünce ya da dönemin yalnızca bir yanına ışık tutar. Dönemin, dikkat

¹ Max Weber'den aktaran Hasan Ünal Nalbantoğlu, **Arayışlar: Bilim, Kültür, Üniversite**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 87-88; Ayrıca bu konuşmanın tamamı için bkz. Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, 6. b., çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 200-236.

² Immanuel Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, 4. b., çev. Tuncay Birkan, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 229.

³ Peter Wagner, **Modernliğin Sosyolojisi**, çev. Mehmet Küçük, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 27.

⁴ Wagner, a.g.e., s. 28.

çekilmesi gereken diğer yanı ise özgürlüğün törpülenmesi ya da disiplin altına alınmasıdır. Bu iki portre, özgürleşme ve disiplin altına alma, modernliğin uzlaşmaz iki portreleridir.⁵

Bu bölümde, çalışmanın problemi bakımından, kendisi de modern bir fenomen olan bilimin bu uzlaşmaz “özgürleşme, özerkleşme” ile “disiplin altına alma” portreleri arasındaki durumu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu iki portre arasında bilim hakkında yapılan tartışmalar “bilimin özerkliği” meselesi üzerinden ilerlemektedir. Genel hatlarıyla özerklik kavramı bir devletin, kurumun ya da grubun durumuna ilişkin bir şey olarak politik alanda tartışılmaya başlanmış bir kavramdır. Kavram genel olarak bir kurum ya da grubun kendi kanun ya da kurallarını kendisinin yapabilmesini, kendi işlerini kendisinin yürütebilmesine atıfta bulunur. Özerklik kendi kendini yönetmektir (self-government). Felsefede özerklik, kişinin eylemleri için ön şart olarak rasyonel ahlak kurallarını benimsemesine imkân sağlayan irade özgürlüğüdür. Çok daha genelde ise kişinin tutkuları izleyebilme/takip edebilme özgürlüğüdür.⁶

Görüldüğü üzere, özerklik irade, tutku ve özgürlükten mürekkep bir kavramdır ve hem kurumların hem de kişilerin durumuna göndermede bulunur. Ele alınacak tarihsel seyirde özerkliğe hem bir kurum olarak bilimin ve hem de bir birey ya da cemaat olarak bilim adamlarının durumundan hareketle bakılacaktır. Ve bu tarihten hareketle bilimin ve bilim adamlarının özerk olmadığı iddiasının asla büyük bir iddia olmadığı görülecektir. Anahtar kavramlarımızdan bir mantık önermeleri silsilesi oluşturulursa, bu argümantasyonun sonucu daima bilimin ve bilim adamının özerk olmadığı yönünde bir çıkarım olacaktır. Şimdi bu genel tarihsel seyre ve bu süreçte özerkliğin bilim için ne ifade ettiğine bakalım.

“Bilim nedir?” sorusu herkesin aklına onun birtakım özelliklerini ön plana çıkarıp vurgulayan farklı farklı bilim tanımları getirir. Meslekten olan profesyonel ya da amatör bilim adamları veya meslekten olmayan fakat popülerize edilmesiyle birlikte gündelik hayatlarında bir biçimde bilimle (ya da onun ürünleriyle, sonuçlarıyla) karşılaşan ilgili ya da ilgisiz kişiler bilimden başka başka şeyler anlar: “Bilim insanların çevreleriyle başa çıkmak için icat ettikleri birçok araçtan sadece biridir”⁷; “toplumsal, iktisadî, siyasal,

⁵ Wagner, a.g.e., ss. 27-34.

⁶ "autonomy, n.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/13500?redirectedFrom=autonomy> (accessed August 02, 2012).

⁷ Paul Feyerabend, **Yönteme Karşı**, çev. Ertuğrul Başer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 204.

kültürel ve ideolojik örgütlenmenin merkezini oluşturan bir bakış açısı”,⁸ yani bir dünya görüşüdür; egemen sınıfların kendi çıkarlarını meşrulaştırdığı bir araçtır; ya da “kuşkulama özgürlüğü”⁹ dür vb. Sıralanan bu tanımlar bilime farklı perspektiflerden bazı yaklaşımların sıkça rastlanan örneklerinden sadece birkaçıdır. Bu örneklerde görüldüğü üzere her tanım, bu tanımları yapanların bilime dair perspektiflerini yansıtır. Bu farklılıklar çok doğaldır ve zaten aksi de mümkün değildir. Nötr bir bilim tanımı yoktur. Bilimi, bir fen bilimcinin ya da mühendisin çevre ya da doğayla başa çıkmanın bir aracı olarak görmesi, bir Marksistin egemen sınıfların bir meşrulaştırma aracı olarak veya bir üstyapı olarak tanımlaması, bir bilim felsefecisinin ya da sosyologunun ise onu işleyişi üzerinden tanımlaması gayet doğaldır. Bu tanımlamalar ve değerlendirmeler bize gösteriyor ki “bilimin ‘bilimsel bir tanımının’ yapılması” mümkün değildir.¹⁰

Bilime yönelik bu yaklaşım ve tanımlamaların her birine itiraz edilebilir, her biri eleştirilebilir ya da reddedilebilir. “Bilimin hiçbir itiraz kabul etmeyen bir tanımı yoktur.”¹¹ Bütün bu yaklaşımların ve tanımlamaların birtakım uzlaşmazlıkları olmasına rağmen hemen her yaklaşımın üzerinde az ya da çok konsensüse vardığı, kabul ettiği ya da ideal olarak benimsediği ortak bir moral kodlar zinciri vardır: Ünliversalizm, komünalite (*communalite*), özel çıkar ve ilgilerden bağımsızlık (*disinterestedness*), organize edilmiş şüphecilik, orjinallik/özgünlük, tevazu, rasyonellik, bireycilik vb.¹² Yaklaşımların az ya da çok konsensüse vardığı veya kabul ettiği dedik çünkü söz konusu moral kodların her birinin topyekün bir kabulü yoktur. Her bir moral kod farklı açılardan pek çok eleştireye maruz kalmış ve neticede kabul ya da reddedilmişlerdir. Fakat bu moral kodlar üzerindeki kısmi uzlaşımın dışında öyle bir ideal var ki epistemik kamuoyu o konu üzerinde hemfikirdir. Bilime ister teknik ya da ekonomik isterse de işleyiş süreci açısından bakan

⁸ Ömer Demir, **Bilim Felsefesi**, 4. b., Vadi Yayınları, Ankara, 2009, s. 9.

⁹ Richard P. Feynman’dan aktaran Yeşim Edis Şahin-Ayça Erşen, “Bilimin Ekonomi Politikası”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 184.

¹⁰ Şahin-Erşen, a.g.m., s. 184.

¹¹ Demir, a.g.e., s. 12.

¹² Hüsamettin Arslan, **Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, 2. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 97. Arslan söz konusu çalışmasında Merton’dan hareketle bu moral kodları şöyle açıklar: “*Ünliversalizm*: Herhangi bir bilgi iddiası onu öne süren bilim adamının statüsüne bakılmaksızın değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Bu normun ima ettiği şey bilginin objektifliği/tarafsızlığıdır. *Komünalite (communalite)*: Bilimin ürünleri özel kişilerin, kurumların ya da grupların değil, kamunun mülküdürler. Bilimsel bilgi insanlığın müşterek mülküdür ve gizlenemez. *Özel çıkar ve ilgilerden bağımsızlık (disinterestedness)*: Bilim adamı dünyanın ve evrenin işleyişine kendisinin ve içinde yaşadığı toplumun çıkar ve ilgilerinden bağımsız ve derin bir entelektüel ilgi duymalıdır. Bu normun ima ettiği şey şudur: bilgi bilgi içindir. *Organize edilmiş şüphecilik*: Bu norm bilimsel yöntemin can alıcı unsurudur ve bilim adamının kendi ürettiği bilgi dahil bilgiye sistemli bir şüpheyle bakmasını gerektirir.”

bilim adamlarının üzerinde mutlak biçimde uzlaştıkları ve varlığı ile değil yalnızca varlığı tehdit altına girdiğinde eleştirilerin gündemine giren tek bir moral kod, norm, talep ya da ideal vardır: Özerklik. Özerklik bilimin alametifarikasıdır ve bilim faaliyetini mümkün kılan en önemli varlık nedenidir. Bilim adamları, bilim tarihçileri, bilim felsefecileri ya da sosyologları veya bilime ilgi duyan sağduyulu politikacılar bilimi “özerk” olduğu için eleştirmemiştir. Daha doğrusu en temelde bilim alanındaki “özerklik” fikrinin bizzat kendisi onu yermek ya da kötölemek amacıyla eleştirilmemiştir. Epistemik cemaatler bu konuda hemfikirdir. Yukarıda da belirtildiği gibi özerklik konusundaki tartışmalar onun nasıl mümkün olabileceği üzerinden sürmektedir. Ortak kabule göre bilimin bir doğası varsa, ki bilim için varsayılan normlar aynı zamanda bilimin doğasını oluşturur, bu doğanın mayası özerkliktir. Çalışmanın giriş bölümünde objektivitenin bütün bilimsel normların yuvası olduğunu söyledik. Bu yuvada objektivite ile özerklik birlikte ikamet eder. Biri olmadan diğeri yaşayamaz. Bu anlamda objektivite ile özerklik arasındaki ilişki simbiyotik bir ilişkidir. Bu ikili arasında bir öncelik sonralık ilişkisi kurmak gerekirse özerkliğin objektiviteyi öncelediği söylenebilir. Çünkü eğer objektif olmak mümkünse bunu ancak özerk olmak sağlayabilir, özerk olmadan objektif olunamaz. Çalışmanın birinci bölümünde yürütülen tartışmalarda bilimin objektif olmadığı tezini savunduk. Bilim objektif değildir çünkü özerk değildir ve organize bir faaliyet olarak icra edilmeye başladığı tarihten beri de sanıldığı gibi aksine hiçbir zaman özerk olmamıştır.

Bilim sosyolojisi alanında “bilimin özerkliği” hakkında yapılan tartışmalarda özerkliğin tehdit altına girmesi genel olarak yirminci yüzyıla tarihlenir. Bu, yirminci yüzyıldan önce bilimin özerk olduğu ön kabulünü içerir. Evet bilime, bilim kurumlarına ve bilim adamlarına yirminci yüzyıldan başlayıp günümüze kadar artarak gelen büyük müdahalelerle mukayese edildiğinde bilimin yirminci yüzyıldan önce görece daha “özerk” bir yapısı olduğu söylenebilir. Fakat bu, görece bir özerkliktir yalnızca.

Orta Çağ Avrupa’sının sanatkâr birlikleri esas alınarak modellenmiş olan üniversiteler, (Bologna’daki gibi) profesörleri çalıştıran öğrenci birlikleri ya da (Paris’teki gibi) öğrencilerden ücret alan usta öğretmen birlikleri gibi laik öğrenci ve usta öğretmen toplulukları olarak gelişmiştir. Üstelik eski üniversiteler Eski Çağların yazı okulları ya da İslamdaki *medrese* gibi devletin ya da kişilerin desteğine bağlı olmamıştır. Bunlar devlet kurumları olmamış, yalnızca kilise ve devletin gevşek otoritesi altında farklı yasal ayrıcalıkları olan bağımsız feodal kurumlar olarak kalmıştır. Ayrıcalıklar arasında derece vermek için kurumsal bir hak ve kasabanın denetiminde olmama özgürlüğü bulunuyordu. Özde özerk ve kendi kendilerini yöneten kurumlar olan üniversiteler, buna göre büyük

imparatorluklardaki bürokrasilerde tipik olan tam devlet denetimi ile Helenik bilimin tümüyle kişisel karakteri arasında bir noktadaydı.¹³

Ortaçağ'daki üniversitelerin kurumsal bir yapı olarak devlet denetimi ile birey bilim adamının kendi küçük laboratuvarında çalıştığı kişisel bilim karakteri arasında olması ona görece özerkliğini armağan eden şeydi. Ortaçağ'da kilise ile bilim arasında, her zaman uygulanmasa da, bilime yönelik büyük bir baskı ve denetime elverişli bir ilişki vardı. Fakat bu ilişki, her durumda olmasa da, esnek bir ilişkiydi. Ortaçağ'da kilise şüphesiz büyük bir otoriteye sahipti ve birtakım kırmızı çizgileri vardı. Ana hatlarını imanla ilgili konuların belirlediği bu çizgilerin ötesine geçmek küfürdü ve geçenler cezaya çarptırılırdı. Bu nedenle kilisenin belirlediği bu kırmızı çizgilerin sınırlarında dolaşan ve müminleri inançlarında şüpheye sevkedecek tehlikeli konularla uğraşan bilim adamları hemen yargılanır ve yaptığı çalışmalardan, öne sürdüğü düşüncelerden vazgeçmesi istenirdi (Tıpkı 'Galileo Trajedisi' olarak bilinen olayda, Galileo'nun Katolik Kilisesi'ne karşı yaptığı çalışmalarda öne sürdüğü görüşlerden vazgeçtiğini beyan etmesi gibi). Bir geri adımın atılmadığı durumlarda ise ağır cezalar verilirdi. Bu nedenle dönemin bilim adamları bu hassasiyeti gözetir ve böyle durumlarda çalışmalarından ya vazgeçer ya da hiç kimseye bahsetmeyerek gizli yürütürlerdi. Fakat kilisenin bu kesin çizgilerine rağmen esnediği durumlar da vardı. Kiliseyi bu esnemeye zorlayan şey Papa'nın prestij tutkusuydu. Bu tolerans bize Ortaçağ'dan Rönesans'a uzanan dönemde bilime destek sağlayan bir sistem olarak hamilik sisteminin toplumsal hayatta ne kadar büyük bir etkisinin olduğunu gösterir. Hatta bu etki o kadar büyüktü ki bazı durumlarda Papa'yı bile sahip olduğu prestiji korumak veya daha da arttırmak için tavizler vermeye zorlardı. Örneğin "Westfall'a göre kilise, içindeki tartışmalı konulardan tümüyle haberdar olduğu halde Galileo'nun *Dialogue*'sinin basılmasına izin vermişti; çünkü, kısmen, bir Maecenas* olarak ün salmış Papa (VIII. Urban), dönemin bu parlak şahsiyetine hayır diyerek ününü tehlikeye atmak istemiyordu (...)"¹⁴ Bu durum tabii ki Papa prestij uğruna kilise öğretileriyle taban tabana zıt görüşlere müsaade ediyor demek de değildi. Güçler (kilise ile hamilik) arasında hassas bir denge vardı. Söz konusu hassas denge bugün bilim ile bilimi finanse eden hükümet ya da özel şirketler arasında göremediğimiz ve de göremeyeceğimiz türden bir dengedir.

¹³ James E. McClellan III-Harold Dorn, **Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji**, 2. b., çev. Haydar Yalçın, ed. Murat Alev, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2008, 214.

* Hami

¹⁴ Westfall'i zikreden Feyerabend, a.g.e., s. 156.

Çünkü bugün finanse edilen çalışmalardan tek beklenti elde edilecek kârdır, prestij değil. Günümüzde bilime finansman sağlama konusunda temel dogma şudur: Kısa vadede büyük kârlar getirmeyecek bir araştırma, insanlığa sağlayacağı başka faydalar her ne olursa olsun desteklenmemelidir.

Bilime destek konusunda Ortaçağ'dan beri süregelen hamilik sistemine Rönesans'la birlikte saray desteği mekanizması eşlik etmiştir. O dönemde saraylar bilime yalnızca destek vermekle kalmamış aynı zamanda bilimin ev sahipliğini de üstlenmiştir. Rönesans'ta bilimin faal olduğu yerler üniversitelerden çok bu saraylar olmuştur.

Üniversiteler Bilimsel Devrimde etkili değişim merkezleri değildi. Bilim için yeni anahtar ortam Rönesans sarayları ve saray yaşamı tarafından sağlanmıştır. (...) Özellikle Rönesans İtalya'sının sarayları başta olmak üzere, bilim için yeni ve tarihsel önemde toplumsal destek sağlayan tam bir koruyuculuk sistemi ortaya çıkmıştır. Kutsal Roma İmparatoru II. Rudolf önce Tycho'ya ve daha sonra Kepler'e Prag'da İmparatorluk matematikçileri olarak destek vermişken, Medici saray desteği de Galileo'nun kariyerini ve bilimsel çalışmalarını şekillendirmiştir.¹⁵

Saray tarafından desteklenen ya da saray mensubu olarak çalışmalarını sürdüren bilim adamları elde ettikleri desteği kaybedecekleri korkusuyla pratik fayda sağlayacak daha “yararlı” çalışmalara yöneldiler. Çünkü bu çalışmalar daha cazipti ve daha çok “müşterisi” vardı. Bir bilim adamı ne kadar özgün çalışmalar yapar ve onları ne kadar iyi pazarlarsa bununla övünen ve prestijine prestij kattığını düşünen hamisi de desteğini o ölçüde arttırırdı. Böye bir sistemde bilim adamlarının konumuyavaş yavaş “müşterilerini arayan mucitler” konumuna gelmeye başlamıştır.

İlk kurulan akademilerin kuruluş amaç ve şekillerine bakıldığında bu tür pratik yarar kaygılarından ve hamilik ilişkilerinden pek de bağımsız olmadıkları görülür. Bu akademilerden bazıları henüz kurulma safhasındayken bağımsızlığı bir ideal olarak benimsemiş ve devlet desteğini bütünüyle reddetmiştir. Fakat reel şartlar onları hiç de istemeyecekleri istikametlere sevk etmiştir.¹⁶

Bir bilim derneği olarak adlandırılabilir ilk örgütün 1603 yılında Napoli'de kurulan Lincei Akademisi'den ilk bölümde bahsetmiştik. Bu akademinin yaptığı ilk iş bir yönetmelik hazırlayarak üyelerinden çalışmalarını bu yönetmelik doğrultusunda yürütmelerini talep etmek olmuştu. Lincei Akademisi'nin kuruculuğunu da Dük Federico

¹⁵ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 264.

¹⁶ Paolo Rossi, **Modern Bilimin Doğuşu**, çev. Neşenur Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 235.

Cesi üstlenmişti yani politik bir aktör! Bu akademi ve üyeleri ekonomik bakımdan iktidara bağımlıydı ve yapılan çalışmalar iktidarın belirlediği yönde ilerlemeye mecbur edilmişti. Bu tarihten sonra kurulan büyük akademilerde de durum az çok Lincei Akademisi'nin durumuna benzerdi. Bu dönemde kurulan akademilerin içinde ilk ve tek görece “özerk” yapıya sahip akademinin 1662’de resmi olarak kurulan ve Kral II. Charles tarafından onaylanan Royal Society of London (Londra Kraliyet Bilim Derneği) olduğu söylenebilir. Her hafta Londra’da toplanan grup hem bilimsel tartışmalar yapıyor hem de üyelerinin yürüttükleri çalışmalar için maddi desteklerini sunuyorlardı. “Derneğin ‘kraliyet’ ile ilgili tek yanı ismiydi. Kraliyetten hiç para almıyor, yalnızca üyelerinin katkılarına destekleniyordu, bu nedenle çok sayıda üyesi vardı.”¹⁷ Devletten maddi anlamda tamamen bağımsız olan derneğin, devlet nezdinde bir tek ayrıcalığı vardı, o da yurtdışı yazışmalarında diplomatik posta hizmetinden yararlanma hakkıydı. Bunların dışında devletin derneğe verdiği tek görev Greenwich Kraliyet Rasathanesi’ni yönetmekti.¹⁸

Bilim derneği vasfı taşıyan diğer bir akademi hamiliğin yürürlükte olduğu Paris’te 1666 yılında kurulan Académie Royale des Sciences (Kraliyet Bilim Akademisi)’dir. Bu akademinin kraliyetle ilişkisi Londra Kraliyet Bilim Derneği’nde olduğu gibi sadece isimden ibaret değildir. Paris’teki bu akademi Montmor grubunun* bizzat XIV. Louis’in maliye bakanı Jean-Baptiste Colbert’ten yaptığı bir yardım talebi üzerine kurulmuştur. “Académie doğrudan devlet tarafından desteklenen ilk ‘araştırma enstitüsü’dür.”¹⁹ Maliye bakanı Colbert bu desteği pratik sonuçlar elde edeceği düşüncesiyle vermişti. Çünkü uyanık bir politikacı olan Colbert’in sanayi, ticaret, denizcilik ve askeri teknolojinin planlı büyümesi ve genişlemesine yönelik ciddi hedefleri vardı. Colbert Académie’yi bu hedeflere ulaşmak için en etkili araç olarak görüyordu. Kral XIV. Louis’in de genelde bilime özelde Académie’ye bakışı Colbert’ten pek farklı değildi. Louis Académie’yi krallığı için fazladan bir mücevher olarak görüyordu ve akademisyenlere verdiği isim o dönemdeki bilim adamlarının statülerini çarpıcı bir şekilde gözler önüne seriyordu: *Mes Fous (Benim Soytarılarım)*.²⁰

¹⁷ Rossi, a.g.e., s. 234. Kraliyet akademisi için ayrıca bkz. Arslan, a.g.e., ss. 85-87.

¹⁸ Rossi, a.g.e., s. 234.

* Montmor grubu olarak bilinen grup, zengin bir Parisli olan Henri-Louis Habert de Montmor tarafından kurulan resmî olmayan bir akademi. Resmî olmayan bu akademinin adı Montmor Akademisi’dir.

¹⁹ Rossi, a.g.e., s. 232.

²⁰ Rossi, a.g.e., s. 232.

Germen ülkelerde ise Londra ve Paris tarzı akademilere daha geç bir tarihte rastlanır. Gottfried Wilhelm Leibniz üniversitelere ilişkin olumsuz bir kanaate sahipti. Bu nedenle Leibniz Fransız modelinde fakat devlet denetiminden uzak bir yapıda tasarladığı kendi özerk akademi projesine yöneldi. Fakat bu projenin reel şartlara pek de uygun bir proje olmadığı kısa süre içerisinde anlaşıldı. Çünkü akademiye bir ulusun diğerleri karşısında yüceltilmesi gibi bir misyon yüklendi. Leibniz umduğunu bulamamıştı. Societas Regia Scientiarum akademisi Leibniz'in devlet denetimini reddeden akademi projesi doğrultusunda 1700 yılında kuruldu fakat Bradenburg-Prusya Elektör Prensi I. Frederick tarafından yani denetimi reddedilen devlet tarafından. Böylece, politik bir aktör tarafından uygulamaya konan bu proje tam da uygulamaya konduğu anda son bulmuş oldu.

Benzer şekilde St. Petersburg Bilimler Akademisi de Rusların barbar olduğu görüşlerinin doğru olmadığını kanıtlamak amacıyla Büyük Pedro tarafından kurulmuştur.²¹ İlk bilim kurumları olan bu akademilere, bilime ve bilim adamlarına biçilen rol, bilimi bütün diğer tanımlayıcı özelliklerinden kopararak sadece iktidarın elinde iş gören etkili bir alete indirgemıştır. Aslında günümüzde faaliyet gösteren bilim ve bilim kurumları için tehlike çanları bilimin politik, ekonomik ya da tamamen kişisel çıkarlar temelinde kurumlaşmaya başladığı daha o zamanlardan çalmaya başlamıştır.

Yukarıda Ortaçağ'dan Rönesans'a takip ettiğimiz bu tarihsel süreç aynı zamanda bilimin sekülerleşme süreci olarak da okunabilir. Çünkü bu süreçte tekniğe ilgi giderek artmıştır ve Batı uygarlığının laikleşmesinin ve ilginin öte dünyadan bu dünyaya kaymasının altında da bu ilgi vardır.²² Ortaçağ'da bilim dendiğinde akla ilk olarak teoloji gelirdi. Bilim adamlarının meşgul oldukları temel problemler de genellikle ya doğrudan teolojik problemlerdi ya da teolojik kaygıların motive ettiği ama yine teolojiye ilişkin başka problemlerdi. Ve elbette bu tartışmaların hepsi o dönemde yalnızca bir dinî değil aynı zamanda idari, ekonomik ve toplumsal bir kurum olan kiliseyi ilgilendiriyordu. Bu nedenle Ortaçağ'da bilimin işleyişine bakarken hem düzenleyen, müdahale eden bir iktidar mekanizması olarak hem de finanse eden, hamilik yapan bir destek sistemi olarak sürekli kilise görülür. Rönesans'a doğru yaklaşıldığında ise kilise bu konumunu giderek

²¹ Robert K. Merton, "Bilimin Normatif Yapısı", **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Kemal İnal, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Öğütle, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, s. 168.

²² Alexandre Koyré, **Bilim Tarihi Yazıları**, 7. b., çev. Kurtuluş Dinçer, Tübitak, Ankara, 2008, ss. 88-89.

kaybetmiştir. Rönesans döneminde ve bu dönemi izleyen sonraki dönemlerde bilime pratik kaygılarla müdahalede bulunma ya da çıkar düşüncesiyle bilimi finanse etme konularında kilise ve din adamlarının terk ettiği sahneye artık saray ve devlet adamlarının çıktıklarını görüyoruz. Bu aynı zamanda bir merkezleşmenin de göstergesidir. Çünkü on altıncı yüzyıla doğru ortaya çıkan yeni silahlar Avrupa'daki dağınık hükümetlerin bütçelerini aşan silahlardır ve merkezi bir ekonomiyi gerektirir.²³ Barutun ve bu yeni ateşli silahların savaş alanlarında görülen yıkıcı gücü politikayı ve savaş ekonomisini dönüşüme uğrattı. Rönesans'la birlikte değişen ekonomik ve politik kontekst nedeniyle bilim adamlarının ilgileri de giderek değişti, daha doğrusu değişmek zorunda kaldı. Problem artık iman değil paraydı. Sonraki yüzyıllarda bilimsel uzmanlık alanları Portekiz ve İspanya'nın başını çektiği sömürgecilik faaliyetlerinde en etkili araçlar olarak iş görmeye başladı. Sömürgecilik faaliyetlerine sonradan dâhil olan Hollandalılar, Fransızlar, İngilizler ve Ruslar sömürgeleri geliştirmek amacıyla kendi bilim faaliyetlerini Portekiz ve İspanya modelinde yeniden tasarladı. Bilimin nadiren Ortaçağ'da da görülen yararçı ve pratik kaygıları Rönesans'tan beri artarak devam etmiştir. Bilim günümüzde büyük ölçüde bu yararçı ve pratik ideolojiye (çünkü bu ancak bir ideoloji olabilir) saplanıp kalmıştır ve oradan çıkması da pek mümkün görünmemektedir.

Ortaçağ'dan başlayarak devam eden bu dönüşümün bilimin sekürleşmesi olarak da okunabileceğini söyledik. Bilimin ele aldığı problemlerin ve bilim kurumlarının Rönesans'a doğru dinden ve din kurumlarından Ortaçağ ile mukayese edildiğinde görece bir uzaklaşması söz konusudur. Fakat bu durum bilimin özerkliği açısından hiçbir anlam ve önem ifade etmemektedir. Çünkü Ortaçağ'da kilisenin ve dinin denetimi altındaki bilim modern dönemde seküler bir dinin, kapitalizmin ve bu dinin tapınakları olan büyük şirketlerin denetimi altına girmiştir, hem de Ortaçağ'a kıyasla çok daha ezici bir biçimde. Bilim sekülerleşmiştir fakat "laik"leşmemiştir.* Din ile devlet işleri birbirinden

²³ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 228.

* Hangi alan olduğu hiç fark etmeksizin (felsefe, sosyoloji, tıp, fizik ya da mühendislik vb.) bir literatüre yeni bir kavram iki şekilde girebilir: İlki bir alanda karşılaşılan yeni bir problemin formülasyonu olarak, ikincisi ise bu problemin üstesinden gelip o alana yeni bir katkıda bulunarak. Laiklik de din ile devlet arasındaki problemlerle ilişkinin üzerine kopan bir yığın tartışma vesilesiyle siyasal literatürde yerini almış bir kavramdır. Hukukta en genel anlamıyla din ile devlet işlerinin ayrılığı olarak tanımlanan laiklik kavramı devlet merkezlidir yani devlet merkeze alınarak tanımlanmıştır ve laik olma durumu devletin din karşısındaki durumuna ilişkin bir şeydir. Burada devletin diğer kurumlar karşısındaki özerkliğinden ya da bağımsızlığından daha spesifik bir soruna işaret edilmektedir. Devlet özerktir, bağımsızdır iddiası şüphesiz devletin dinden bağımsız olması durumunu da içeriyor fakat bu din ile devlet arasındaki spesifik sorunu açıklamakta yetersiz kalıyor. Laiklik kavramı din ile devlet arasındaki spesifik bir soruna işaret etmesi

ayrılmıştır (?) fakat bilim ile devlet işleri birbirinden ayrılmak bir yana her geçen gün daha da iç içe geçmiştir. Devletin kendi işlerine müdahil olmasından şikayet eden bilim adamlarının, bu duruma karşı Amerika Birleşik Devletleri dışında organize bir tepki göstermemeleri de ironiktir!

Şimdi tekrar hamilik ve saray desteği sistemlerine dönüp bu sistemlerin günümüze uzanan etkilerine bakalım. Bu sistemlerin bilimin ve bilimsel çalışmaların gelişip yaygınlaşmasına katkı sağladıkları reddedilemez bir gerçektir. Fakat bu sistemlerin bilimle ve bilim adamlarıyla olan ilişkileri net bir şekilde formüle edilemeyen girift bir yapıya sahiptir. Çünkü bu sistemler verdikleri destekle bilimi ve bilim adamlarını teşvik ederken tehdit etmiştir. Fakat bilime müdahale ve onu denetim altına alma çabaları konusunda Ortaçağ ile Rönesans dönemi birbirinden ayırt edilmelidir. Ortaçağ'da iman, itikat konuları için ve toplumsal huzurun tesisi ve devamı için kırmızı çizgilerin kesin bir şekilde çizildiğini belirttik. Ortaçağ'daki bilime ve bilim adamlarına yönelik baskı bu çizgileri aşmamalarına yönelik bir baskıdır, yanine yapmamaları gerektiğine yönelik bir baskı. Fakat Rönesans'a gelindiğinde bilim adamları hangi konularla (yani pratik fayda sağlayacak konularla) uğraşmaları gerektiği konusunda (aksi takdirde elde ettikleri desteği kaybedeceklerdi), doğrudan ya da dolaylı olarak, baskı görmüşlerdir. Burada baskı diye ifade ettiğimiz durum genellikle, fakat her zaman değil, kendiliğinden cereyan etmiştir. Çünkü durum ortada ve basittir; sarayın ya da haminin istekleri doğrultusunda çalışmalar yapılmazsa destek de bulunamaz. Bütün bu yaşananların aksine bilim var olmak için özerk bir alana ve özgür düşünceye ihtiyaç duyar. Ortaçağ'dan beri ele aldığımız süreçte bilimin kısmen sahip olduğu varsayılan görece özerk alanın günümüze doğru gelindiğinde ortadan kalktığı net bir biçimde görülür. Bilimin faaliyetlerini yürütebileceği özerk alanın sınırları belirsizleşmiştir artık, daha doğru bir şekilde ifade etmek gerekirse yok olmuştur. Bu sınırların yerini şirketlerin kâr haritaları ve kimin hangi alanda faaliyet gösterip göstermemesi gerektiğini tescil eden patentler almıştır. Bilime ilişkin günümüzdeki

bakımından önemli bir kavramdır. "Bilimin laikleşmesi" kullanımı da bilim ile din, bilim ile devlet arasındaki problemleri ifade edebileceğimiz, bu spesifik problemleri içeren işlevsel bir kavramımızın olmayışının ürünüdür. Tıpkı devlet özerk ve bağımsızdır iddiasında olduğu gibi bilim özerktir ve bağımsızdır iddiası da bilimin devletten, dinden ya da diğer kurumlardan, şu ya da bu ölçüde, bağımsız olduğu varsayımını içeriyor. Fakat daha önce de söylediğimiz gibi problemin bam teline dokunması bakımından yetersiz kalıyor. Bilimin devletten ayrı olması ile bilimin dinden ayrı olması farklı farklı şeylerdir. İşte aradaki bu farklılığı vurgulayabileceğimiz bir anahtar kavramımız yok. Burada insanlığın kaderini belirleyebilecek bir güce sahip olan bilimin, bu kaderi büyük felaketlere sürükleyebilecek problemlerini daha açık bir şekilde tanımlayabilecek bir kavramsal çerçevenin yokluğuna dikkat çekmek istiyoruz.

karanlık tablonun ilk ve en önemli fırça darbeleri olarak değerlendirilebilecek hamleler, saray destek sisteminden gelen hamlelerdir. “Saraydaki destek sistemi, on yedinci yüzyılda toplumsal bir kurum olarak bilimin ve bilim adamlarının toplumsal rollerine yasal bir statü kazandırmış ve bunların tanınmasına yardımcı olmuştur.”²⁴ Bu, ilk bakışta bilim açısından iyi bir şey gibi görünse de günümüzde doğurduğu sonuçlar açısından pek masum kabul edilemez. Bu sistem Galileo’nun Grandük Tuskani tarafından bin skuda maaşla, XIV. Louis’in tabiriyle, bir “soytarı” olarak tutulduğu bir sistemdir ve onun “kariyerinin örneklediği Rönesans stili toplumsal düzen, uzun dönemde ulus devletlere ve ulusal bilimsel akademi merkezli bir düzene yol açmıştır.”²⁵ Bu vesileyle devletlerin, hükümetlerin, politikacıların ya da başka kurumların bilime müdahalesi bir gelenek haline gelmiştir. Ve bu geleneğin nüvelerini daha kurumsal bir zemine taşıyan ilk sistem saray destek sistemi olmuştur.

Peki bilimin kurumlaşması bilim için neden tehdit oluşturur? Bu konuda farklı görüşler vardır. Bu farklı görüşleri onları daha iyi değerlendirebilmek için iki ana başlık altında toplamak mümkündür: Sorunu bütünüyle kurumlaşma olgusunda görenler ve sorunu bilimin kurumlaşma tarzında görenler. Sorunu bütünüyle kurumlaşmanın kendisinde görenlerin başında Karl Popper gelir. Popper’e göre “(...) büyük bilim adamları eleştirel yaklaşan müstesna insanlardı (...) ne var ki bu bilimsel ruh araştırmanın kurumsallaşmasıyla değişti.”²⁶ Kurumlaşma başka pek çok kurumun olduğu yerde vardır ve amaç bu kurumlar arasındaki ilişkileri bir düzende yürütmektir. Konuşmasının bütününde Popper’in, bilimin başka pek çok kurumun, özellikle de dev kuruluşların girift ilişkilerinin bulunduğu bir ortama dâhil olmasından ve hatta bilimin bu dev kuruluşların kucağına bırakılmasından duyduğu rahatsızlık hissedilmektedir. Nitekim konuşmasını “bilimsel araştırmalara zemin oluşturan dev kuruluşların, bilim için ciddi bir tehlike oluşturduğunu düşünüyorum”²⁷ diyerek sonlandırır.

Sorunu bilimin kurumlaşma tarzında görenler genellikle “özerklik” fikrine, yani bilimin kendi uyacağı yasayı/yönetmeliği kendisinin yapabilme kapasitesine odaklanırlar. Bilim, elbette kurumsal olmalıdır, kendi iç mekanizması belli bir düzen çerçevesinde

²⁴ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 265.

²⁵ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 266.

²⁶ Karl R. Popper, **Daha İyi Bir Dünya Arayışı: Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri**, 3. b., çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 78.

²⁷ Popper, a.g.e., 78; Ayrıca söz konusu ‘Bilim ve Eleştiri’ başlıklı konuşması için bkz. Popper, a.g.e., ss. 66-78.

işlemelidir, fakat bilim bunu kendisi yapmalıdır. Bilimin kendisini yönetme hakkı olmalıdır. İşte bu fikirleri savunan bilim adamları, sorunu bilimin bu minvalde ilerlemeyen kurumlaşmasında görürler. Özellikle Soğuk Savaş dönemiyle birlikte devletin, özel şirketlerin ya da sermaye sahiplerinin büyük fonlar aktardığı alanlarda fon yarışına giren bilim adamları, üniversite ve araştırma enstitüleri kendilerini bu istikamette yeniden yapılandırma yoluna gittiler. Yapılacak çalışmaların pratik getirileri, faydaları değil, çalışmaların yürütüleceği ortamlar, daha önce ne tür çalışmaların yürütüldüğü ve elbette en önemlisi büyük şirketlerin referansları; bütün bunlar, büyük bir rekabetin olduğu fon yarışında bir bilim adamını ya da araştırma enstitüsünü öne çıkaran ya da geride bırakan kriterler haline geldi. Ve artık “fon bürokrasisi” olarak adlandırılabilir bir bürokrasiden bahsetmek mümkündür. Bilim adamları, artık bilim kitapları değil fon ve proje kitapları okumaktadır.²⁸ Fakat bilimin kanalize olduğu bu yeni piyasa şartlarında maalesef bilimi bilim yapan değerler, etik kaygılar ve toplumsal sorumluluklar yoktur. Ve bu tarzda bir kurumlaşmanın başladığı tarihten beri “bir bilim adamını ‘bilimsel vicdanının’ sesini dinlemekten alıkoyacak en ideal ve yegâne şey hâlâ dolardır.”²⁹

Ortaçağ’dan Rönesans’a genel bir bakışla ele aldığımız bu dönemler bilimin ve bilim adamlarının toplumsal, politik ve ekonomik hayatta ne tür aşamalardan geçtiğini, statüsünün nasıl bir dönüşüme uğradığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemleri çalışmamız açısından önemli kılan diğer bir unsur ise bize bilimin ve bilim adamlarının durumunu günümüzle mukayese etme imkanı tanımasıdır. Şimdi “bilimin özerkliği” tartışmalarının asıl alevlendiği yirminci yüzyıla ve oradan hareketle günümüzdeki duruma bakalım.

Yirminci yüzyıl bilim-toplum, bilim-devlet, bilim-ekonomi, yani en temelde bilimin sosyal, politik ve ekonomik çevresiyle olan bütün ilişkilerinde köklü değişikliklerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılda insanlık tarihini ilgilendiren iki büyük dünya savaşı ve bu savaşları müteakiben başlayan ve yaklaşık bu yüzyılın sonuna kadar süren bir Soğuk Savaş yaşanmıştır. Bu iki büyük yıkıcı dünya savaşından sonra bu savaşların tarafları olan ya da olmayan bütün ülkeler sosyal, politik ve ekonomik bakımdan yeniden

²⁸ Fon yarışı konusunda bilim adamlarına yol gösterici nitelikte pek çok eserden oluşan bir külliyattan bahsetmek mümkün. Bu çalışmaların tipik bir örneği için bkz. Paul G. Chapin, **Research Projects and Research Proposals: A Guide for Scientists Seeking Funding**, Cambridge University Press, New York, 2004.

²⁹ Feyerabend, a.g.e, s. 64.

yapılanma sürecine girdiler. Bu yeni yapılanmanın temel iskeletini askerî endüstri oluşturuyordu. Süreci en başından beri motive eden de “savunma” güdüsüydü. Bu nedenle bütün gözler özellikle İkinci Dünya Savaşı’nda yıkıcı sonuçlarıyla dikkat çeken bilime dönmüştü. Birinci bölümde on yedinci yüzyılın hâkim dünya görüşünün bilimin insanın refahını artıracığı ve onu doğanın efendisi yapacağı olduğunu belirttik. On yedinci yüzyılda bilimle refah arasında kurulan ilişki yirminci yüzyılda bilimle savaş arasında kuruldu. Birinci Dünya Savaşı bu ilişkinin kurulmasına zemin sağlayan bir ön hazırlık niteliğindedir. Birinci Dünya Savaşı’nda yapabilecekleri çalışmalar açısından milli bir servet oldukları henüz anlaşılmayan bilim adamları siperlere sürülmüş ve pek çok parlak beyin bu savaşta hayatını kaybetmişti. Bu tecrübenin ardından İkinci Dünya Savaşı’nda ulusal hazine kabul edilen bilim adamları askerlikten muaf tutulmuş, siperin gerisinde komutaya katılmıştır.³⁰

İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı’nın başlattığı işi tamamladı. Bu kez, savaş meydanındaki gösteriyi bilim sürdürüyordu ve kavgaya hükümetler de karışmıştı. Bilim adamları sadece yeni ve daha öldürücü kimyasal ve biyolojik silahlar geliştirmekten değil, Bomba’yı tasarlamaktan, onu üretmekten ve savaş meydanına sürmekten de sorumluydular.³¹

Buna bağlı olarak bilim adamları daha önce tahayyül bile edemeyecekleri durumların içine çekildi ve “bilim doğrudan doğruya araştırma ya da eğitimle ilgili olmayan endüstri, devlet organları (söz gelimi enerji, çevre, kültür, dışişleri, savunma bakanlıkları) ile tüketiciler ve vergi ödeyenler dâhil olmak üzere toplumdaki birçok farklı grupta çok-yönlü bir ilişkiye girmek zorunda kaldı.”³² Bu girift ilişkiler ağı, bilim için yeni bağımlılıklar yarattı.

Günümüzde bu ilişkilerin arasında kalmış olan bilim bir *ratking**’dir. *Ratking* içinde bulunduğu koşullar nedeniyle evrim geçirmiş bir yaratıktır. Michael Dibdin’in tasvir ettiği

³⁰ McClellan III-Dorn, a.g.e., ss. 1-2.

³¹ Ziyauddin Serdar, **Thomas Kuhn ve Bilim Savaşları**, çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul, 2001, s. 15.

³² Federico Mayor, “Bugün ve Yarın, Bilim ve İktidar”, **Bilim ve İktidar**, 13. b., der. Federico Mayor- Augusto Forti, çev. Mehmet Küçük, Tübitak Yayınları, Ankara, 2008. ss. 156-157.

* Michael Dibdin *ratking*’i şöyle tasvir eder: “...ratking, çok sayıda farenin (rat), küçük bir yerde ve çok büyük bir baskı altında yaşamak zorunda kalması durumunda meydana gelen bir şeydir. Farelerin kuyrukları birbirine doluşır ve kendilerini kurtarmak için ne kadar çabalar ve asılırlarsa, onları birbirine bağlayan düğüm de o derece sıkılaşır. Sonunda da, sıkıca birleşmiş katı bir hücre yığını haline gelir. Bu şekilde otuz kadar farenin kuyruklarından birbirine bağlanmasıyla ortaya çıkan yaratığa da ‘ratking’ adı verilir. Bu uyumsuz yapının hayatta kalmasını bekleyemezsiniz değil mi? Bu, işin en şaşırtıcı tarafıdır. Eski evlerin sıvalarında yahut samanlıklarının zemini altında görülen ratkinglerin çoğu, sağlıklı ve gelişim içindedir. Öyle anlaşılıyor ki bu yaratıklar, duruma uyum sağlamak için bayağı bir evrim geçirmişler. Bu, hallerinden memnun oldukları anlamına da gelmiyor! Gerçekte onların keşfedilme nedeni, sinir bozucu bir ses çıkarıyor olmalıdır. Bir ömür boyu birbirlerine zincirlenmiş olmaları hoş değil. Özgürce koşuşturmak ne

bu yaratık tıpkı bilime benzer. *Ratking*'in evlerin sıvaları altında ya da samanlıkların zemininde kaybolması gibi, bilim de Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan bombaların oluşturduğu mantar bulutlarının arasında kaybolmuştur. Bireysel bir faaliyet olarak icra edilmeye başlanan bilim, modern döneme kadar uzanan süreçte bu bireysel karakterini bütünüyle kaybederek günümüzde ekonomiden, politikadan, teknolojiden, savaştan, enerjiden, fonlardan vb. bağımsız düşünülemez hâle gelmiştir. *Ratking*'in yalnızca bir fare olmaması gibi bilim artık yalnızca bilim değil bunun yanısıra pek çok şeydir. Bilim, karmaşık ilişkileri olan devasa bir sistemdir. Sınırların belirsizleştiği bu arenada, bilimin ve diğer kurumların bütün can damarları birbirine dolanmış durumdadır. Bilim politikasız, politika da bilimsiz yaşayamaz ve bunlar var olmak için ekonomiye bağımlıdır. Bilim açısından bu karmaşık ilişkilerin ürünü tekniktir, türlü türlü kullanımları olan teknik. Teknik ise varlığını sürdürebilmek için bir pazara, bir müşteri kitlesine ihtiyaç duyar... Ve bu dolaşım bu şekilde devam edip gider. Bruno Latour, bu ilişkilere yönelik alaycı bir ifadeyle cevabını içinde taşıyan şu retorik soruyu sorarken, aslında bilimin durumunu gözler önüne serer: “Bilimsel hakikati çıkarlara, teknik verimliliği ise politikacıların manevralarına mı indirgiyorsunuz?”³³

Ratking bilim artık yalnızca bir bilim olma karakterini yitirmiştir. Bireysel bilim adamının küçük laboratuvarında icra ettiği bilim gerek faaliyetleri açısından gerekse de kurumsal işleyişi açısından devasa bir sistem hâline gelmiştir. Onun böylesine büyük bir sistem hâline gelmesine, aynı anda hem kendisinin dâhil olduğu hem de ona dahil olan birtakım karmaşık yapılar neden olmuştur. Yani bilim kendi bünyesine kattığı bir takım yapılarla bir bütün haline geldiğinde, bu yekpare yapı bu defa başka bir yapının bünyesine dâhil olup onunla bütünleşir ve bu ilişkiler geliştirilen politikalarla sürekli revize edilerek devam eder. Fakat bilimin karakterinin geçirdiği bu değişim ve dönüşüm rasyonel bir plan çerçevesinde başlatılmamıştır. Bilim, bu şekilde planlandığı ya da bu şekilde olması istendiği için değişmemiştir. Şu söylenebilir: Bilim yıkıcı olduğu için savaşlar

kadar da güzel olurdu! Ancak yine de, bir şekilde hayatta kalıyorlar. Tabiatın harikası, değil mi?”, Bu alıntı için bkz. Michael Dibdin, “*Ratking*”, **Üniversiteler Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, Ed. Christopher Simpson, Çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 11; Yahudi mitolojisinden ilham alan bilime ilişkin bir başka benzetme için bkz. Harry Collins-Trevor Pinch, **Golem: Bilim Hakkında Bilmemiz Gereken Her Şey**, 2. b., çev. Zeki Yemez, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 13-15.

³³ Bruno Latour, **Biz Hiç Modern Olamadık**, çev. İnci Uysal, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 10.

olmamış, bilakis bu savaşlar nedeniyle bilimin yıkıcı yüzü ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bilimi böylesine büyük organizasyonları veya iş bölümlerini gerektirecek şekilde dönüşüme zorlayan şey, dönemin politik kontekstidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'yla başlayıp Soğuk Savaş'la devam eden ve günümüze kadar uzanan süreç, bilime bu yeni karakterini armağan etmiştir.

Yirminci yüzyılın bilime armağan ettiği bu karakterle oluşan “yeni” bilim “büyük bilim”³⁴ adını alır. Büyük bilim, bilimsel üretimin endüstrileşmesinin adıdır. Büyük bilim aslında on beşinci yüzyılda askerî devrimle başlayan ve masrafları giderek artan bilim faaliyetinin doruk noktasını temsil eder. On beşinci yüzyıldan beri giderek masraflı bir faaliyet olmaya başlayan bilim, merkezi bir birlikten yoksun feodal beylerin bütçelerini fazlasıyla zorlamaya başlamıştı. Büyük bilim, “maliyeti çok yüksek olduğu için yeni finansman ve örgütlenme metotlarının bulunmasını zorunlu kılan yüksek enerjili parçacık hızlandırıcı ya da radyo-teleskoplar gibi donanımların bulunmasını talep eden temel araştırmalar üniversitelerin sahip oldukları imkanların epey ötesinde kalıyordu.”³⁵ Bu nedenle masraflı bilim için en uygun çalışma ortamlarını sağlayacak güçler merkezî birliğe sahip, vergi toplama gücünü elinde tutan büyük krallıklar ya da ulus devletlerdi. Buradan hareketle bilimin politik ve ekonomik merkezîleşmeye bir katkısının olduğu söylenebilir.* Bu ifadeler doğrultusunda pahalı bilimin masraflarını temin edebileceği merkezî bir (ekonomik, politik) güce olan ihtiyacı karşılandığında bilim de faaliyetlerini daha rahat bir şekilde icra edebilirdi. Fakat durum reelde hiç de böyle olmadı. Günümüz açısından bakıldığında çalışmada ele almaya çalışılan bütün problemler yalnızca merkezîleşmiş gücün sembolü olan politik aktör “ulus devlet” ile “büyük bilim” arasında cereyan etmedi. Büyük bilime sanıldığığının aksine ekonomik anlamda ulusal ölçekteki merkezî bir (politik, ekonomik) güç de yetmedi. Bu yetersizlik, bilimi ulus devletin gücünün sınırlarını aşan uluslararası kuruluşlara yönlendirdi. Cenevre'deki uluslararası araştırma kuruluşu CERN

³⁴ Massimiano Bucchi, **Beyond Technocracy: Science, Politics and Citizens**, trans. Adrian Belton, Springer, Dordrecht-Heidelberg-London-New York, 2009, pp. 25-26.

³⁵ Alexander King, “II. Dünya Savaşı'nın Sonundan Bu Yana Bilim ve Teknoloji”, **Bilim ve İktidar**, 13. b., der. Federico Mayor-Augusto Forti, çev. Mehmet Küçük, Tübitak Yayınları, Ankara, 2008, ss. 97-98.

* Tarihte vuku bulan hiçbir olay tek bir nedene bağlanarak açıklanamaz, hele ki bu olaylar sosyal olaylarsa. Giderek pahalılaştan bilim, faaliyetlerini sürdürebilmek için güçlü bir merkezî ekonomik ve politik aktöre ihtiyaç duyar. Literatürde konuya ilişkin bazı tartışmalarda ulus devletinin ortaya çıkmasına gerekçe olarak bilimin merkezî bir güce duyduğu bu ihtiyaç gösterilmiştir. Şüphesiz ulus devletinin doğuşunu hazırlayan nedenlerden bir tanesi de bu olabilir ama kesinlikle tek neden değildir. Benzer bir iddia için bkz. McClellan III-Dorn, a.g.e., ss 229-230.

(Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire-Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi) böyle bir ihtiyacın ürünü olarak doğmuştur. Fakat ulus devletler ekonomik olarak bu ihtiyacı her durumda tek başına finanse edemese de bilim faaliyetlerinin sürdürüleceği bu karmaşık yapıda önemli bir organizatör ve hakem rolü üstlenmeye devam etmektedir. Ulus devletler kendi ekonomik gücü çerçevesinde üretime ve istihdama şu şekillerde “sübvansiyon”³⁶ sağlar:

Birinci yol, devletin mal ve hizmetlerin büyük alıcısı olmasıdır. İkinci yol, sermaye yetersizliği çekilen sektörlerle doğrudan sermaye vermektir. (...) Üçüncü yol, tek başına hem büyük bir girişimin bile kaldıramayacağı yeni teknoloji yaratma maliyetini ve hem mevcut teknolojileri uygulamada hem de daha ileri yenilikler yapmada gerekli olan eğitilmiş kadroların maliyetini devletin üstlenmesidir.³⁷

Bütün bu tartışmaların vücut bulduğu en büyük girişim 1941’in sonbaharında Amerika Birleşik Devletleri’nde gerçekleşmiştir. Ar-Ge* girişimlerinin en çarpıcı örneği olan Manhattan Projesi Amerika Birleşik Devletleri’nin İkinci Dünya Savaşı’na girmeden önce atom bombası üretimi için başlattığı ve bilim adamlarının gizli görevler aldığı bir projedir. Ayrıca bu proje dünya ve insanlık tarihinin bilim temelli en büyük Ar-Ge girişimidir. Manhattan Projesi’nin detayları bize günümüzde yürürlükte olan “büyük bilim” hakkında da önemli ipuçları verir:

Bu girişimle oluşturulan ve A.B.D.’li general Leslie Groves’in genel komutasındaki Manhattan Projesinde ülkenin farklı otuz yedi yerinde 43.000 kişi çalışmış ve projenin maliyeti zamanın 2.2 milyar dolarına ulaşmıştır.³⁸

Manhattan Projesi hem dünya tarihi açısından hem de bilim tarihi açısından çok kritik bir öneme sahiptir. Bu proje, pek çok konuda bir dönüm noktası olma özelliği taşır. Öncelikle bu proje, bilimin ne kadar yıkıcı olabileceğini gözler önüne sermiştir. Bu gücü

³⁶ Hükümetlerin bilime sübvansiyonları için bkz. John M. De Figueiredo-Brian S. Silverman, “How Does the Government (Want to) Fund Science?: Politics, Lobbying and Academic Earmarks”, **Science and the University**, ed. Paula E. Stephan-Ronald G. Ehrenberg, The University of Wisconsin Press, Winsconsin, 2007, pp. 36-51.

³⁷ R. C. Lewontin, “Soğuk Savaş ve Akademinin Dönüşümü”, **Soğuk Savaş & Üniversite: Savaş Sonrası Yılların Entelektüel Tarihi**, çev. Musa Ceylan, ed. Noam Chomsky, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 36.

* NSF (National Science Foundation-Ulusal Bilim Vakfı), temel araştırmayı, ‘olguların ve gözlemlenebilir gerçeklerin daha bütün olarak bilinmesi ve anlaşılması’ olarak tanımlar. Geliştirme ise “yararlı maddelerin, aletlerin, sistemlerin veya metodların (prototiplerin ve süreçlerin tasarım ve geliştirilmesi de dahil) üretimine yönelik araştırmalardan elde edilen bilgi veya anlayışın sistematik kullanımı’dır. Uygulamalı araştırma, bu ikisi arasında bir yerdedir ve ‘kabul edilmiş bir ihtiyacı karşılamaya’ yöneliktir. Günümüzde bilim ve Ar-Ge kavramları iç içe geçmiştir. Özellikle bilimin Ar-Ge çalışmalarına bağımlı olduğuna dair güçlü bir inanç vardır. Bu inanç bize bilimin bütünüyle pratik kaygıların peşine düştüğünü gösterir. Bkz. Lewontin, a.g.m., s. 63.

³⁸ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 423.

gören bilim adamları, politikacılar, gazeteciler, yazarlar tekrar on yedinci yüzyılın hakim dünya görüşü üzerinde düşünmeye başlamışlardır. Bilim böylesine büyük bir güce sahipse bu büyük güç insanlığın refahı, huzuru ve mutluluğu için kullanılabilir mi?³⁹ Bu konuda insanları iyimserliğe sevkedecek birtakım gelişmeler olduysa da bilimin savaş alanlarında sahip olduğu gücün henüz insanların refahında görüldüğü söylenemez. Proje, bilime yararlı bir perspektiften bakan bilim adamlarını ve bilime böylesine yıkıcı sonuçlar doğuracak şekilde yatırımlar yapan hükümetleri, bundan sonraki proje ve çalışmalar için ümitlendirmiştir. Ve bu ümit, Soğuk Savaş'ın başlattığı silahlanma yarışının iştahı daha da kabartmış oldu.

Manhattan bize gelecekte haber verir, bilimin geleceğinden. Bu haber bilimin ve bilimsel teorilerin bundan sonra pratik amaçlar için kullanılacağı ve bilim faaliyetinin artık büyük ölçekli hükümet girişimleri olacağı yönündedir. Bilimin özerkliği bilimsel endüstriyel üretim tarzının dışlıları arasında kaybolmuştur. Bunların yanı sıra büyük bilimin en büyük ve en önemli örneği olan Manhattan Projesi ortaya yeni bir bilim yapma tarzı koyar; birey bilim adamının ekonomik ve zihinsel sınırlarını aşan, büyük ve pahalı düzenekler gerektiren ve bu faaliyet sürecinde herkesin araştırmanın yalnızca bir bölümünde uzmanlaştığı ekip çalışması tarzını. Yine bu tarzda bir büyük bilim çalışması 1995'te Fermi National Accelerator Laboratory'de yapılmıştır. Bu laboratuvarında 'üst kuark' üretimi için her biri 100 milyon dolar değerindeki iki algılayıcının başında bulunan ve yine her biri 450 bilim adamı ve teknisyenden oluşan toplamda 900 kişilik iki ayrı ekip çalışmıştır. Artık böylesine büyük bir ekip ve pahalı donanımlar olmaksızın büyük bilim icra edilemez.⁴⁰

Günümüzde Manhattan Projesi'nin açtığı yolda ilerleyen, büyük devlet girişimleri olarak adlandırılabilir ve çalışmaları hâlâ devam eden başka büyük bilim projeleri de vardır. Devlet bütçesinden büyük fonlar alınarak yürütülen bu projeler zaman zaman devlet nezdinde ve kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar bazen projeye ilişkin yürütülen –özellikle ekonomik– politiklardan rahatsızlık duyan epistemik ve politik

³⁹ Bu tartışmalarda bilime yüklenen misyonlar görülmektedir. Bu misyonlar genellikle bilim faaliyetini icra etme dışında toplumsal, ekonomik ve politik misyonlardır. Buradan hareketle bilim ortodoks bilim görüşünü savunanların iddia ettiği gibi toplum dışı ve saf bir faaliyet değildir. Türkiye'de bilime ve bilim kurumlarına yüklenen misyon hakkında bir tartışma için bkz. Hüsamettin Arslan, "Aydınlanmış Devlet Himayesinde Bilim: 1933 Türk Üniversite Devrimi ve Sürgün Alman Bilim Adamları", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 13-14, (Ayrı Basım), İstanbul, 2003, ss. 127-148; Hüsamettin Arslan, "Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar", **Akademi ve İktidar**, S. 7, Yıl 2, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, ss. 64-67.

⁴⁰ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 425.

kamuoyundan kaynaklanabildiği gibi bazen de devletin projenin pratik getirilerinden şüpheye düşmesi ya da maliyetinin karşılanamayacak bir düzeye ulaşması nedeniyle bizzat devlet kanallarının yarattığı ve manipüle ettiği kamuoyunu etkilemeye yönelik tartışmalardır. Bu tartışmalar sonucunda büyük yatırımlar yapılan bazı projelerin sonlandırıldığı da olmuştur. Örneğin Illinois'te Fermi Laboratuvarı'nda sürdürülen Süperiletken Süper Çarpıştırıcı projesi. Bilim adamları bu projenin pratik faydaları konusunda ihtilafa düşmüşlerdi. Projenin maliyeti de 11 milyar doları bulduğunda hükümet projeye ayırdığı fonu kamu çalışmaları olarak bile meşru gösteremeyince projeyi sonlandırdı. Fakat pratik faydasından asla kuşku duyulmayan insanın DNA haritasının çıkarılmasına yönelik bir başka proje, devlete maliyeti yıllık yaklaşık olarak 202 milyon doları bulmasına rağmen sürdürülmekte ve asla bir fon sıkıntısı çekmemektedir. Çünkü bu projenin belki de dünyadaki en büyük pazarda, sağlık pazarında, genetik hastalıkların tedavisine yönelik pratik ve elbette ekonomik bir faydası vardı.⁴¹

Bahsi geçen büyük bilim örneği çalışmalar bilimin endüstriyel üretim sürecinin en önemli parçalarıdır. Farklı alanlarda yürütülen projelerin olduğunu görsek de büyük bilim temel motivasyonunu askerî savunma gereksiniminden alır.⁴² Aslında askerî savunma gereksinimi büyük bilim için yalnızca bir motivasyon kaynağı değildir, bunun çok ötesinde onun organize olmasına zemin hazırlayan en önemli etkidir de. Devlet ile bilim arasındaki ilişkilere yön veren bu gereksinim aynı zamanda içiçe geçen bu ilişkileri meşrulaştırmak gibi bir işlev de görmektedir. Devlet, ilgili olsun ya da olmasın askerî gerekçelerle bilim faaliyetinin bütün süreçlerine müdahalede bulunmak ve bu süreci yönetmek ister. Bu müdahale ve yönetme isteği devlete Soğuk Savaş'tan kalma bir misyondur. "Soğuk Savaş sona ermiş olabilir ama devletin rolü daimileşmiştir."⁴³ Devlet, Soğuk Savaş ekonomisinde "savaş"ı gerekçe göstererek her şeyi meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Reel savaşın bitmesinin ardından "savaş" devlet için önemli bir metafor haline geldi. Metafor olarak savaş, devletin bilinç düzeyinde verdiği savaşın etkili bir silahı oldu. Soğuk Savaş döneminin başlattığı rolü daimileştiren devlet, o günden beri her şeyle

⁴¹ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 428.

⁴² Amerika Birleşik Devletleri'nde bilime yapılan yardımları askeri gereksinimler yönlendirir. Askeri gereksinimler için yapılan yardımların bütçedeki yeri için bkz., McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 427; Devlet araştırmaları doğrudan finanse ettiği gibi üniversiteler kanalıyla da finanse edebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde üniversitelere yapılan yıllık araştırma fonu miktarları için ayrıca bkz. James D. Savage, **Funding Science in America: Congress, Universities, and the Politics of the Academic Pork Barrel**, Cambridge University Press, New York, 1999, p. 70, 71, 126, 156.

⁴³ R. C. Lewontin, a.g.m., s. 39.

savaşmaktadır: “(...) kanserle ‘savaş’ (...), hastalıkla ‘savaş’, sefaletle ‘savaş’, uyuşturucuyla ‘savaş’.”⁴⁴ vb.

Devletin bilim alanında yürüttüğü ve büyük bilimi doğuran bilim savaşları yalnızca fizik bilimler alanında verilen savaşlar değildir. Sosyal bilimler Soğuk Savaş’ın yeniden inşaya giriştiği sosyal, politik ve ekonomik yapının ve endüstrileşen bilimsel üretim ağının dışında kalmamıştır. Siyaset bilimi, iktisat, sosyoloji, psikoloji ve özellikle de sosyal psikoloji en az fizik bilim çalışmaları sonucu üretilen yıkıcı silahlar kadar etkili birer silah olmuşlardır. Soğuk Savaş’tan beri süregelen bu örtük mücadelede rakip ülkeler sosyal bilimleri kullanarak düşman gördükleri ülkeleri sindirebileceklerini düşünüyorlardı. Haksız da değillerdi. Sosyal bilimlerin o dönemde devletler arası ilişkilerde oynadığı rolü, onu finanse eden kurumlara bakarak anlayabiliriz. “Askeri kuruluşlar, istihbarat ve propaganda kuruluşları, Amerika’da sosyal bilimlerdeki büyük araştırma projelerine İkinci Dünya Savaşı’ndan 1960’lara kadar en büyük parasal desteği sundular. Bu desteğin en masumundan en korkuncuna o dönemin her türden ulusal güvenlik projesine gittiği de kesindir.”⁴⁵Bu ilişkiler ağı içerisinde sosyal bilimler hem en büyük müşterileri hem de en büyük patronları olan kurum ve kuruluşların ajanlığını yapmış ve kendilerini onların ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda organize etmiştir. Bunun sosyal bilimlere bir tek katkısının olduğunu söyleyebiliriz, o da savunma kaygısıyla faaliyet gösterilen alanların özerkliği pahasına daha hızlı gelişme göstermesidir:

Örneğin, iletişim araştırmalarını ele alırsak; ilk dönemlerde istihbarat, propaganda ve ordu kuruluşlarından yahut bunlarla yakın ilişki içerisinde olan vakıflardan gelen fonlar ve sözleşme desteği olmamış olsaydı, bu bilim dalı şimdiki seviyesine kolay kolay gelemezdi. II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika’daki en önemli iletişim araştırmaları merkezlerinden altı tanesi, hükümetin psikolojik savaş programının fiili parçaları olarak gelişmiştir. (...) Bu kurumlar arasında şunları sayabiliriz: Paul Lazarsfeld’in Columbia Üniversitesi’nde Uygulamalı Sosyal Araştırmalar Bürosu (BASR), Hadley Cantrill’in Princeton’daki Uluslararası Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (IISR) ve Ithiel de Sola Pool’un MIT’deki Uluslararası Araştırmalar Merkezi (CENIS). Amerika Dışişleri Bakanlığı, Capitol Hill’deki

⁴⁴ R. C. Lewontin, a.g.m., s. 53.Devlet bu savaşlarda silah olarak genellikle bilimi kullanmıştır.Bu durumda bilim silah olarak kullanıldığı alanlardan bağımsız olarak değerlendirilemez. Bu birlikteliğin bir örneği dünyada ciddi bir pazara sahip olan sağlık sektöründe net bir biçimde görülmektedir. Bilimin bu alandaki etkililiği büyük ölçüde bu sektördeki çıkarlara ve kâr oranlarına bağlıdır. Illinois Üniversitesi Tıp Merkezi’nden Samuel Epstein konuya ilişkin şunu ifade eder: “Kanser bilimi hakkında çok şey bilindiği halde önlenmesi, tek başına olmasa bile büyük ölçüde siyasi eyleme bağlıdır.” Kanserle mücadele örneğinden hareketle bilim, devlet ve pazar ilişkileri için bkz., Robert N. Proctor, **Kanser Savaşları: Siyaset Kanser Hakkında Bildiklerimizi ve Bilmediklerimizi Nasıl Şekillendiriyor**, çev. Ömer Faruk Birpınar, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008.

⁴⁵ Christopher Simpson, “Üniversiteler, İmparatorluk ve Bilginin Üretimi, **Üniversiteler Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, ed. Christopher Simpson, çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 20.

Soğuk Savaş dönemi lobcilik kampanyasının bir parçası olarak, Ulusal Kamuoyu Araştırma Merkezi'nin (NORC) Amerikan kamuoyu üzerinde yaptığı araştırmaları gizlice finanse ediyordu. (...) Bir başka örnek ise, CIA, Amerikan Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler Araştırma Bürosu'nun (BSSR) savaş mahkumları üzerinde yaptığı araştırmaların (şüphesiz farklı bir adla adlandırılıyordu) finansmanını gizlice üstlenmişti. Gerekçe ise, savaşta ele geçirilenlerin sorgulanmasının, aslında iletişim araştırmalarında kullanılan sosyal-psikolojik ilkelerin diğer bir uygulanmasından başka bir şey olmadığı düşünülebileceği idi.⁴⁶

Soğuk Savaş döneminde sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar yalnızca bu şekilde yapılan mini,büyük bilim çalışmalarıyla mukayese edildiğinde mini,çalışmalarla sınırlı kalmamıştır. Dönemin yarattığı büyük bilim sosyal bilim çalışmalarını da etkilemiştir. Büyük bilim çalışmaları, genellikle fizik bilimler alanında yapılan çalışmalara göndermede bulunur. Fakat benzer kaygı ve amaçlarla yapılmış “büyük sosyal bilim” çalışmaları da vardır. Bu tür çalışmalar genellikle devletlerin uluslararası politikalarına yön vermiştir. Çalışmaları finanse eden ve yürüten devletin, ki bu genellikle süper güç Amerika Birleşik Devletleri'dir, yapılan çalışmalarla hedeflediği şey, diğer ülkelerin iç ve dış politikalarına etki ederek, onların gelişimlerinin kendisinin belirlediği stratejiler doğrultusunda seyretmesini sağlamaktır. Bu tür bir çalışmanın bilinen ve belgelenen örneği Camelot Projesidir.

Camelot Projesi (...) toplumsal mühendislik projeleri için gereken bilgi tabanını yaratabilmek amacını taşıyan ve ulusal güvenlik devleti sponsorluğu altında yürütülen bir dizi interdisipliner girişim arasında belki de en fazla belgelenen oldu. (Bu bilgi tabanı, projelerin başarısız olması durumunda gerçekleştirilen isyan bastırma ve psikolojik savaş hareketlerinde de kullanılıyordu) (...) Camelot Projesi, 1963'te ABD Ordusunun Özel Harekat Araştırması Dairesi tarafından sosyal bilimleri, Latin Amerika, Afrika'da Sahra'nın güneyi ve Orta Doğu'daki ulusal kurtuluş hareketini yönetme görevinde işe yarar hale getirmenin bir aracı olarak algılanıyordu. Camelot'un amacı, sponsorlarından en büyüğünün ifade ettiği gibi ‘dünyanın gelişmekte olan uluslarındaki toplumsal değişimin siyaseten önemli boyutlarını öngörebilmeyi ve etkileyebilmeyi mümkün kılacak genel bir sosyal sistemler modelinin’ yaratılması idi.⁴⁷

Yapılan çalışmalardan da görüldüğü üzere, Soğuk Savaş döneminde sosyal bilimler devletlararası ilişkilerde ideolojik propaganda ve sindirme aygıtı olarak işlev görmüştür. Bu tür amaçlara hizmet eden projelerden bazılarının sonlandırıldığı zaman zaman resmî olarak deklare edilmiş olsa da, gerçekte bu tür çalışma ve mücadeleler bugün başka başka formlarda devam etmektedir. Bilimler açısından bakıldığında ise Soğuk Savaş hâlâ sona ermiş değildir.

⁴⁶ Simpson, a.g.m., ss. 20-21.

⁴⁷ Simpson, a.g.e., ss. 29-30; Ayrıca daha detaylı bir inceleme için bkz., Ellen Herman, “Camelot Projesi ve Soğuk Savaş Döneminde Psikolojinin Macerası”, **Üniversiteler Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, ed. Christopher Simpson, çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 117-146.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, devlet ile bilim arasındaki ilişki bir madalyonun iki yüzü gibidir: Bir yüzü politikaya hizmet eden bilim diğer yüzü ise bilim politikalarını belirleyen devlet.⁴⁸ Bu ilişkiler günümüz dünyasında Ortaçağ ve Rönesans döneminde ilk görüldüğü hâllerinden çok farklı bir düzeye ulaşmıştır. Sözkonusu ilişkiler bugün kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Belli bir kurumsal düzlemde ve belli kanun ve yönetmelikler çerçevesinde yürümektedir. Devletin bilime müdahalesi kurumlaşmıştır. Bu ilişkinin kurumlaşmasının bir sonucu olarak hem devlet bünyesinde hem de bilimin icra edildiği yerler olan üniversitelerde devlet-bilim ilişkisine yönelik belli departmanlar kurulmuştur. Bugün görülen bilim-sanayi bakanlıkları, bilim politikaları belirleme komisyonları bu müdahaleyi devlet nezdinde temsil eden departmanlardır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın genel adı olan Pentagon, aslında "1940'ların sonunda, sanayinin ileri sektörlerinin sübvansiyonunda kamu fonlarının kullanılma aracı olarak kuruldu. (...) 1960'lar boyunca elektronik ile ilgili araştırmaların yaklaşık yüzde 85'i Pentagon tarafından finanse edildi."⁴⁹ Chomsky'e göre, temel bilimlere fon sağlayan Pentagon, Amerika'nın sanayi politikasının ve dolayısıyla bilim politikasının örtüsü olmuştur. Yine bu dönemde ilk kez "Amerika başkanı Beyaz Saray'a bir bilim danışmanı atadı."⁵⁰ Benzer şekilde İngiltere'de "bilim politikasının saptanmasına yönelik ilk ulusal organ olan Bilim Politikası Danışma Konseyi (ACSP) 1947 yılında Londra'da kuruldu."⁵¹ Kanada'da ise 1960'lı yıllarda hükümetin ilgi duyduğu alanlarda yapılan bilimsel çalışmaları senkronize etmek amacıyla hükümet bünyesinde geniş yetkilere sahip bir bakanlık birimi oluşturuldu. Günümüzde bünyesinde bilim bakanlığı ya da bilim politikaları belirleme komisyonu adı altında bilime müdahalenin estetize edilip, gizlenmediği bir devlet yoktur. Konuya bilimin icra edildiği üniversiteler açısından bakıldığında sürekli duyulan ve artık sloganlaşmış bir ifade görülür: Üniversite-sanayi işbirliği. Üniversitelerin bünyesinde bu ilişkileri organize etmek için özel birimler kurulmuş ve bilim adamları için bu işbirliğinden elde edecekleri kazançlar çok daha önemli hâle gelmiştir. Herkesin bilip tanıdığı kapitalizmin motoru konumundaki elektronikten gıdaya tekstilden medikale kadar pek çok farklı sektördeki dünyaca ünlü

⁴⁸ David Guston, **Between Politics and Science: Assuring the Integrity and Productivity of Research**, Cambridge University Press, New York, 2000, pp. 138-164.

⁴⁹ Noam Chomsky, "Soğuk Savaş ve Üniversite", **Soğuk Savaş & Üniversite: Savaş Sonrası Yılların Entelektüel Tarihi**, çev. Musa Ceylan, ed. Noam Chomsky, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998, ss. 196-197.

⁵⁰ Mayor, "Bugün ve Yarın, Bilim ve İktidar", a.g.e., ss. 154-155.

⁵¹ King, a.g.m., s. 98.

şirketlerüniversitelerle işbirliği içindedir ve onlara milyonlarca dolar bağış yapmaktadır. Coca-Cola, Pepsico, General Motors, IBM, Hewlett-Packard, Nike, Reebok vb. dünyanın büyük kapitalist şirketleri California Üniversitesi, Harvard Üniversitesi, Winsconsin Üniversitesi, Boston Üniversitesi, Washington Üniversitesi, Michigan Üniversitesi gibi dünyanın tanınmış daha pek çok prestijli üniversitelerine milyonlarca dolarlık yardımlar yaparak onlardan açıktan ya da gizli olarak çeşitli taleplerde bulunmaktadır. Şirketler yaptıkları bu yardımlardan farklı çıkarlar sağlarlar. Yardımların ilk amacı yardımı yapan şirketlerin ilgi ve çıkarları doğrultusunda araştırmaların yapılmasıdır. Bu araştırmalar vasıtasıyla şirketler pazarlarını genişletip kârlarını artırmayı hedeflemektedir. Aslında bu araştırmalar sonuca değil sürece yönelik çalışmalardır. Çünkü şirketler elde edilmesi gereken ideal sonucu araştırmacılara zaten sunmakta ve geriye yalnızca bu sonucu gerekçelendirmek kalmaktadır. Ve sonuçta, söz konusu ürün ya da firma bilimsel olarak test edilip onaylanmış olarak afişlerde yerini almaktadır. Anlaşmaların yapıldığı süre boyunca araştırmacılar sansürlenmekte ve beklentilerin dışındaki herhangi bir olumsuz durumda konuşmaları ya da beyanat vermeleri yasaklanmaktadır. Şirketler yapılan bütün araştırmaların yayın haklarını en başında özel bir madde ile kendi kontrollerine almakta ve herhangi bir olumsuz yayın, konuşma ya da habere müsaade etmemektedir. Hatta araştırmaların sonucu her ne olursa olsun şirketler araştırmacılara kendilerinin ve ürünlerinin itibarını artıracak rapor ve yayın hazırlamaları konusunda baskı yapmaktadırlar.⁵² Şirketlerin aslında en çok itibar ettikleri şey mutlak bir inanç ve güven duyulan genelde bilimin özelde ise üniversitelerin sahip olduğu prestijdir. Şirketler bu prestiji çoğu zaman bir takım yasal prosedürleri aşmak için kullanmışlardır. Bu ilişkiler çerçevesinde bakıldığında “örneğin Alman bilim insanlarının 1950’lerde başlayan ve 1980’lerde yoğunlaşan tütün sanayi ile kurduğu ilişkilerin; gerçekleri gizli tutma, dikkatleri başka yöne çekme, saklama ve manipülasyon yoluyla bilim ve bilimsel kurumlar üzerinde derin etkiler yarattığı vurgulanmaktadır.”⁵³ Benzer bir çalışma,

(...) ABD’de çevre sağlığı ve bilimsel araştırmalar üzerine yapılmıştır. Bu çalışmada, şirketlerin kârlarını maksimize etmek amacıyla, ürünlerinin çevre ve insan sağlığına olan zararını bilerek, bilim insanlarını, bilim danışma kurullarını ve halkla ilişkiler mekanizmalarını kullanarak çevre koruma konusundaki yasal kısıtlamaları aştıklarını ve kamuoyunu etkiledikleri belirtilmektedir. Sermaye, çevre ve insan sağlığına verdiği zararı

⁵² Lawrence Soley, “Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı”, **Üniversiteler Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, ed. Christopher Simpson, çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 225-241.

⁵³ Thilo Grüning-Anna B Gilmore- Martin McKee’den aktaran Şahin-Erşen, a.g.e., 184.

bilimsellik olgusunun toplumda yarattığı güveni kullanarak gizlemekte, toplumu yanlış bilgilendirmekte ve bilimi toplum sağlığına zarar vermeyi sürdürmek için kullanmaktadır. Bu bağlamda, sermaye bilimi kendini meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanmaktadır.⁵⁴

Gerek devletin gerekse de şirketlerin bilime yaptığı yardım ve yatırımlar bilim açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan biri yukarıdaki araştırmalarda da görüldüğü gibi bilgilerin çarpıtılmasıdır. Bilgilerin çarpıtılması insanlık açısından çok kötü sonuçlar doğurabileceği gibi bilimi de daha tehlikeli bir konuma sürüklemektedir. Bir diğer önemli sonuç ise bilgilerin saklanmasıdır. Bilgilerin saklanma ölçüsü devletlerin finanse ettiği çalışmalardan şirketlerin finanse ettiği çalışmalara doğru gittikçe artmaktadır. Yapılan çalışmalardaki gizlilik, hesap verilebilirliği ve toplumsal sorumluluğu ortadan kaldırmıştır. Soğuk Savaş dönemi sonrasında “bilim artık iyiden iyiye bir kamu hizmeti olarak görüldüğü için”⁵⁵ devlet, bilime kendisinin sağladığı fonları bir ölçüde deşifre etmiştir. Örneğin özel bir kurum olan NASA (National Aeronautics and Space Administration-Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) bile yürüttüğü çalışmaların özetleri niteliğinde yayınladığı dergilerin girişlerinde sponsor başlığı altında bazı özel ve ulusal kuruluşların adlarını açıklamakta herhangi bir sakınca görmemektedir.⁵⁶ Fakat bu elbette Nasa’yı bütünüyle şeffaf da yapmaz. Günümüzde bu tür devlet ya da şirket destekli çalışma süreçlerine ilişkin Feyerabend’in yaptığı tespit güncelliğini hâlâ korumaktadır:

Bilgi üretim ve dağıtım süreçleri asla, akılcıların iddia ettikleri gibi özgür, ‘nesnel’ ve tümüyle entelektüel bir alışveriş ortamında boy vermedi.(...) Giderek artan miktarlarda kuramsal bilgi ve mühendislik bilgisi askeri sebeplerle saklı tutuluyor ve böylece uluslararası tedavülden de kaldırılıyor.⁵⁷

Bilimin seyrini etkileyen hatta önemli ölçüde değiştiren bu ilişkiler her ülkenin sosyal, politik ve tarihsel kontekstine göre farklılıklar sergilese de özellikle Soğuk Savaş’ın etkisiyle bu tarihten sonra benzer biçimde bir gelişme göstermiştir. Örneğin “özellikle Fransa ve Almanya’da temel araştırmalar için güçlü merkezler hükümet desteği ile geliştirilmiştir ki, aynı dönemde kadim İngiliz üniversiteleri hâlâ klasik çalışmaların haki-miyeti altındadır ve bilimin gelişimi ile ilgilenmemektedirler, Amerikan yüksek öğrenim kurumları da alt düzey mesleki ve teknik eğitim veren ya mezheplerin kolejleri ya da

⁵⁴ Şahin- Erşen, a.g.m., 185.

⁵⁵ Boris Stremelin, “Otoritenin Kuruluşu: Modern Dünyada Bilimin Yükselişi”, **İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı**, ed. Richard E. Lee-Immanuel Wallerstein, çev. Aysun Babacan, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 42.

⁵⁶ Sözkonusu yayınların bir örneği için bkz. Zoe Lofgren-et al., **A Review of the New Initiatives at the NASA Ames Research Center: Summary of Workshop**, Ed. W. Wessner, National Academy Press, Washington D.C., 2001.

⁵⁷ Feyerabend, a.g.e., ss. 164-165.

devlet kurumları şeklindeydiler. (...) Öte yandan Sovyetler Birliği yüksek eğitim fonksiyonlarını ileri araştırmalardan ayırma yolunu seçmiş ve genelde bunları ayrı kurumlar altında örgütlemiştir.”⁵⁸ Fakat Soğuk Savaş’la birlikte bu farklı yapılar devlet tarafından sıkı bir şekilde sevk ve idare edilmiştir. Devletin bu kurumlara müdahalesi Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği’nde çok yoğun bir biçimde olmuştur. Yeni yapılanma İngiltere’de daha incelikli, Kıta Avrupa’sı ülkelerinde ise daha merkezîleştirilerek yürütülmüştür. Bilime ve bilim adamlarına önce devlet sonra da devletin bilim ve bilim adamlarıyla olan ilişkilerini model alarak bu doğrultuda müdahalede bulunan ve onu hegemonyası altına almaya çalışan şirketler ve başka özel kuruluşlar, bilimin üzerindeki baskılarını sübvansiyonların yanısıra sözleşmelerle de sürekli takviye etmiş ve yeniden üretmişlerdir. Savaşın genelde fizik bilimler özelde ise sosyal bilimler üzerinde hükümetlerin egemenliğini ve tekellerin denetimini güçlendirdiğini ifade eden İngiliz fizikçi ve bilim tarihçisi John Desmond Bernal, “denetimin en gelişkin olduğu Birleşik Devletler’de üniversitelerin araştırma bölümleri, bütünüyle büyük şirketlerin bağışlarına veya hükümet daireleriyle yapacakları sözleşmelere bağımlı hâle geldiler”⁵⁹ diye yazar. Hükümetlerin üniversiteler ve bilim adamlarıyla yaptıkları sözleşmeler ise işin hangi boyutlarda olduğunu gözler önüne serer.

Orduyla ya da AEC*ile araştırma sözleşmeleri yapmayı kabul eden üniversitelerin vay haline! Bu üniversitelerin memur kadrosu ve öğretim görevlileri, yaptıkları işin silah üretimiyle doğrudan bir ilgisi olmasa bile atom bombası çalışmalarına bütünüyle nüfuz eden FBI gözetimine ve düşünce denetimine razı olmak zorunda kalacaklardır. Bu virüs üniversite kampüsüne bir kez girdikten sonra, zamanla akademik özgürlüklerin tümüne bulaşacaktır. Örneğin Kaliforniya Üniversitesi’nde hangi bölümde ders verdiklerine bakılmaksızın tüm öğretim görevlilerinden, aksi takdirde görevlerine son verileceği söylenerek bir <<bağlılık>> yemininin altına imza atmaları ve kesinlikle komünist olmadıklarına dair (ki komünist sözcüğü giderek ilerici düşüncelere sahip herkesi kapsayan bir tanım halini almakta) ant içmelere istendi.⁶⁰

Bu manzaraya ilişkin J. S. Allen ise şunları ifade eder:

Temel araç-gereçleri sağlayan, araştırma sözleşmeleri için büyük fonlar ayıran AEC’nin ve askeri kurumların yaptıkları denetim, bir bütün olarak bilimsel potansiyeli ve özellikle de

⁵⁸ Don K. Price, “Bilim-Hükümet İlişkileri”, **Felsefe Ansiklopedisi**, 2. c., ed. Ahmet Cevizci, çev. Feridun Yılmaz, Etik Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 456-457; Bilimin yeniden örgütlenişi için ayrıca bkz. James E. McClelland, **Science Reorganized: Scientific Societies in the Eighteenth Century**, Columbia University Press, New York, 1985.

⁵⁹ J. D. Bernal, **Tarihte Bilim**, 2. c., 2. b., Çev. Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009, ss. 112-113.

* Atomic Energy Commission-Atom Enerjisi Komisyonu.

⁶⁰ G. R. Stewart’dan aktaran J. D. Bernal, a.g.e., s. 113.

üniversitelerdeki bilimsel eğitimin temelini etkilemektedir. Tüm bir genç bilim insanları kuşağı, kışla atmosferi içinde silah araştırmalarına yönlendirilmektedir.⁶¹

Yukarıda görülen anlaşmalar aynı zamanda bilimin ve bilim adamlarının özerk olmadıklarının belgeleridir. Bilim adamları, hükümetler ya da büyük şirketler tarafından birtakım alanlarda çalışma yapmaya Allen'in ifade ettiği yalnızca yönlendirilmemiş, mecbur edilmişlerdir. Bu bölümün başından beri yapılan bütün özerklik tartışmalarını anlamlı kılan ve bilimin özerkliğine ilişkin kaygısı duyulan asıl mesele de budur: Bilim adamlarının çalışacakları alanlar konusunda baskı görmeleri, yani konu seçme özgürlüklerinin olmaması. Peki bilim adamlarının problemlerini seçme özgürlüklerinin olmaması ne demektir ve bu tartışma açısından ne ifade etmektedir?

Bilim, bilgi faaliyetidir. Bilgi ise problemlere ilişkin bir şeydir. “Bilginin çıkış yeri (...) *problemlerdir*(...) Sorunlar olmadan bilgi de olmaz –ama kuşkusuz bilgi olmadan sorun da olmaz.”⁶² Dolayısıyla, bilim problemler üzerinden işler; problemlerden yeni problemlere. Bilim bulmaca çözme faaliyetidir ve bilim adamları bu faaliyeti yürüten bulmaca çözücülerdir.⁶³ Bu problemlerin birey bilim adamlarının ilgi ve çıkarlarından ve sosyal, politik ve ekonomik kontekstten bağımsız olduğuna dair objektivist iddiaları reddettik. Problemler bu kontekstlerin içinde kendiliğinden doğar ve kaçınılmaz olarak bilim adamlarının ilgileri arasına girer; sözleşme, baskı, zorlama ya da müdahale ile değil. Ayrıca bilim adamları içinde yaşadıkları kontekstlerin bütün sorunlarıyla da ilgilenmezler, ilgilenemezler. Yine kendi ilgi ve çıkarları doğrultusunda bir eleme yaparlar. Fakat hükümetler ve şirketler üniversiteler ve bilim adamlarıyla yaptıkları anlaşmalar vasıtasıyla bilim adamlarının seçme özgürlüğünü elinden alır ve onlara zaten formüle edilmiş hazır problemler verirler. Richard D. Noble bu durumu şöyle ifade eder:

(...) Amerikan sanayi, üniversitelere kârlı bir işbirliği ve yatırım alanı olarak kapılarını ve kasalarını açtı. Bunun sonucunda da, bütün araştırmalar yeniden tanımlandı ve fakülteler, öğretim üyeleri ve öğrencilerin bu yapı içinde bağımsız bilimsel çalışmaları son buldu. Artık üniversitelerdeki bilimsel çalışmalarda hangi soruların peşine düşüleceğini,

⁶¹ J. S. Allen'den Aktaran J. D. Bernal, a.g.e., s. 113.

⁶² Popper, a.g.e., s. 80.

⁶³ Olağan bilim ve bulmaca çözme faaliyeti için bkz. Thomas S. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, 6. b., çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 94-126; Barry Barnes, **T. S. Kuhn ve Sosyal Bilimler**, çev. Hüsamet Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 69-88.

hangiproblemlerin inceleneneğini, ne tür çözümler aranacağını ve ne tip sonuçlar çıkarılması gerektiğini bu yeni yapı belirler oldu.⁶⁴

Akademik ve entelektüel özerkliğe ve özgürlüğe müdahale bir yabancılaşma doğurur. Bilim adamları uğraştıkları problemlere yabancıdırlar ve bu yabancı olma durumları politik ve ekonomik iktidarlar tarafından müdahale ve baskıyla takviye edilip sürekli yeniden üretilir. Bilimde üzerine kafa patlatılan problemler, artık iktidarların çıkarlarını gözeterek “yararcı/faydacı” problemlerdir. Kuhn bu faaliyetleri yürüten “yeni” bilim adamlarının kendi problemlerini seçmekte özgür olmadıklarını ve onlara sunulan problemlerin de büyük ölçüde bilimlere yabancı sosyal, ekonomik ya da askerî durumlarla belirlendiğini ifade eder: Öldürücü bir hastalık için ilaç, evi aydınlatma için bir kaynak, roket atıcılar için yeni bir alaşım vb.⁶⁵ Buradan hareketle “Kuhn’un bulmaca çözücülerinin maaşlarını kimin ödediğini, hangi sorunlar üzerinde çalışacaklarını kimin kararlaştırdığını, vardıkları sonuçların yayımlanmasını kimin denetlediğini düşündüğümüzde, Kuhn’un akademik ‘normal bilim’inin yerini şirketleşmiş, endüstrileşmiş bilimin aldığı gayet aşikâr”⁶⁶ olur. Bilim adamları artık kendi kural ve normları olan bir komünitede değil, piyasa koşulları ve rekabetin hüküm sürdüğü bir komünite içinde çalışmaktadırlar.⁶⁷ Ve bu tarihsel serüvende gördüğümüz gibi “ister Katolik Kilisesi ister Komünist Parti olsun, politik otorite nerede işe karışmışsa bilimsel gelişme orada yavaşlamış ya da engellenmiştir.”⁶⁸ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, entelektüel, akademik özgürlükler ve bilimin, bilim adamlarının özerkliği endüstrileşmiş bilimin dışlıları arasında yok olmuştur. Bilim artık otonom değil, heteronomdur; özerk değil dışa bağımlıdır.

Günümüzde bilimin bu dışa bağımlılığı tartışma götürmeyecek denli açıktır. Bilim adamları ve hatta sağduyu sahibi bazı politikacılar, fonlar ve bilime yapılan milyonlarca dolarlık yatırımlar vasıtasıyla yaratılan ve bilim faaliyetini etkileyen hatta belirleyen bu bağımlılıktan son derece rahatsızdır. Bilim adamlarının beklentisi şudur: “Toplum, bilimi

⁶⁴ Richard D. Noble’den aktaran Özgür Narin, “Bilim ile İktidar Arasındaki İlişkinin Çözümlemesinde ‘Eski’ Bir Ayrımın Başvurulabilir mi? Bilimin ‘Gerçek Boyunduruk Altına Alınışı’ (Real Subsumption)”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 223.

⁶⁵ Thomas S. Kuhn, **Asal Gerilim: Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler**, çev. Yakup Şahan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 287.

⁶⁶ Serdar, a.g.e., 48.

⁶⁷ Kelly Moore, **Social Movements, American Scientists, and The Politics of The Military, 1945-1975**, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2008, p. 201.

⁶⁸ McClellan III-Dorn, a.g.e., s. 274.

desteklemelidir ancak yönetmemelidir.”⁶⁹ Fakat kurumlar arasındaki kompleks iktidar ilişkilerinde bu beklenti ancak bir ideal olabilir, reel değil.

Modern bilim organize olup faaliyet göstermeye başladığı on yedinci yüzyıldan beri yapıp etmeleri ve değişen konumu nedeniyle pek çok eleştiriye uğramış ve bu eleştiriler bilime yönelik pek çok eleştirel grup ya da akımın doğmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin bilim ve teknolojinin, politik ve ekonomik güçlerce kullanılmasını ve bazı bilim faaliyetlerinin çevreye olan tahribatını eleştiren bir “akademik sol” grubu görülmektedir. Yine benzer şekilde modern dönemde bilim faaliyetlerinin ona sağladığı totaliter niteliği ile tam bir seküler dine benzediğini ve modern bilim ile Batıda kurumlaşmış dinin işlev benzerliklerinden dolayı, dine yöneltilen bütün eleştirilerin bilim için de yapılması gerektiğini düşünen “Antibilimciler” grubu ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi bu grup ya da akımların oluşmasını motive eden faktörler farklı farklıdır. İronik olan şey, yarım yüzyılı aşkın bir süre önce tesis edilmeye başlanan ve çok kısa bir süre içerisinde yıkıcı sonuçlarına kendisini gözler önüne seren; çok daha önemlisi bilimin ve bilim adamlarının özerkliği tartışmalarını başlatan, aslında başlattığı anda bitiren; entelektüel ve akademik özgürlüğü ve özerkliği yok eden ve bilim adamlarını akademik gelecekleri için kaygılandıran bilim, devlet, şirket ve ordu ilişkilerinin yukarıda örneklerini verdiğimiz tarzda bu ilişkilere ve onların ürünlerine (Amerika Birleşik Devletleri dışında) muhalif, organize bir eleştirel akım ya da grup yaratamamış olmasıdır. Tehdit altındaki bilimin ve bilimin adamlarının özerkliği veya akademik ve entelektüel özgürlükler meseleleri (organize bir muhalif hareket ya da akım oluşturmak anlamında) kendi Hippie hareketini, çevre hareketini ya da feminist hareketini yaratamamıştır.

Bilimin orduyla kurduğu ilişkileri ve bu ilişkilerin gerek toplum gerekse de bilim ve bilim adamları açısından doğurduğu sonuçları eleştiren ve bu tarz bir ilişkiye muhalif ilk ve tek hareketin Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkan “bilim adamları hareketi” olduğunu söyleyebiliriz. Bilim Adamları Hareketi 1944 yılında Manhattan Projesi’nde çalışan bilim adamlarının bilimsel uygulamalarına duyulan ilgiden doğdu. Proje sürecinde bilim adamlarının uygulamalarının doğruluğundan hiçbir ahlaki endişe duymamaları da bilim adamları hareketi grubunun üyelerini rahatsız etmişti. Bilim

⁶⁹ Michael Mulkay, “Bilimde Normlar ve İdeoloji”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Beno Kuryel, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Öğütler, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, s. 377.

adamları hareketinin ilgisi zaman içerisinde yeni sorunlar doğdukça atom enerjisinin kullanımından onun uluslararası ve sivil kontrolüne kadar genişlemişti. Bu hareketi en temelde kapitalizmin bilimi baskı altına alması, fakat bundan daha çok bu şekilde baskı altına alınan bilimin uygulanma tarzlarından ve onun doğuracağı sonuçlardan korku motive ediyordu. Hiçbir politik partiyle ne bir ilişkisi ne de onlara eğilimi bulunan grubun bilim adamlarını yöneticiler haline getirmek gibi bir program ya da politikaları da yoktu. Zamanla tanınan hareketin, görüşlerini yayınladığı en önemli iletişim organı olan *the Bulletin of the Atomic Scientists* (Atom Araştırmacıları Bülteni) dergisi de ellili yıllarda sözü dinlenir bir dergi haline geldi. Hükümetin icra kanadı da, dolaylı da olsa, bu hareketin düşüncelerini dikkate alıyor ve hem seçimler için hem de yeni proje uygulamaları için bilim adamlarının desteğini alması gerektiğini biliyordu.⁷⁰

Bütün bunların yanı sıra bilim, hükümet ve ordunun birtakım ahlaki kaygılardan da arınarak faydacı ilişkiler tesis etmesine muhalif bir hareketin, “bilim adamları hareketi”nin, bu tarz ilişkilerin merkez üssü konumundaki bir ülkede mutlak başarı elde etmesi de beklenemezdi. Yine de hareketin en büyük başarısı olarak görülebilecek şey Amerika Birleşik Devletleri özelinde bütün bir epistemik kamuoyunda bu ilişkilere ve onun sonuçlarına dikkat çekebilmiş olmasıdır.

Amerikan bilim adamları hareketini özel kılan unsur, bu hareketin yalnızca Birleşik Devletler’in tarihinde değil, dünya tarihinde de benzersiz olmasıdır. Başka hiçbir ülkede böyle bir hareket, böyle bir ruh görülmemiştir. Aynı tarihlerde entelektüel ve akademik özgürlüklerin gölgede kaldığı başka ülkeler de vardı fakat onların hiçbirinde “bilim adamları hareketi” tarzında bir hareket ya da akım doğmadı.⁷¹ İşte Birleşik Devletleri özel kılan içinde barındırdığı bu farklı dinamiklerdir.

Bilimin özerkliğinin tehdidi karşısında bilim adamlarının takındığı tavır (ya da daha doğrusu tavırsızlık) bize iki şey gösterir. İlki kırılma bir yapıya sahip olan akademik özgürlüğün bu pozisyonunun en önemli nedeni bir cemaat olarak akademisyenlerin veya bilim adamlarının kendi özgürlüklerine kayıtsız olmasıdır.⁷² Kayıtsız olmak bastırılmış olmaktan çok daha kötüdür. Shils’e göre, bilimin ve bilim adamlarının özerkliği üzerine

⁷⁰ Edward Shils, **The Intellectuals and the Powers and Other Essays**, The University of Chicago Press, Chicago-London, 1972, pp. 196-203.

⁷¹ Shils, a.g.e., pp. 200-201.

⁷² Shils, a.g.e., p. 202.

çöken bu kara bulutta endüstri çarklarının ve bombaların yanısıra bilim adamlarının kendi özgürlüklerine kayıtsızlığının da etkisi vardır. Buradan hareketle bir diğer şeyi, bilim adamlarının mevcut sistem içerisinde karakterlerinin aldığı yeni biçimi görürüz. Feyerabend bu yeni karakteri şöyle ifade eder:

Bir zamanlar yeni dünya görüşlerinin yaratıcısı olmuş ve bize *status quo*'nun ötesine bakmayı öğretmiş filozofların şimdi bu *status quo*'nun uysal hizmetçileri (...) haline geldiklerini görmek şaşırtıcıdır.⁷³

Bilim adamları, artık yaratıcı ve eleştirel düşünme yetilerini kaybetmişlerdir. Antropolog David Price ise Feyerabend'in söylediğini tamamlar nitelikte şunu ifade eder: “Kısa dönemde güç, tipik biçimde fikirleri seçer. Öte yandan uzun dönemdeyse, fikirler, genellikle gücün gerçeklerine uyum gösterir.”⁷⁴ Bu da bize gösteriyor ki Gadamer'in üniversitenin ve bilimin vazgeçilmez unsuru olarak gördüğü “fikirlerle yaşama” teması günümüz üniversitelerinde ve bilim faaliyetlerinde yerle bir olmuştur.⁷⁵

Bilime yeni bağımlılıklar yaratan ilişkiler bilim adamları ya da entelektüeller tarafından ağır bir şekilde eleştiriye tabi tutulsa da bu eleştiriler organize olmaktan uzak yalnızca bireysel eleştiriler olarak kalmıştır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın özellikle ekonomide yarattığı etkilerin yok edilmesi amacıyla kurulan Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'nin 1963'te yapılması planlanan bir toplantısında bilim politikalarının konuşulacağını öğrenen dönemin Hollanda Eğitim Bakanı toplantının iptalini talep ederek bilim politikalarının böyle bir ortamda tartışılmasını şöyle eleştirmiştir: “Bilim bilginin bir boyutudur ve bilim politikaları kültür politikalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu politikaların ekonomik bir ortamda tartışılması fuhuş yapmak anlamına gelir.”⁷⁶ Benzer şekilde Antropolog Franz Boas, antropologların Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan istihbarat kuruluşları için yaptıkları gizli çalışmalarla bilimi affedilemez bir biçimde sattıklarını ve bilimi ve bilim adamlarını itibarsızlaştırdıklarını ifade eder. Boas, siyasi casusluğun bilim faaliyetine yapılabilecek en büyük kötülük olduğunu düşünür.⁷⁷ Michael Polanyi ise hükümet ile bilim ilişkilerine yönelik şunları ifade eder: “Bilim uğraşını örgütlemenin tüm sağduyulu bilim adamlarına eksiksiz bir

⁷³ Feyerabend, **Özgür Bir Toplumda Bilim**, 2. b., çev. Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 58.

⁷⁴ Simpson, a.g.m., ss. 33-34.

⁷⁵ Hasan Ünal Nalbantoğlu, “Daifmon'suz Bilim”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 15.

⁷⁶ King, a.g.m., ss. 103-104.

⁷⁷ Boas'ı zikreden Simpson, a.g.m., s. 27.

bağımsızlık tanımaktan başka yolu yoktur. (...) Kamu otoritelerinin işlevi araştırmaları planlamak değil, yalnızca araştırmaların yürütülmesi için imkân sağlamaktır.”⁷⁸

Günümüzde giderek daha fazla içiçe geçen bilim-devlet ve bilim-şirket ilişkileri, bu ilişkilerin doğurduğu sonuçlardan rahatsızlık duyan bilim adamı ve entelektüellerin yoğun eleştirilerine maruz kalsa da karşısında hâlâ etkili bir muhalefet görmemektedir. Dolayısıyla yapılan eleştiriler bireysel nitelikte kalıp bu güç ilişkilerinin karşısına yeni bir güç olarak çıkamamaktadır.

Bilimin izlediği tarihsel seyirden de gördüğümüz üzere objektivist iddiaların ilham verdiği “bilimin özerkliği” fikrinin mümkün olmadığını gördük. Bilimin özerkliği ancak bir ideal olabilir. Ve bu bölümde yapılan tartışmalarda bilimin bu ideale ne ölçüde yaklaştığını ve uzaklaştığını göstermeyi denedik. Bilim, organize olmaya başladığı on yedinci yüzyıldan beri bu idealden hızla uzaklaşmaktadır. Özellikle yirminci yüzyılda yaşanan büyük olaylar bilimi bu idealden öyle uzak noktaya fırlatmıştır ki bilim belki de bir daha ona asla yaklaşamayacaktır. Bilimin özerkliğinin önündeki en büyük engel devletle, şirketlerle ve en temelde piyasayla kurduğu ilişkilerdir. Ve bu ilişkiler sonucunda yeniden yapılanan bilim, bu yeni yapısı nedeniyle kendi özerkliğini kendi tehdit eder hale gelmiştir. Dahil olduğu büyük ilişkiler ağında kendi kararlarını alabileceği iradesini kaybeden bilim için bu iradeyi canlandıracak yeni bir kırılma beklemekten başka bir yol görünmemektedir.

Gerek bilim felsefesi gerekse de bilim sosyolojisinde yapılan benzeri tartışmaların amacı bilim olgusunu ve onun içinde bulunduğu durumu anlamaktır. Zaman içerisinde sürekli evrilen bilim kendisiyle birlikte onu anlamaya çalışan yaklaşımları da değiştirmiştir. Özellikle yirminci yüzyıldan günümüze bilimi anlama çabası giderek daha da önem kazanmıştır. Çünkü bilim, artık hayatımızın en ücra köşelerine kadar sızmış ve onun önemli fenomenlerinden biri haline gelmiştir. Ve dolayısıyla, hayatımızda bu derece öneme sahip bir fenomeni anlamak hem bugünümüz hem de geleceğimiz açısından çok daha anlamlı ve önemlidir.

Shapin, bilimin özerkliği probleminin önemini kabul ederek bilim tartışmalarının gündemine yeni bir tanesini daha ekler: “Bilimsel bilginin toplumsal düzenle ‘ilişkisi olduğu’ veya ‘özerk olmadığı’ artık ilginç bir önerme değildir. Şimdi bilimsel kültüre tam

⁷⁸

Polanyi'den aktaran Mayor, a.g.m., s. 154.

tamına nasıl bir toplumsal ürün olarak yaklaşacağımızı tespit etmemiz gerekmektedir.”⁷⁹
Şimdi Shapin’e kulak vermeli ve bütün bu olup bitenler içinde bilimi nasıl ele alacağımızı tekrar düşünmeliyiz.

⁷⁹ Shapin’den aktaran Steve Woolgar, “Toplumsal Bilim İncelemelerinde Çıkarlar ve Açıklama”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Emrah Göker, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Ögütte, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, s. 388.

Üçüncü Bölüm

ÖZNE-NESNE AYRIMINDAN BİLİM-TOPLUM AYRIMINA

Batı düşünce tarihi bir düaliteler tarihidir. Bir “izm” olan düalizm, her ne kadar Rönesans’ta yaşanan gelişmelerin etkisiyle modern düşüncenin temellerini atmaya yönelik bir eğilim ya da yaklaşım olarak on yedinci yüzyılda ortaya çıkmış olsa da bir tema olarak Platon’a kadar uzanan bir zaman diliminde düşünce tarihindeki yerini almıştır. İlk olarak Platon’da hakikat ile sanat arasında görülen düalite¹ modern dönemde karşımıza pek çok farklı form ve kavram çiftleri altında çıkmıştır: “beden-ruh, beyin-bilinç, madde-zihin, birincil nitelikler-ikincil nitelikler, nesne-özne, rasyonel-irrasyonel, objektif (nesnel)-sübjektif (öznel), objektivite (nesnellik)-sübjektivite (öznellik), doğa-kültür, olgular-değerler, naturalizm (fizikalizm)-kültüralizm, fenomenler-kendinde şeyler (numenler), gerçeklik-düşünce, pratik (uygulamalı)-teorik (*pure*), bilimsellik-ideolojik, deneysel-teorik, tanımlayıcı (*descriptive*)-buyurucu (*prescriptive*), pozitif-negatif v.b.”²

Modern dönemde düalite dendiğinde akla evvela özne-nesne düalitesi gelir. Çünkü bu ayırım modern düşüncenin üzerinde temellendiği bir ayırımdır. Başka pek çok düaliteye ilham veren özne-nesne ayırımı aynı zamanda bu ayırımları anlamaya imkân veren zemini de oluşturur. Çünkü objektif-sübjektif, objektivite-sübjektivite, bilim-ideoloji ayırımları özne-nesne ayırımı anlaşılmadan anlaşilamaz. Bu anlamda özne-nesne kilit bir düalitedir. Peki böylesine çok çağrışımları olan özne-nesne ayırımı nedir; modern düşünce açısından ve çok daha önemlisi tartışmanın konusu bilim-toplum ilişkisi açısından ne ifade eder?

Başka pek çok düalite gibi özne-nesne düalitesi de bilimsel yönetime ilişkin bir şeydir. “Yöntem arayışı bir ‘kesinlik’ ve ‘güven’ arayışıdır.”³ Özne-nesne ayırımı da bir kesinlik ve güven arayışından doğmuştur.⁴ Söz konusu ayırımın fikir babası Descartes Avrupa’da din savaşlarının olduğu bir kaos ortamında yaşamıştır. Ortaçağ’da düzenleyici bir unsur ve huzurun teminatı olan “din” Modern Çağ’a geçiş sürecinde kaosun kaynağı

¹ George Lakoff-Mark Johnson, **Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil**, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 220.

² Hüsamettin Arslan, “Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, **Türk Aydını ve Kimlik Sorunu**, der. Sebahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 550.

³ Hüsamettin Arslan, **Yöntemizm, Bilimizm, Sosyal Bilimler ve Entelektüeller**, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Bursa, 1996, s. 65.

⁴ Mary Tiles, **Bachelard: Science and Objectivity**, ed. Alan Montefiore-Hidé Ishiguro-Raymond Geuss, Cambridge University Press, Cambridge-London-New York, 1984, pp. 28-33.

haline gelmişti. İlk bölümde de ele alınan bu kaos ortamı dönemden başlayarak, kesinlik ve güven arayışlarında da görüldüğü üzere, modern düşüncenin karakterini belirlemiştir.

Descartes'ın yaptığı özne-nesne ayrımı “bilimlere sağlam ve değişmez bir yapı”⁵ arayışının ürünüdür. Söz konusu düallite bize bu ikili arasındaki ilişkinin yanı sıra ayrı ayrı hem özne hem de nesne hakkında bilgi verir. Descartes'ın yöntem arayışının temel paradigması matematiktir. Descartes bu arayıştaki motivasyonunu, mutlak bir kesinliği olduğuna inandığı matematiğin sağlam temellerine felsefenin de sahip olabileceği düşüncesinden alır. “*Mathêmata*, matematiksel-olan, gerçekten zaten bildiğimiz şeyler hakkında olan şeydir.”⁶ Descartes da tıpkı zaten bildiğimiz şeyler hakkında olan matematikteki gibi doğa ve evren hakkında zaten bildiğimiz şeylerin kaynağını araştırır. Ona göre bu temel bulunduğu kendisinden şüphe edilemeyecek hakikat de bulunmuş olur. Buradan hareketle Descartes öncelikle dış dünyadaki nesnelere varoluşu hakkında akıl yürütür. Dış dünyadaki nesnelere ilgili düşüncelerin ve fizik dünyanın varolduğu inancının zihnimizdeki temellerini sorgular. Sorgulamasının neticesinde zihnimizdeki dış dünyaya ilişkin düşünce, duyum ve izlenimlerin kaynağına ilişkin üç ihtimal ortaya koyar. Bu düşünce, duyum ve izlenimlerin kaynağının bizzat insanın kendisinin, Tanrı'nın ya da dış dünyanın olabileceğini söyler. Ardından öne sürdüğü bu ihtimalleri eleştiriye tabi tutarak bir eleme yapar. Dış dünyaya ilişkin düşüncelerimizin kaynağı insanın bizzat kendisi olamaz. Çünkü insanın kendi deneyimlerini kendisinin belirleyebileceği bir gücü yoktur. Descartes bu nedenle söz konusu duyu ve düşüncelerin kaynağının insan olamayacağını söyler. İkinci ihtimale geçen Descartes dış dünyadaki varlıkların gerçekten var olmadığı halde onların insanlardaki izlenimlerini Tanrı'nın yaratmış olabileceği iddiasını da reddeder. Çünkü Tanrı gerçekte var olmayan bir şeyleri sanki onlar varmış gibi insan zihnine yerleştirerek insanları aldatmaz. Geriye düşünce, duyum ve izlenimlerin kaynağının dış dünyanın kendisi olduğu olasılık kalır. Descartes bu noktada özne ve nesne ya da madde ve zihin ayrımlarını anlamlı kılacak bir temel nitelik ya da öz belirlemeye çalışır. Bu temel nitelik ya da öz, özne veya nesne her neyin temel niteliği ya da özü ise o şey için olmazsa olmaz ve vazgeçilmez bir şeydir. O şeyi o şey yapan bu temel nitelik ya da özdür. Ve Descartes dış dünyadaki varlıklar yani madde için temel niteliği yeryüzünde

⁵ Richard J. Bernstein, **Objektivizm ve Rölativizmin Ötesi: Bilim, Hermenoytik ve Praxis**, çev. Feridun Yılmaz, Paradigma Yayıncılık, 2009, s. 20.

⁶ Martin Heidegger, **Bilim Üzerine İki Ders**, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 51.

kapladıkları yer olarak belirler. Buradan hareketle maddenin, yeryüzünde kapladığı alan olmaksızın düşünülemeyeceği söylenebilir. Descartes, nesnelere ilişkin varlık görüşünde temel paradigma olarak yukarıda bahsi geçen matematiği almıştır. Çünkü maddelere temel nitelik olarak yer kaplamayı belirleyen Descartes aslında geometrik bir varlık anlayışı geliştirmiştir. Maddelere ilişkin oluşturulan bu mutlak matematik zeminde gerçeklik kesin bir şekilde bilinebilir ve dolayısıyla kaos kozmosa çevrilebilirdi. Varılan bu noktada yine başa, bu arayışı motive eden sosyal kontekste dönüyoruz. Eğer mutlak gerçekliğe ulaşılabilecek bir yöntem ya da entelektüel yasa tesis edilirse, herkes bu yasa ya da yöntem vasıtasıyla mutlak gerçekliği tecrübe edebilecek ve böylelikle de hüküm süren kaos yerini kozmosa bırakacaktır.⁷

Descartes'ın kurguladığı epistemoloji rasyonalist bir epistemolojidir. Fakat onun rasyonalizmi dış dünyadaki nesnelere bir varlık alanı da tanır. Evet, mutlak bilgiye akıl aracılığıyla ulaşılır ama bu, dış dünyadaki nesnelere yok saymaz. Nesnelere tanıdığı bu varlık alanı Descartes'ı ampirist veyahut rasyonalizm ile empirizmin sentezini yapmayı deneyen bir filozof yapmaz. Rasyonalist ve ampirist geleneklerin sınırlarına ilişkin güzel bir tespitte bulunan Lacey, filozofların görüşlerinin söz konusu gelenekler açısından katı bir şekilde mukayese edilmesinin çok doğru bir yaklaşım olmadığını ifade eder. Çünkü bu düşünce geleneklerine ilişkin formüle edilen genel yasalar ile filozofların bu geleneklerin içine yerleştirilen düşünceleri arasında katı bir mütakabiliyet yoktur. Geniş bir perspektiften bakıldığında bir filozof hem rasyonalist hem de ampirist olabilir.⁸ Aslında Descartes'la başlayan ve günümüze kadar gelen süreçte modern bilimin durumu Lacey'in söylediklerini destekler niteliktedir. Modern bilim Descartes'ın kurduğu bu zemin üzerine inşa olmuş ve kendisine temel paradigma olarak matematiği almıştır. Fakat Descartes'ın matematiğinin çağrışımları daha rasyonalistken, modern bilimin matematiğinin çağrışımları daha ampiristtir. Bu ampirik vurguya rağmen matematik soyuttur ve doğada matematik diye bir şey görülmez. Yine de matematik temelinde tasarlanan modern bilimde bilim yapmak matematize etmekle eş hatta aynı şeydir. Ortodoks bilim görüşü açısından matematize edemiyorsanız bilim de yapmıyorsunuzdur. Matematize etmek hesaplamak, ölçmek demektir, yani deneyimlemek. Buradan hareketle modern bilimi bu geleneklerden

⁷ Ahmet Cevizci, "René Descartes", **Felsefe Sözlüğü**, 6. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 463; Descartes, **Hakikatin Araştırılması: Dünya ya da Işık Üzerine Deneme**, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011, ss 5-41.

⁸ A. R. Lacey, "Rationalism", **A Dictionary of Philosophy**, 3. edition, Routledge, London-UK, 1996, pp. 286-287.

birini dışarıda bırakarak tanımlamak, Lacey'in de belirttiği gibi çok doğru bir yaklaşım olmaz. Modern bilim empirist olduğu kadar rasyonalisttir de. Dolayısıyla Descartes'ın oluşturduğu rasyonalist epistemolojide dış dünyadaki nesnelere, onları tecrübe etmeye imkân veren bir konum tanınması anlaşılabilir bir şey değildir. Ayrıca nesnelere varlığına ilişkin bu durum birinci bölümde tartıştığımız “obje” algısının değişimiyle de ilgilidir. 1300'lü yıllarda “obje” kavramı pek çok anlamının yanısıra felsefede düşüncenin nesnelere ilişkin bir şeye işaret eder. Fakat bu “obje” modern düşüncede olduğu gibi zihinden tamamen bağımsız, dışımızdaki dünyada kendi başına orada öylece duran bir “obje” değildir. Dolayısıyla zihne tamamen dışsal bir şey değildir. Modern döneme gelindiğinde ise obje, yani dış dünyadaki nesnelere kendilerinden deneyim sonucu mutlak bilgiye ulaştığımız şeyler oldukları için zihnin subjektif unsurlarından arındırılarak ondan bağımsız şeyler olarak görülmeye başlanmıştır. Heidegger bu dönüşümle ilgili şunları ifade eder:

Gegenstand sözcüğü, ilk kez onsekizinci yüzyılda ve Latin dilindeki *obiectum*'un Alman diline bir çevirisi olarak ortaya çıkar. “Nesne” ve “nesnellik” (*Gegenständlichkeit*) sözcüklerinin Goethe için özel bir önem taşımasının derin sebepleri vardır. Fakat ne ortaçağ ne de Grek düşünmesi, mevcudolan şeyi nesne olarak tasarımlar. İmdi biz modern çağda nesne olarak görünen, mevcudolan şeye ait olan mevcudiyet türüne şu adı vereceğiz: nesnellik (*Gegenständigkeit*).⁹

Obje algısındaki bu dönüşüm aynı zamanda modern düşünce açısından metafiziğin reddi anlamına gelir. Çünkü modern bilim somut olanla, nesnelere ve en genelde fizikle iş görür. Bu somut şeyler, nesnelere ya da fizik, bilime yukarıda bahsi geçen ölçme ve hesaplama yani matematize etme imkanı verir. Modern dönemde bilgimizin sınırları ya da kaynağı Ortaçağ'da olduğu gibi fiziğin ötesi değil tam da bu fiziğin, nesnelere kendisidir. Ortaçağ'da modern dönemin aksine bilginin kaynağı olarak nesne referans alınmazdı. Çünkü mutlak bilginin kaynağı Tanrı ve onun kutsal kitabıydı. Eğer Ortaçağ için klasik epistemolojide olduğu gibi bilginin temellendiği epistemolojik bir skala oluşturursak, bu skalanın taraflarını Tanrı ve insan oluşturur. “İki şeyin arasına konan ya da iki şeyin arasında duran”¹⁰ anlamıyla “obje” bu skalada Tanrı'nın tecessümü olarak Tanrı ile insan arasında konumlanır. Yani Ortaçağ'da bilgimizin kaynağı Tanrı'dır ve insan objeyi Tanrı'nın bir tecessümü olarak görüp, fizik-ötesi bir perspektiften kavrar. Bu skalada

⁹ Heidegger, a.g.e., s. 22.

¹⁰ "object, adj.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view-Entry/129614> (accessed August 14, 2012).

bilginin kaynağı aşkın bir kaynaktır yani metafizik bir kaynak. Bilimsel düşüncenin tarihini aynı zamanda bu metafizik kaynakla hesaplaşmanın tarihi ya da daha doğru bir deyişle bu kaynağın reddi olarak okumak da mümkündür. Çünkü bilimsel düşünce bilginin kaynağına ilişkin oluşturduğu yeni skalada objeden yani fiziki tecrübe sınırlarından ötesini yok saymıştır. Böylelikle Ortaçağ skalasındaki bilginin kaynağına ilişkin en önemli unsur, yani Tanrı, bilgi konusundaki merkezî konumundan edilmiş olur. Modern düşüncede bilgi artık özne ile nesne arasında temellenir.*

Yukarıda bahsi geçen obje algısındaki ve bilginin hem kaynağı hem de niteliğindeki dönüşüm bilimsel düşünme tarzının bir hazırlığı niteliğindedir. Doğan Özlem'e göre, evrenin ve dolayısıyla objenin bizden bağımsız olarak algılanmaya başlaması ve diğer yandan onu anlamak için aklın araç olarak kullanılması bilimsel düşünme tarzını diğer dönemdeki düşünme tarzlarından ayıran iki önemli özelliktir.

Örneğin bilime insanın, evreni kendisinden bağımsız bir 'nesne' olarak düşünmediği *mitolojik kültürde* ya da yine örneğin 'nesne'yi 'nesne' ile arasına bir kutsal güç (tanrı vd.) aracılığıyla düşündüğü *dinsel kültürde* rastlamıyoruz. Bilim, Max Weber'in belirttiği gibi, özellikle Aydınlanma'dan bu yana Batı'da gelişmiş olan *akılcı kültürün* ürünüdür ve insanın bir yandan evreni kendisinden bağımsız bir 'nesne' olarak, öbür yandan da bu 'nesne' ile kendisi arasına kendi *aklından* başka aracı koymayarak düşünmesinin sonucudur. Bu açıdan bilim, 'bizden bağımsız bir evren' tasarımının ürünü olan 'nesne'yi gözleme ve yapılan gözlemleri *akılsal* işlemlerle düzenleyerek *bilme* etkinliği olarak karşımıza çıkıyor.¹¹

Dönüşümle birlikte Descartes'ın 1642 yılında felsefi anlamda kullandığı "obje" kavramı bu tarihten sonra insan zihninin dış dünyaya ilişkin genel bir eğilimi olarak görülecek yeni fikirlere ilham vermiştir. Bu fikirlerin genel tutumunu göstermesi bakımından İngiliz filozof David Hume'un söyledikleri önemlidir:

* Bilgi konusundaki bu tartışma fenomenolojiyle birlikte dönüşüme uğramıştır. Klasik epistemolojide bilgi, özne-nesne arasında temellenir. Fenomenolojik yaklaşımda özne ve nesne bir tarihin ürünüdür. Ve dolayısıyla tarihsel ben ya da özne doğada çıplak nesnelere değil daha önce 'bir şey' olarak algılanan nesnelere karşılaşır. Bu karşılaşma aynı zamanda onu daha önce 'bir şey' olarak algılayanların zihinleriyle karşılaşmadır. Buradan hareketle fenomenolojik yaklaşım bilginin özne-nesne arasında değil özne-özne arasında olduğunu öne sürer. Bilgi öznelere arasındadır. Fakat tartışma burada da son bulmaz. Heidegger insanın bir dil varlığı olduğuna inanır. Ve dil varlığı olarak insan bir nesneyi kavradığında onu daha önce 'bir şey' olarak kavrayan diğer dil varlığı insanların kavradığı şeyi kavramış olur. Dil varlığı olarak insanın kavrayış tarzı da tekstüeldir. Yani insan dili ve kavrayışı olan bir tekstir, metindir. Dolayısıyla bilgi bu tekstlerin arasında vuku bulan bir şeydir yani metinlerarasıdır. (Hüsamettin Arslan, Yüksek Lisans Ders Notları, 2009-10, Güz). Bilgiye ilişkin bu tartışmalar elinizdeki çalışmanın kapsamını aştığı için daha detaylı olarak ele alınmayacaktır.

¹¹ Doğan Özlem, **Bilim Felsefesi**, 2. b., Notos Kitap, İstanbul, 2012, ss. 157-158.

İnsanların, doğal bir güdü ya da çekimden hareketle, kendi duygularına inanç besleme eğilimi sergiledikleri açıkça görülmektedir; ve herhangi bir muhakeme olmaksızın ya da akıl bile kullanılmadan önce, her zaman, bizim algımıza bağımlı olarak değil, tersine, bizler ve duyum sahibi tüm varlıklar olmazsa ya da ortadan kalksa bile, var olmaya devam edecek olan dışsal bir evreni varsayarız. (...) Şu da açıkça görülüyor ki, insanlar bu kör ve güçlü güdüsünü izlediklerinde, duyular tarafından sunulan gerçek imgelerin, hep dışsal nesnel olduklarını düşünürler ve birinin diğerinin temsilinden başka bir şey olmadığı hususunda asla herhangi bir kuşkuya kapılmazlar. Beyaz olarak gördüğümüz ve katı olarak hissettiğimiz şu gerçek masanın, bizim algılayışımızdan bağımsız olarak var olduğu ve onu algılayan aklımıza göre dışsal bir şey olduğuna inanılmaktadır. Bizim varlığımız onun üzerinde olmamayı gerektirir: bizim yokluğumuz onu ortadan kaldırmaz. Masa, kendisini algılayan ya da üzerinde düşünen akıllı varlıkların durumundan bağımsız, kendi tüm varlığını ve biricikliğini korur.¹²

Bu açıdan bakıldığında on yedinci yüzyıldan başlayarak nesnenin neliğine ilişkin yapılan tartışmalar, ortaya konan (birincil-ikincil nitelikler gibi) ayrımlar ve arayışlar daha anlamlı hale gelir.¹³ Fakat nesnenin konumuna ilişkin tartışmalardan daha ihtilafli olan, daha sert eleştirilere maruz kalan ve modern düşünceyi modern düşünce yapan şeyin o olduğu iddia edilen konum (nesnenin karşısında durduğu) öznenin konumudur. Modern düşüncede belirleyici olan öznenin konumudur. Çünkü modern düşünce öznenin yola çıkar, aktif bir öznenin. Nesnenin konumu ise öznenin konumunu destekleyen daha tali bir konumdur fakat yine de düşüncenin dönüşümünü ve modern düşünceyi anlamak bakımından önemlidir. Descartes'ın özne-nesne ayrımının yalnızca bu ikilinin ilişkisi değil aynı zamanda hem öznenin hem de nesnenin niteliği ve konumu hakkında bilgi verdiğini ifade ettik. Bu ayrımda nesnenin konumuna ilişkin genel bir değerlendirme yaptıktan sonra şimdi asıl bu ayrıma anlamını veren ve modern düşünceyi düşünce tarihinde özel kılan unsura, yeni "özne" mefhumuna bakalım.

Descartes'ın yukarıda ortaya koyduğumuz varlık görüşü bu dönemde organize olan bilime fazlasıyla uygun düşmektedir. Fakat bilimle birebir örtüşen bu varlık anlayışı insan söz konusu olduğunda içinden çıkamadığı bir sorunla karşılaşmaktadır. Çünkü insan, Descartes'ın kavramlarını kullanacak olursak, madde ve ruhtan ya da beden ve zihinden

¹² Hume'dan aktaran A. J. Ayer, **Hume**, çev. Cemal Atilla, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002, ss. 58- 59.

¹³ Nesnenin neliği meselesi için bkz., John Locke, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, 2. b., çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kocabacı Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 121-128. Lock, nesnenin zihnimizde bir algı yaratma gücüne sahip olan nitelikleri hakkında o ünlü ayrımını şu şekilde anlatır: "*Birincil nitelikler (...)* cisim ne durumda bulunursa bulunsun, ondan sonuna dek ayrılmaz olanlardır; cisimbunları, uğradığı bütün başkalaşım ve değişmelerde ve kendisine uygulanan bütün güçlere karşı korur (...) bu katılık, uzam, kılık, devim ya da durgunluk ve sayı niteliklerine cismin *temel* ya da *birincil nitelikleri* diyorum. (...) İkincisi, gerçekte cisimlerin kendilerinde bulunan bir şeyler değil de, cisimlerin birincil nitelikleriyle, yani onların, oylum, şekil, yapı ve devimleriyle bizde renkler, sesler, tatlar ve benzeri duyular üreten güçler olan niteliklerdir. Bunlara *ikincil nitelikler* diyorum. (...)"

oluşan bileşik bir varlıktır. İnsan bu anlamda birlikli ve bütünlüklü bir varlıktır ve Descartes'ın varlıklara yüklediği tözler açısından tek bir töze sahiptir. Descartes, felsefesinde varlık alanını birbirine indirgenemez ya da kesiştirilemez biçimde madde ve ruh diye kesin çizgilerle ayırmıştır. Bu nedenle iki unsurdan oluşan bütünlüklü bir varlık olarak insan söz konusu olduğunda bu insanda birbirinden tamamen bağımsız iki farklı töz ortaya çıkar.¹⁴ Bu anlamda bünyesinde birbirinden bağımsız farklı iki töz bulunduran Descartes'ın öznesi sosyal kontekstinden, yaşadığı evrenden ve hepsinden önemlisi bu öznenin bizzat kendi bedeninden koparılmış soyut bir öznedir.

Şüphesiz bu soyut özne, Descartes'ın peşine düştüğü kesin bilgiyi elde edecek olan öznedir. Bu özneyi içinde yaratan ve büyüten o dönemde yaşanan kaostur. Bu kaosa ancak böyle bir “soyut özne” son verebilir. Buradan hareketle Descartes'ın öznesinin onun kurduğu rasyonalist epistemolojide çok merkezî bir konumda olduğunu söylebiliriz. Hatta söz konusu özne merkezî konumunun da ötesinde Descartes'ın hem epistemolojisini hem de en temelde felsefi akıl yürütme yöntemini/tarzını belirlemiştir.

Descartes tıpkı nesne için belirlediği temel nitelik ya da özü, özne için de belirlemeye çalışır. Ona göre ruhun temel niteliği ya da özü düşünmektir. Ruh ruhu yapan şey düşünmedir ve bu anlamda ruh düşünmekle özdeştir. Buradan hareketle Descartes akla yönelir ve ona iki önemli özellik atfeder. Bu özellikler aklın kesin bilgiyi elde etmesini sağlayan özelliklerdir. İlki aklın sezme kabiliyetidir. Buna göre insan sezgi vasıtasıyla doğruları açık bir şekilde kavrayabilir ve onun bilgisine ulaşabilir. Bir diğeri ise aklın bildiği bazı doğrulardan hareketle başka doğrulara ulaşabilme kabiliyetidir. Doğruya ilişkin bu tarz bir akilyürütme kabiliyeti tümdengelim olarak adlandırılır. Descartes'a göre akıl tümdengelim vasıtasıyla herşeyin bilgisine ulaşabilir. Akıl, bilgiye ulaşmaya yönelik bütün bu potansiyelini ancak şüphe yöntemiyle gerçekleştirebilir. Bu şüphe metodik bir şüphedir.¹⁵ Descartes'ın şüphe üzerine kurduğu ve Batı rasyonalizminin önemli bir unsuru olan ünlü “*cogito ergo sum*” önermesi aslında onun bütün felsefesinin bir formülasyonu olarak görülebilir. Çünkü “*Cogito ergo sum*” bize Descartes'ın hem özne(ve bu öznenin temel niteliği ya da özü)-nesne hem de bilgi ve yöntem anlayışına ilişkin önemli ipuçları

¹⁴ Cevizci, a.g.md., s. 463.

¹⁵ John Cottingham, **Akılçılık**, çev. Bülent Gözkân, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003, ss. 45-58; A. C. Grayling, “Epistemology”, **The Blackwell Companion To Philosophy**, ed. Nicholas Bunnin-E. P. Tsui James, Blackwell, Oxford, 1998, pp. 47-48, 52-53; Descartes, a.g.e., ss. 36-38.

verir. Descartes *Metot Üzerine Konuşma* adlı eserinde o ünlü önermesine ilişkin şunları ifade eder:

Töreler konusunda, kesinlikten çok uzak olduğu bilinen kanaatlerin, sanki şüphe götürmez şeylermiş gibi ardından gidilmesine bazen ihtiyaç duyulduğunu (...) uzun zamandan beri dikkate almıştım; ama o sırada sadece hakikati araştırmakla uğraşmak istediğim için, tam tersini yapmam ve fikir dağarcığımda asla şüphe götürmeyecek herhangi bir şeyin kalıp kalmayacağını görmek için hakkında en küçük bir şüphenin hayâlimde canlanabileceği her şeyi mutlak surette yanlış sayarak atmam gerektiğini düşünüyordum. Meselâ, duyularımız bizi bazen aldattığından, onların bize tahayyül ettirdiği haliyle hiçbir şeyin var olmadığını farz etmek istedim. Ve yine, muhakeme ederken hata yapan, hatta en basit geometri konularına ilişkin muhakemelerinde bile mantık hatası yapan insanlar olduğundan, başka herkes kadar yanılabilenliğime hükmederek, eskiden ispatlamalara gerekçe aldığım her şeyi yanlış sayıp reddediyordum. En nihayet, uyanıkken bizde bulunan bütün düşüncelerin de, içlerinden biri bile doğru olmaksızın uyuduğumuz sırada da bize gelebileceğini göz önünde bulundurarak, o zamana dek aklıma bizzat buyur etmediğim şeylerin hepsini, en fazla rüyalarındaki illüzyonlar kadar doğru saymaya karar verdim. Ama hemen peşinden, böyle bir şeyin yanlış olduğunu düşünmek istediğim sırada, öyle düşünen ‘ben’imin, mecburen herhangi bir şey olması gerektiğini fark ettim. Ve şu hakikat dikkatimi çekti: *Düşünüyorum, o halde varım*, öylesine sağlam ve güvenilirirdi ki Septiklerin en abartılı faraziyelerinin tümü bile onu sarsmaya yeterli gelmiyordu; bu hakikati gönül rahatlığıyla, aradığım felsefenin ilk ilkesi olarak alabileceğime hükmettim.¹⁶

Pasajdan da anlaşılacağı üzere Descartes şüpheyi son sınırına kadar taşımıştır. Şüphe edemeyeceği tek gerçekliğin düşünen varlığı olduğu sonucuna ulaşan Descartes, varlığını, özne’yi, düşünmeye eşitliği o ünlü önermesinin ardından öznesi yani “ben” için şunları ifade eder:

(...) ne olduğumu dikkatle inceleyerek, sanki bir beden taşıyıyormuşum gibi ve orada olduğum bir dünya ve yer hiç de yokmuş gibi yapabileceğimi; ama buna dayanarak sanki hiç yokmuşum gibi yapamayacağımı; aksine, başka şeylerin hakikatinden şüphelenmeyi düşünüyordum olmamdan, var olduğum sonucunun çok apaçıkça ve kesin surette çıktığını; halbuki sırf düşünmem sona erse, ne kadar tahayyül ettiğim/imgelediğim şeylerin hepsi hâlâ doğru olsalar bile var olduğuma inanmam için hiçbir gerekçe kalmayacağını görerek şunu bildim: ben, bütün özü ya da tabiatı/fitratı sırf düşünmek olan ve var olmak için ne herhangi bir yere ihtiyaç duyan, ne de herhangi bir maddî şeye tâbi/bağımlı olan bir cevherdim. Öyle ki bu ‘ben’, yani sayesinde neysem o olduğum ruh, bedenden tamamen farklıdır ve dahi tanınması/bilinmesi bedenden daha kolaydır ve artık beden olmadığına bile, tastamam neyse o olmasından bir şey kaybetmez.¹⁷

Descartes birbirinden ayırdığı özne-nesne, madde-ruh, beden-zihin arasındaki farklılığı her fırsatta vurgulamaktadır. Her birine ilişkin belirlediği temel nitelik ya da özler nedeniyle özne ile nesneyi veya madde ile zihni birbirlerinden bağımsız şeyler olarak düşünmüştür. Bu düşünce, kendisinden sonra pek çok fikre ilham vermiştir. Özellikle bilim adamları bu görüşü sıkı bir biçimde benimseyerek bilim faaliyetinin her alanına

¹⁶ René Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss. 31-32.

¹⁷ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, ss. 32-33.

yaymışlardır. Çalışmanın giriş bölümünde belirtilen ve tezimizin antitezi konumunda olan ortodoks bilim görüşünün ve bilimin özerkliği fikirlerinin temelinde de Descartes'ın bu fikirleri vardır. Bilim adamlarının laboratuvara girerken kişisel bütün unsurları dışarıda bırakması, bilimin faaliyetlerini içinde icra ettiği toplumun bütün sosyal etkilerinden bağımsız ve özerk olması vs. iddiaları Descartes'ın ortaya koyduğu felsefe doğrultusunda öne sürülmüş iddialardır. Çünkü özne ya da nesne veya madde ya da ruh birbirinden bağımsız temel nitelik ya da özlere sahiptir. Düşünemeyen fakat dış dünyada yer kaplayan madde ya da beden düşünen ruh ya da ben'i yani zihni etkileyemez. Aynı şekilde düşünen ben, zihin de dış dünyada yer kaplayan madde ya da bedeni etkileyemez.¹⁸ Bunların her biri birbirinden bağımsız töz ya da "varlık"lardır.

Buraya kadar Ortaçağ'dan modern döneme geçişte sırasıyla "obje/nesne"de ve "özne/subje"de gerçekleşen dönüşüme ana hatlarıyla değinmeye çalıştık. Bu dönüşüm önemlidir çünkü modern düşünceyi belirlemiştir. Nesne ve öznedeki dönüşüm birbirinden kopuk ve bağımsız olarak gerçekleşen dönüşümler değildir. Nesne onu algılayan özne için bir nesnedir. Öznedeki dönüşüm nesnedeki dönüşümdür ve bu dönüşümler birbirinden koparılamaz. Heidegger yeni özne-nesne algısına ve bu algının paralel gelişmesine ilişkin şunları ifade eder:

Kendisi için elde bulunan her şey, Descartes'a kadar bir 'özne' idi; fakat şimdi 'Ben' özel 'özne' haline gelir, geri kalan her şeyin kendileri olmak bakımından kendilerini ilkin kendisine göre belirlediği şey haline gelir. 'Ben' dışında kalan her şey, kendilerinin şeyliğini, ancak en yüksek ilkeye ve bu ilkenin 'özne'siyle (Ben'le) kurucu bağıntı aracılığıyla edindiği için, bunlar, 'özne'yle bağıntılı başka bir şey olarak durur gibidirler; ki bu başka şey 'özne'nin karşısında *objectum* olarak durur. Bizzat şeylerin kendileri, 'nesne'ler haline geldiler. *Objectum* sözcüğü, şimdi, buna tekabül eden bir anlam değişikliğine uğrar. Çünkü o zamana kadar *objectum* sözcüğü, bir kimsenin salt hayalgücünde (fantasy) kendi önüne koyduğu şeyi belirtiyordu: Ben altından bir dağ hayal ediyorum. Bu böyle-tasarımlanan şey –Orta Çağların dilinde bir *objectum*–, bugünkü dil kullanımına göre 'öznel' bir şeydir: çünkü 'altından bir dağ', değişen dilsel kullanımın anlamında 'nesnel olarak' mevcut değildir. *Subjectum* ve *objectum* sözlerinin anlamlarının bu tersine çevrilişi, salt bir kullanım olayı değildir; o, Dasein'in radikal bir dönüşümdür, yani varolanların Varlık'larının *matematikselsel-olan*'ın tahakkümü temelinde açılmasına ilişkin bir dönüşümdür. Bu dönüşüm, bilfiil tarihin yolunun sıradan görüşten zorunlu olarak gizli bir bölgesidir; daima Varlık'ın açıklığıyla ilgilenen –yoksa hiçbir şeyle ilgili olmayan– bir tarihtir bu.¹⁹

Yukarıda pasajda da belirtildiği gibi öznel olan nesnelleştirilmiştir. Buna bağlı olarak özne de nesnelleşmiş yani objektivize edilmiştir. Bütün bu çaba objektif, kesin bilgiyi elde

¹⁸ John Cottingham, "René Descartes", **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, ed. Robert Audi, Cambridge University Press, New York, 1996, pp. 195-196; Ayrıca bkz. Cevizci, a.g.md., s. 463.

¹⁹ Heidegger, a.g.e., ss. 80-81.

etmeye yöneliktir. Özne-nesne ayrımı, objektivite-subjektivite ayrımına göndermede bulunur. Bu ayrımlar ve arayışlar Ortaçağ'dan modern döneme geçişte yaşanan krizler göz önüne alınmaksızın anlaşılabilir. Bu krizlerin yansımaları olarak düşüncedeki dönüşüme ilişkin Koyré şunu ifade eder: “[Modern düşüncede] Ortaçağ tanrımerkezciliğinin yerine *insancı* bakışın, metafizik ve aynı zamanda dinsel sorunun yerine ahlaksal sorunun, ahret mutluluğunun yerine eylemin konması söz konusu[dur]”²⁰. Bu aynı zamanda Koyré için Ortaçağ'ın sona ermesi demektir. Dolayısıyla modern düşünceye temel bir paradigma teşkil eden Descartes'ın ayrımı da bu dönüşüme paralel gelişmiştir. Örneğin Robert Frank, Tanrı-kul ve objektivite-subjektivite arasında bir benzerlik olduğunu iddia eder. Frank'e göre 18. yüzyıl devrimci burjuvazisinin Hristiyanlığın sunduğu Tanrı-kul ilişkisini reddetmesi sonucunda ortaya çıkan gelişmeler ile objektivite-subjektivite ayrımlarının kurumsallık kazanması arasında bir paralellik vardır.

Dönemin burjuvazisi, *akıl ve doğanın çizdiği dışında hiçbir sınırlamaya olumlu bakmamaktaydı*. Dolayısıyla burjuvazi, bütün kısıtlamaların kaldırılmasını savunmaya başlamıştı. Egemen toplumsal güç haline gelince de, önceki toplumsal yapıda kendi konumlarını Tanrının gönderdiği buyruklara göre belirleyen insanları yeni bir bilgi kaynağına ihtiyaçları olduğu ortaya çıktı. Bu bilgi kaynağı burjuvazinin kendisi olamazdı, çünkü burjuvazinin de önünde boyun eğmesi gereken bir bilgiye ihtiyaç vardı. Aranılan bu bilgi bulundu: *Doğal düzenin insan tarafından müdahale edilmeden elde edilen nesnel bilgisi*. (...) Böylece *soyut Tanrı inancı Nesnellikle yer değiştirmiştir*. Hristiyanlığın egemen olduğu toplumda boyun eğilmeye layık yegane otorite *Tanrı* iken, bilimin egemen olduğu toplumda bu soyut otorite *nesnellik* olmuştur.²¹

Modern dünyada söz konusu soyut otoritenin yuvası bilim ve onun kurumlarıdır. Bu otoriteye meşruiyetini veren şey ise, yukarı da bahsedildiği gibi, nesnelliktir yani objektivite. Bilime atfedilen bu objektivite, ortodoks bilim adamlarının tabiriyle bilimin temel niteliği ya da özüdür. Ve aslında bilimin bütün faaliyetleri kendi temel niteliğini/özünü gerçekleştirdiği faaliyetlerdir.

Bütün bu anlatılanlardan hareketle özne-nesne ayrımının bilim-toplum ilişkileri açısından ne ifade ettiğine bakalım. Görüldüğü üzere özne-nesne ayrımı en temelde şunu iddia eder: Özne ve nesne birbirinden tamamen bağımsız “varlık”lardır ve bu farklı “öz”ler birbirini hiçbir şekilde etkilemez. Dolayısıyla bu ilişkide temellenen bilgi objektif bilgidir. Bilim bir bilgi faaliyetidir ve bu bilgi objektif bir bilgidir. Objektif bilgi arayışında bir faaliyet olarak bilim bağımsız ve özerk bir yapıya sahiptir. Bilimin bağımsız ve özerk bir

²⁰ Alexandre Koyré, **Bilim Tarihi Yazıları**, 7. b., çev. Kurtuluş Dinçer, Tübitak, Ankara, 2008, s. 6.

²¹ Robert Frank'tan aktaran Ömer Demir, **Bilim Felsefesi**, Vadi Yayınları, 4. b., Ankara, 2009, s. 146.

yapıya sahip olduğu fikri ya da iddiası hem bir faaliyet hem de bir kurum olarak bilimin, içinde bulunduğu şartlardan bağımsız ve özerk olduğuna işaret eder. Bir faaliyet olarak bilim objektiftir çünkü bu faaliyeti bütün subjektif unsurlarından arınmış “objektif” bilim adamları yürütür. Bir kurum olarak bilim bağımsız ve özerktir çünkü o toplumun ilgi ve çıkarlarından ve sosyal, politik ya da ekonomik etkilerinden uzaktır; toplum-üstü ve “pür”dür.

Günümüzde bilim için, bu tür objektivist fikirlerin ilham verdiği bir “düaliteden” bahsetmek mümkündür: Bilim-toplum. Bilim-toplum “düalitesi” temel paradigmasını özne-nesne düalitesinden alır. Descartes’ın özne-nesne ayrımıyla ilgi ortaya koyduğu fikirleri bilim-toplum ayrımı için de yürütmek mümkündür. Örneğin bilim-toplum ayrımından hareketle bilimin bağımsız ve özerk olduğunu iddia eden ortodoks bilim adamları bilim için, tıpkı Descartes’ın özne ve nesne için yaptığı gibi, bir temel nitelik ya da öz belirleme çabasına girişmişlerdir. Bu doğrultuda geliştirilen fikirlere göre toplum, içinde subjektif unsurları barındıran bir yapıya sahiptir. Toplum karmaşık bir ilişkiler ağı şebekesidir. Bu ilişkilerde esas olan şey söz konusu ilişkinin muhataplarının ilgi ve çıkarlarıdır. Toplumda “pür” ya da “nötr” ilişkiler yoktur ve bu nedenle toplum subjektiftir. Ortodoks bilim adamları toplum için yapılan bu tanımlamanın ardından aynı şeyi bilim için yapmayı denerler. Onlara göre bilimin bir doğası vardır. Bilim, ona atfedilen doğa gereği bütün subjektif unsurlardan arınmış bağımsız bir yapıya sahiptir. Hem bir faaliyet hem de bir kurum olarak bilime objektivitesini armağan eden şey onun bu bağımsız ve özerk yapısıdır. Objektif bilgi birbirinden bağımsız ve birbirlerinin etkisine kapalı özne ile nesne arasında temelleniyorsa ve benzer şekilde bilim de toplumdaki ayrı ve onun etkisine kapalı bir yapıya sahipse, böyle bir yapıda üretilen bilgi objektif bir bilgidir.

Bilimin her ne kadar doğası gereği bağımsız ve özerk bir yapıya sahip olduğu iddia edilse de, bilim adamları bilime objektivitesini veren bu doğa için sürekli kaygı duymuşlardır. Bu nedenle bilimin objektif doğasına tehdit olarak algıladıkları her şeye şüpheyile yaklaşmış ve bu tehdit unsurları ile bilim arasına keskin sınırlar çizerek onları bilim alanı olarak belirledikleri alanın dışında tutmaya çalışmışlardır. Bilimin bir sınır belirleme faaliyet olarak görülmesi de böyle bir kaygının ürünüdür. Bilim bir sınır belirleme faaliyetidir.²² Bu faaliyetiyle bilim “rasyonel” ile “irrasyonel” olan, “bilimsel”

²² Thomas F. Gieryn, “Bilimin Sınırları”, **Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar: Bilim Sosyolojisi Tartışmaları**, der.-çev. Mihriban Şenses, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss.3-73.

olanla “bilimsel olmayan”, “bilim” ile “ideoloji”, “bilim” ile “din” ve “bilim” ile “kültür”²³ arasındaki sınırları belirleyerek bu alanları bilimin dışına atmıştır. Bilim rasyonel bir faaliyettir ve bilimin ideoloji, din, kültür ve toplumla hiçbir ilişkisi yoktur. Buradan hareketle bilimin zaman ve mekân üstü bir faaliyet olduğu iddia edilmiştir. Ortodoks bilim adamları bilimi zaman ve mekân üstü bir faaliyet kılmanın en etkili yolunun onu toplumdan koparmak olduğunu biliyorlardı. Bilim toplumdan koparıldığında aynı zamanda o toplumun tarihinden, kültüründen, ekonomisinden, politikasından ve en genelde bilimin objektif doğasını tehdit edecek toplumdaki bütün subjektif unsurlardan koparılmış olurdu. Bu, bilimi toplumdan kopardığımızda bilim ile bilim-dışı unsurları ayırmaya yönelik belirlenen sınırların anlamsız hale gelmesi demektir. Bilim adamları bilim-toplum ayrımını ortaya koyarak bu işi kökten çözmek istemişlerdir. Bilim-toplum ayrımı özne-nesne ayrımının ilham verdiği bu fikirlerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Özne-nesne ayrımında özne ve nesne nasıl birbirlerinden bağımsızsa ve birbirlerini etkilemiyorlarsa bilim-toplum ayrımında da bilim ve toplum birbirlerinden bağımsızdır.

Bilim ile toplumun birbirlerine etkisi konusunda ise bilim adamları arasında bir ihtilaf söz konusudur. Bu ihtilaf bilimin toplumu etkileyip etkilemediği konusundaki bir ihtilafdır, toplumun bilime herhangi bir etkisi olup olmadığı konusunda değil. (Kaldı ki bilimin toplumdan etkilenmediği halde onu etkilemesi de bilim ile toplum arasında bir ilişki olduğuna işarettir.) Bilim adamları toplumun bilime herhangi bir etkisi olmadığı konusunda hemfikirdirler. Bilimin topluma etkisine gelindiğinde iki farklı görüş ortaya çıkar. Bu görüşlerden ilki bilimin toplumu etkilediğini, şekillendirdiğini fakat bunu yaparken kendisinin en ufak bir etkiye maruz kalmadığını iddia eder. Fakat konuya ilişkin tartışmalarda bu görüşün çok fazla öne çıktığı söylenemez. Daha radikal olarak nitelendirilebilecek diğer görüşe göre ise toplumun bilime herhangi bir etkisinin söz konusu olmadığı gibi bilimin de topluma herhangi bir etkisi söz konusu değildir. Fakat bu ikinci görüşteki temel kaygı bilimin objektivitesine ilişkin bir kaygı değil bilimin toplumda neden olduğu büyük felaketlerin sorumluluğundan kaçmaya yönelik bir kaygıdır. Bu kaygıya ayrıca ikinci bölümde geniş bir şekilde yer verilen pratik kaygı ve çıkar endişeleri eşlik eder. Birinci Dünya Savaşı’na kadar evrensel bir kahramanlık rolü biçilen bilim, herşeyin üzerinde saf ve özerk bir faaliyet olarak algılanıyordu. Fakat Birinci Dünya

²³ Mihriban Şenses, **Sosyal Fenomenler Olarak Bilimsel İhtilafılar: Nerium Oleander (Zakkum) Tartışması**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss. 87-88.

Savaşı bilimin “saf”lığına olan mitik inancı yıkmıştı.²⁴ Savaş sürecinde bazı ülkelerin teknolojik bakımdan zayıf olduğunun ortaya çıkması söz konusu ülkelerin hükümetlerini harekete geçirmiş ve hükümetler bu gerekçeyle bilime doğrudan müdahale etmeye başlamıştı. Manhattan Projesi örneğinde olduğu gibi benzeri “büyük bilim” çalışmalarının doğurduğu yıkıcı sonuçlar insanları ve özellikle bilim adamlarını bilim-toplum ilişkisini yeniden sorgulamaya, düşünmeye sevketti. Bilim adamları insanların bilimin yıkıcı yüzüyle bu denli acı bir şekilde karşılaşmaları sonucunda bilimin nötr olduğu iddialarına yeniden başvurular. “Bilim ne iyiydi, ne de kötü; onu iyi ya da kötü yönde kullanan toplumdu.”²⁵ Bilim adamlarının bu iddiaya başvurmasının ikinci görüşte de belirtildiği gibi iki nedeni vardı: İlk neden, bilim adamlarının bilimi toplumdan ayrı bir faaliyetmiş gibi gösterip, onun neden olduğu yıkıcı olayların sorumluluğundan hem birey bilim adamları olarak kendilerini hem de kendilerine büyük çıkarlar sağlayan bir faaliyet olarak bilimi kurtarmak ve bilimin o zamana kadar sahip olduğu itibarını korumaktı. Bir diğer neden ise bilimin bu yıkıcı yüzünü gören ve hâlâ bir takım etik kaygıları olan parlak bilim adamlarının fizik bilimlerde kariyer yapmaktan vazgeçmeleri ihtimalidir.²⁶ Bu ihtimal “büyük bilim” çalışmalarında idari pozisyonlarda görev alan bilim adamlarını bu çalışmaların geleceği açısından endişeye düşürmüş ve çare olacağı düşüncesiyle bilimin nötr olduğu iddialarına başvurmaya sevk etmişti. Fakat bu iddiayı öne süren fizik bilimciler bir problemin üstesinden gelmeye çalışırken kendilerini daha büyük bir probleme hatta kendi iddialarını kendilerinin çürüttükleri bir probleme hapsedmiştir. Bilimin nötr, toplum-üstü bir faaliyet olduğunu iddia eden objektivist bilim adamları tam da bu iddialarında bilimi topluma hapsedmişlerdir. Yukarıda iktibas edilen şu ifade dikkat çekicidir: “Bilim ne iyiydi, ne de kötü; onu iyi ya da kötü yönde kullanan toplumdu.” Bilimin nötr olduğunu iddia eden bu görüş aslında bilime atfedilen doğayı/temel niteliği/özü bir kenara bırakarak bilimin içinde bulunduğu toplumda bir anlam kazandığını ifade eder. Yani bilimi belirleyen şey bilimin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve politik konteksttir.

Bütün bu anlatılanlardan hareketle bilimin toplumdan bağımsızlığı ve özerkliği fikirlerinin kendisine temel olarak aldığı özne-nesne ayrımının açmazlarının, bilim-toplum ayrımı için de geçerli olduğu söylenebilir. Özne-nesne ayrımı ne kadar problemliyse bilim-

²⁴ Ziyauddin Serdar, **Thomas Kuhn ve Bilim Savaşları**, çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul, 2001, s. 12.

²⁵ Serdar, a.g.e., s. 16.

²⁶ Serdar, a.g.e., s. 16.

toplum ayrımı da o kadar problemlidir. Dolayısıyla özne-nesne ayrımına getirilen eleştirilerden yola çıkarak bilimin toplumdaki bağımsızlığı ve özerkliği hakkında fikir yürütebiliriz.

Modern dönemin insan ve doğa görüşlerinin yeni baştan oluşturulduğu ve bilgiye ilişkin yöntemlerin köklü dönüşümlere uğradığı bir sürece tanıklık ettiğini ve Descartes'ın bu yeniden inşa sürecinin en önemli düşünce ustası olduğunu belirttik. Descartes'a bu konumunu veren şey yönteminde dış dünyadan değil de öznenen yola çıkıyor oluşudur. Bu özne merkezli yeni düşünce tarzı bundan sonraki bütün düşünceye damgasını vurmuştur. Özne modern dönemde edilgen konumundan etken konuma geçmiştir. Fakat Descartes'ın matematiksel-olan temelindeki bu öznesi ve daha genelde yaptığı özne-nesne ayrımı sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bu ayrımı eleştiren düşünürler özne-nesne düalitesinin temellerini sorgulamış ve ayırım sonucunda özne ve nesne için biçilen konumların mümkün olamayacağını göstermeye çalışmıştır. En başından beri görüldüğü üzere özne-nesne ayrımının ontolojik bir temelde inşa edildiği iddia edilmektedir. Kartezyenist düşünürlere göre bu ayırım ontolojik bir ayırımdır. Fakat kartezyenist olmayan düşünürler bu iddiayı katı bir tavırla reddetmişlerdir. Bu ayrımın daha çok pratik boyutuna dikkat çeken düşünürlerden William James söz konusu tartışmalara ilişkin şunları ifade eder: "Özne-nesne, temsil eden-edilen, şey-düşünce nitelikleri (...) klasik düalizmin anladığı şekliyle hiçbir surette ontolojik ayrımlar değildir, aksine yalnızca fonksiyonel düzene ait pratik ayrımlardır."²⁷ Bilgiye ilişkin yapılan bu ve benzeri ayrımlar hakkında Nietzsche fiziksel olanı kontrol etmek için onu zihinsel olandan ayırmamız gerektiğinden bahseder, fakat Coledrige bunun yalnızca bir ayırma olduğunu söyler ve ayırmakla farklı alanlara bölmenin, koparmanın farklı şeyler olduğunu vurgular.²⁸ Kartezyen düşüncenin yaptığı şey ayırmanın çok ötesinde tecrübeyi farklı farklı alanlara bölüp birbirinden koparmaktır. Zaten problem de budur. Rorty bu tarz ayrımları kaba ve işe yaramaz birer araç olarak görür ve onların kültürü parçalara ayırmaya elverişli olmadıklarını söyler. Rorty'e göre bu ayrımlar çözdüklerinden çok daha fazla soruna yol açar.²⁹

²⁷ Kathleen W. Wheeler, **Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 134.

²⁸ Wheeler, a.g.e., s. 158.

²⁹ Richard Rorty, "Dayanışma Olarak Bilim", **Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 40.

Eleştirilerin odaklandığı konulardan biri de özne ile nesne arasındaki karşılıklı bağımlılıktır. Bu ikiliden birinin diğerine bağımlılığı değil, karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur. İşte bu bağımlılık ontolojik bir bağımlılıktır, fonksiyonel değil. Hegel'e göre özne ile nesnenin birbirinden koparılması imkansızdır ve bu ikili sürekli bir etkileşim halindedir.³⁰ Heidegger de insanın ontolojik boyutuna vurgu yapar. Onun öznesi dünya ile sıkı bir etkileşim halindedir. "Heidegger'in bakış açısından beşerî öznenin, bir kibritin kibrit kutusu içinde bulunması anlamında dünya içinde olduğu söylenemez. Bizler (...) dünyada, fiilî varlığımızdan ayrılması mümkün olmayan somut bir anlam dünyası içinde bulunmaktayız."³¹ Fakat Descartes, öznenin dünyayla ve dünyadaki diğer varlıklarla bütün bağıını kopararak onu reel dünyanın ve dolayısıyla anlam dünyasının dışına atar. Dünyadan bu tür bir dışlanış hem (kartezyenist olmayan) epistemoloji açısından hem de ontolojik açıdan bir ölümdür. Çünkü insan ve dünya ontolojik olarak birbirine bağımlıdır ve ancak birlikte vardır. Benzer şekilde Wheeler, Shelley'in özne ve nesnenin bir aradalığına ilişkin görüşleri için şunu söyler:

Heidegger gibi o da, zihni dünyada ve dünyaya ait, doğanın güçleriyle bir arada ve gerçekten doğanın güçlerinden biri olarak görüyordu. Bunu farklı bir biçimde dile getirmek gerekirse, günümüzde bilim adamlarının öne sürdükleri gibi gözlemci gözlenen şeyin hayatî unsurlarından biridir.³²

Ve sonrasında Shelley gözlenen şeyden koparılan gözleyen yapaylığına ilişkin şunları ifade eder:

Ben, sen, onlar kelimeleri düşünce kümeleri arasında varlığını sürdüren, herhangi bir fiilî farklılığın, bu şekilde işaret edilen göstergeleri değil...[tersine] yalnızca düzenleme amacıyla icat edilmiş ve genellikle onlara atfedilen keskin ve istisnaî anlamdan bütünüyle yoksun gramatik aygıtlardır.³³

³⁰ Wheeler, a.g.e., s. 67.

³¹ Cevizci, "Kartezyanizm", a.g.e., s. 981.

³² Wheeler, a.g.e., s. 10.

³³ Wheeler, a.g.e., s. 6. Pasajda da işaret edildiği üzere özneye ilişkin bu tartışmalar daha sonra öznedil ilişkisi üzerinden devam etmiştir. Elinizdeki çalışmanın konusunu aştığı için bu tartışmalara değinilmeyecektir. Söz konusu tartışmaların yapıldığı birkaç çalışma için bkz. Gökhan Yavuz Demir, **Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007; Wheeler, a.g.e., ss. 183-215; Richard Harvey Brown, "Sembolik Realizm ve İnsan Bilimlerinin Düalizmi: Pozitivizm ve Romantizm Arasındaki Tartışmanın Retorik Yeniden Formülasyonu", **Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 259-281; Martin Heidegger, "Dilin Doğası", **İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek, Yorum**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 26-65; Hans-George Gadamer, "İnsan ve Dil", a.g.e., ss. 65-75; John D. Caputo, "Varlık Düşüncesi ve İnsanlığın Diyaloğu: Heidegger ve Rorty", a.g.e. ss. 99-123.

Yukarıda bahsi geçen ölüm haberini bize Michel Foucault verir. Foucault, Descartes'ın öne sürdüğü ve ardından bir dogma haline gelen modern özneye ilişkin bütün temel nitelik ya da özleri reddeder. Çünkü bu temel nitelik ya da özler Foucault'ya göre özneye içkin şeyler değil yalnızca bir kurgulama biçimidir, modern bir kurgulama. Ve bu kurguda insanın sosyal ve tarihsel konteksti görmezden gelinir.³⁴ Dolayısıyla modern özne “ölü” doğmuş bir öznedir. Bu ölü özne için Nikolay Berdyaev şunları yazar:

Bilgide objektifleşme bilen ile bilinenin birbirlerine yabancı olduklarını ima eder. Bu, bir şey olmaya son veren ve sadece ‘bir şey hakkında’ bilgiyle sonuçlanır. ‘Bir şey hakkında’ olmak bir bilgi nesnesi olmak demektir. Bu yolla nesneleşen varlıkla karşı karşıya kalan bilen özne artık ‘bir şey’ değildir; varlıktan ihraç edilmiştir.³⁵

Gadamer ise özne-nesne ayrımı tartışmasını, Kartezyen endişeyi defetmeye yönelik bir motivasyonla yürütür. Gadamer tartışmasının odağına söz konusu özneye atfedilen “pür” aklı koyar. Ona göre “akıl, kendi tarihsel bağlam ve ufkundan kendi kendisini koruyabilecek bir meleke veya kapasite değildir; akıl, kendi ayırt edici gücünü daima yaşayan bir gelenekten alan tarihsel ya da tarihte konumlanmış akıldır.”³⁶ Yani Kartezyen düşüncenin tasavvur ettiği objektif bilgiyi elde edecek tarih-üstü bir akıl yoktur. Böylesi bir çaba aklın sınırlarını aşan bir çabadır. Bunların dışında Gadamer aslında en temelde, Aydınlanma’dan beri böyle sabitlenmiş bütün karşıtlıkları reddeder, yalnızca özne-nesne karşıtlığını değil.

Şimdi genel hatlarıyla ele alınan bu eleştirilerden hareketle bilimin ve bilim adamının özerkliği ve bağımsızlığı hakkında getirilen eleştirilere bakalım. Bilimin özerk ve “saf” bir faaliyet olduğu fikirlerinin özne-nesne ayrımından ilham aldığını belirtmiştik. Benzer şekilde bilimin özerkliğine getirilen eleştiriler ile özne-nesne ayrımına getirilen eleştiriler arasında da bir paralellik görülür. Yani bu eleştiriler de özne-nesne ilişkisine getirilen eleştirilerden ilham almıştır. Yukarıda görüldüğü gibi özne-nesne ayrımının ontolojik bir temeli yoktur. Hatta Dewey’e göre “olgucu” bir perspektiften yapılan bu ayrımın kendisi olgulara tekabül etmez ve bu nedenle saçmadır.³⁷ Bilim-toplum ayrımının kendisi de olgulara tekabül etmez. Bağımsız nesne ya da öznelerin varlığına

³⁴ Michel Foucault, 3. b., **Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 444-458; Michel Foucault, 2. b., **Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2**, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 68, 219, 220, 234.

³⁵ Nikolay Berdyaev, **İnsanın Yazgısı: Yasa Etiği, Kurtuluş Etiği, Yaratıcılık/Özgürlük Etiği**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 16.

³⁶ Gadamer'den aktaran Bernstein, a.g.e., s. 53.

³⁷ Dewey'den aktaran Wheeler, a.g.e., s. 160.

inanmamızı sağlayacak iyi bir nedenimiz olmadığı³⁸ gibi, bilimin bağımsız ya da özerk olduğuna inanmamızı sağlayacak iyi bir nedenimiz de yoktur. Bilimin özerkliği ve ona ilham veren objektivizm “miti” tıpkı Tanrı inancında olduğu gibi nihayetinde inanca ve kabullenmeye dayanmaktadır, bunun dışında hiçbir dayanağı yoktur.³⁹ “Bunun yanı sıra ne bilim adamı ne de bilimsel topluluk içinde var olduğu yaşama evreninin ihtiyaçlarından bağımsız olarak kendi başına etkinlikte bulunabilme özelliğine sahip değildir.”⁴⁰ Bilimi toplumdaki ve içinde bulunduğu kültürden ayırmanın sihirli bir aracı yoktur. Bilim sosyal bir fenomendir ve var olmak için topluma ihtiyaç duyar. Bilimde olup biten her şey, sosyal hayatta olup bitenlerle nitelik bakımından aynıdır.⁴¹ Dolayısıyla bilim de bu sosyal hayatın içinde varolan bağımlılık ilişkilerinin dışında değildir. Bilime ve topluma bazı temel nitelik ya da özler atfederek objektivist kaygılarla onları birbirinden koparan bu görüşler elbette ki bu faaliyeti icra eden bilim adamlarını da toplumdaki koparmış olurlar. Toplumdan ve onun subjektif unsurlarından bağımsız “saf” özne olarak bilim adamları artık inceledikleri doğanın bir parçası değildir. Goethe’ye göre gözlemcinin yani bilim adamının incelediği doğadan bu şekilde dışlanması kabul edilemez bir şeydi; “İnsan doğanın bir parçasıydı ve ondan koparılmamalıydı.”⁴² Descartes’ın matematiksel-olan temelinde tasavvur ettiği özne modern bilim adamıdır. Objektivite uğruna toplumdan, içinde bulunduğu kültürden ve hatta kendi iç dünyasından koparılamaya çalışılan modern bilim adamı kurgusu için Popper şunları ifade eder:

(...) bilim dışı değerleri bilimsel çalışmaların dışında tutmanın uygulamada olanaksız olduğunu ifade ettim. Bu, nesnellığe ulaşmak kadar zordur: Bilim adamının taraflılığını, insanlığını elinden almadan yok edemeyiz. Onu, insan ve *bilim adamı* olarak bozmadan, ne değerlendirmelerine yasak koyabilir ne de tahrip edebiliriz. Motiflerimiz ve saf bilimsel ideallerimiz aynı arı doğruluk arayışı ideali gibi, bilim dışı ve kısmen dinî değerlerin etkisindedir. Nesnel ve özgür değerlere sahip bilim adamı, aradığımız ideal bilimci değildir. Tutku olmadan hiçbir şey olmaz, hele saf bilimde hiç olmaz. Bu nedenle, ‘doğruluk aşkı’, öylesine bir benzetme değildir.⁴³

³⁸ Ayer, a.g.e., s. 59.

³⁹ Ömer Demir, a.g.e., s. 147.

⁴⁰ Devrim Özkan, “Sosyal Bilimlerde Evrensellik ve Tarihsel Tikellikler İkiliği”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot yayınları, Ankara, 2008, s. 179.

⁴¹ Peter Halfpenny, “Rasyonalite ve Bilimsel Bilginin Sosyolojisi”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Beno Kuryel, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Öğütler, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, s. 62.

⁴² Goethe’den aktaran Eric Mielants, “Tepki ve Direniş: Doğa Bilimleri ve Beşeri Bilimler, 1798-1945”, **İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı**, ed. Richard E. Lee-Immanuel Wallerstein, çev. Aysun Babacan, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 64.

⁴³ Karl R. Popper, **Daha İyi Bir Dünya Arayışı: Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri**, 3. b., çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 89.

Bütün değerlerden arındırılmış özne olarak bilim adamının insanlığı, Popper'in de ifade ettiği gibi, elinden alınmıştır. Modern bilim adamı genleriyle oynanmış bir "varlık"tır. Bütün bu fikirler bilim ve bilim adamlarının toplumdan ve onun subjektif unsurlarından arındırıldığında bilimin objektif yani toplum için olmayan kendinden geçerli (*self-validating*), özerk, bağımsız bir faaliyet olacağını iddia eden objektivist fikirlerdir. Objektiviteyi ilgisiz/çıkarsız düşünmenin anlamsız ve absürd olması olarak anlayan Nietzsche bizi "tetikte olalım" diye uyarır:

"pür, iradesiz/tutkusuz, acısız, zaman-dışı bilen özne"yi belirleyen eski tehlikeli kurguya karşı ; "pür akıl", "mutlak ruh", "kendinde bilgi" gibi bu tür çelişkili kavram tuzaklarına karşı tetikte olalım...yalnızca bir görme perspektifi, yalnızca bir "bilme"perspektifi vardır; ve bize bir şey hakkında konuşma imkanı veren ne kadar çok etki, söz konusu şeye ödünç verebileceğimiz ne kadar çok göz, farklı göz varsa, bu şeye dair "kavramımız", yani objektivitemiz o kadar tam/eksiksiz olacaktır. Fakat bu arada tutkuyu elimine etmek, ve tek tek her etkiyi askıya almak, bunu yapabileceğimize muktedir olduğumuzu varsaymak zihnimizi hadım etmekten başka bir işe yaramayacaktır.⁴⁴

Bilimin sosyal bir fenomen olduğu, içinde bulunduğu toplumun ve kültürün ihtiyaç ve taleplerine göre şekillendiği yirminci yüzyılda yapılan bu tartışmalarla büyük ölçüde kabul gören bir gerçek olmaya başlamıştır. Ve bu gerçek bilim sosyolojisi tartışmalarına yeni bir perspektif kazandırmıştır.

Bilim için –hem içinde bulunduğu durum bakımından hem de Kuhn'un olağan bilimi anlamında– olağan üstü bir dönem olarak adlandırılabilir savaşılar ve sonrasında ki dönem, onun yakın tarihte yaşadığı önemli bir paradigmatik bir kırılmayı temsil eder. Kopernik devriminden sonra gökbilimciler nasıl farklı bir dünyada yaşıyorlarsa⁴⁵ günümüzdeki bilim adamları da bilimin yirmici yüzyılda yaşadığı bu kırılmadan sonra, bilime yaklaşımlar bakımından, farklı bir dünyada yaşamaktadırlar. Bilimin yaşadığı kırılma bilime yaklaşımları, onu ele alma tarzlarını ve hatta bilime ilişkin sorun telakki edilen problemler hiyerarşisini değiştirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi günümüzde bilimin toplumsal düzenle ilişkili olmasından, ideolojik bir aygıt konumuna indirgenmesinden veya değerlerle yüklü yapısından daha büyük bir sorun vardır. Günümüzdeki bu büyük sorun bilimin, acilen kararlar alınıp çözümler üretilmesi gereken

⁴⁴ Nietzsche'den aktaran Christoph Cox, **Nietzsche: Naturalism and Interpretation**, University of California Press, Berkeley, 1999, pp. 112-113.

⁴⁵ Cottingham, a.g.e., s. 161; Ayrıca söz konusu tartışma için bkz. Thomas S. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, 6. b., çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 112-140.

insanlığa yönelik büyük tehlike ve tehditlerin üstesinden nasıl geleceği ve bunların yarattığı ‘‘belirsizlikler ve risklerle (...) nasıl bir ilişki kuracağı sorunudur.’’⁴⁶

Serdar günümüzdeki bilimin büyük bir kısmının, Kuhn’un şematize ettiği bilim faaliyetini dikkate alarak, artık normal bilim olmadığını iddia eder. Kuhn’un şemasında normal/olağan bilim⁴⁷, sonunda bilimsel devrimlerin gerçekleştiği bulmaca çözme faaliyetinin yürütüldüğü süreçtir. Fakat Ravetz ve Funtowicz’e göre bilim, savaş dönemleri sonrasında devlet, ordu ve şirketlerle artan bağımlılık ilişkileri sonucunda, Kuhn’cu terimlerle, normal bilim olmaktan çıkarmıştır. Çünkü bilim günümüzde ortaya çıkan sorunların üstesinden gelmekte zorlanmakta ve hızlı çözümler üretememektedir. Kesinlik ve güvene dayanan o eski bilim paradigmasının günümüzde geçerli olmadığını gören Ravetz ve Funtowicz, bilimin artık ‘‘olguların kesin olmadığı, değerlerin tartışmalı, çıkarların büyük, kararların ise acil olduğu post-normal bir döneme girdi’’ğini söyler.⁴⁸ Ravetz ve Funtowicz bilimin girdiği bu yeni süreci tanımlarken aslında bu süreçte karşılaşılan sorunlar hakkında da önemli ipuçları verir. Yirmi birinci yüzyılda karşılaşılan ve etkileri insanların rutin hayatlarına kadar uzanan sorunlar daha ne tür sorunlara gebe olduğu bilinmediği için belirsiz, üzerinde ciddi etik tartışmalar olan, büyük tekellerin çıkarları tarafından yönlendirilen ve acil çözüm bekleyen sorunlardır. Nükleer geliştirme programları, genetik araştırmaları, insan klonlama, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO), organ nakilleri, sperm bankaları, taşıyıcı annelik vb., insanların günümüzde duymaktan duyarsızlaştığı fakat çıkarlar ile etik değerler arasında kalan bilimin üstesinden gelmesi gereken sorunlardan yalnızca birkaçıdır. Bu sorunlar geleceğe ilişkin koca bir belirsizlik yaratmaktadır. Ravetz ile Funtowicz’in eski normal bilim paradigmasının post-normal bilim döneminde geçerli olmadığını söylemesinin nedeni budur. Çünkü onlara göre normal bilim paradigması belirsizlik ve riskin daha az olduğu durumlarda geçerlidir. Risk ve belirsizliklerle dolu günümüzde yürürlükte olan post-normal bilim için Serdar şunları ifade eder:

⁴⁶ Serdar, a.g.e., s. 84.

⁴⁷ Serdar, a.g.e., ss. 100-101. Normal bilim, verileri toplamak, sınıflandırmak, işlemek ve uygulamaya koymak için standart bilimsel teknik ve prosedürlerin kullanılmasını içeren, bilimin yaygın uygulanma şeklidir. Normal bilimde, bilim adamlarının büyük çoğunluğu yerleşik teoriler çerçevesindeki bilimsel problemler üzerinde çalışarak bir bulmaca çözme işiyle uğraşırlar. Titiz bir gözden geçirme süreci, hangi sınırlar içindeki ve hangi nitelikteki çalışmaların kabul göreceğini belirler. Bu kalite kontrol süreci, sadece kesinliğin daha fazla, riskin daha az olduğu durumlara uygundur. Ayrıca normal bilimin doğası ve bulmaca çözme faaliyeti için bkz. Kuhn, a.g.e., ss. 81-103.

⁴⁸ Serdar, a.g.e., s. 84.

Post-normal bilim, farklı değerlendirme süreçlerini, bakış açılarını ve bilgi türlerini içerecek şekilde bilimin sınırlarının genişletilmesini, özellikle de bilimsel uzmanlık ile kamuoyunun kaygıları arasında köprü kurulmasını gerektirir. Post-normal bilim böylelikle, bilim adamlarından sosyal bilimcilere, gazetecilere, eylemcilere ve ev kadınlarına dek vasıfları ne olursa olsun, nereye üye olurlarsa olsunlar bir sorunun etrafındaki tüm insanlar arasında bir diyaloga dönüşür. Post-normal bilimde, bilimsel çalışmanın niteliksel açıdan değerlendirilmesi sadece bilim adamlarına bırakılmaz. Çünkü çok çabuk tehlikeli hale gelen belirsizlikler ve akıl sınırları riskler karşısında onlar da birer amatördür. Bu yüzden ‘kanıt olarak kullanılacak anektodları, bir derneğin derlediği istatistikleri bile kapsayan geniş bir kapsamdaki olguları kullanan, sınırları genişlemiş bir seçkinler sınıfı olmalıdır. Bilimsel faaliyetin, olguların ve katılımcıların geleneksel unsurlarının genişlemesi yeni bir pratiğin esasını ortaya çıkarır. Post-normal bilimdeki temel yenilik de budur.’ Tabii bu gelişme kaçınılmaz olarak bilimin demokratikleşmesini de beraberinde getirir. Araştırma işleri eğitimsiz personele verilmeyebilir; bilim laboratuvar dışına çıkar ve toplumsal, siyasal ve kültürel sonuçlarının herkes tarafından tartışıldığı bir kamuoyu tartışması içine girer.⁴⁹

Serdar’ın post-normal bilim ile ilgili yazdıkları aslında o zamana kadar bilimin objektifliğine, tarafsızlığına, saflığına, zaman, mekân ve toplum-üstülüğüne getirilen eleştirilerin güzel bir sentezidir. Post-normal bilim anlayışı objektivist olmayan bilim adamlarının ortaya koydukları bir bilim anlayışıdır. Aslında toplumla ilişkileri bakımından ortaya konan bu bilim karakteri onun post-normal dönemde faaliyet gösteriyor olmasından ileri gelmemektedir; bilim doğası zaten budur. Pasajdan da anlaşılacağı üzere bilim öncelikle yöntem açısından plüraldir, yamalı bir bohça gibidir ve içinde pek çok farklı görüş ve bakış açısını barındırır. Pasajdan anlaşılana bir diğer şey, ve belki de en önemlisi, bilimin kamuya açılmasıdır. Bilim organize olmaya başladığı on yedinci yüzyıldan beri toplum-üstü bir faaliyet olarak anlaşmıştır. Bilim toplum-üstü bir faaliyet olmasa da kendisini hep bu varsayım doğrultusunda kurgulamıştır. Bilim ve bilim adamları faaliyetlerini hep “mış” gibi yürütmüşlerdir; toplum dışıymış gibi. Post-normal bilim ortaya koyduğu yeni bilim anlayışıyla bilimin kamuya açılmasını yeniden gündeme getirmiştir. Yeniden gündeme getirmiştir dedik çünkü bilimin kamuya açılması, intersubjektif/öznelerarası olması teması ilk defa post-normal bilimle birlikte ortaya atılmış bir görüş değildir. Bu tema ilk kez birinci bölümde tartıştığımız bir sinama/test etme yöntemi olarak Popper’da görülür.⁵⁰ Fakat görülen bu temalar arasında ciddi farklılıklar vardır. Popper intersubjektif/öznelerarası olmayı, bilimin objektivitesini sağlam temeller üzerine inşa etmek amacıyla, olguların sınanmasına yönelik bir yöntem ya da teknik olarak kullanır. Ayrıca her iki görüşte de zikredilen özneler de farklıdır. Popper’ın kullandığı temadaki özne, bilgi faaliyetiyle uğraşan bilim adamlarına ya da uzmanlara göndermede

⁴⁹ Serdar, a.g.e., ss. 85-86.

⁵⁰ Karl R. Popper, **Bilimsel Araştırmanın Mantığı**, 4. b., çev. İlknur Aka-İbrahim Turan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 68-69.

bulunur. Yani doğrulanabilen ya da sınanabilen bilimsel teoriler veya önermeler bu faaliyetle meşgul olan herkes tarafından test edilebilirdir. Ve elbette bu faaliyetle meşgul olanlar bilim adamları ya da uzmanlardır. Fakat Ravetz ve Funtowicz'in öne sürdüğü görüşteki özneler pasajda da belirtildiği gibi bilim adamlarından ev kadınlarına kadar geniş bir topluluğa göndermede bulunur. Ve bu görüşte bir bilgiyi ya da bilimsel önermeyi sınama, test etme kaygısı yoktur. Yalnızca, bilimin toplumun üst kesiminden alt kesimine kadar hayatını etkilediği herkesin bu faaliyetlere ilişkin karar alma süreçlerine katılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu talep anlaşılabilir bir taleptir ve demokratiktir.⁵¹ Bu Feyerabendci bir tavidir. Feyerabend'e göre kendi hayatlarını doğrudan ilgilendiren konularda insanların bu karar alma süreçlerine katılmaları onların demokratik hakkı olmalıdır. Ömer Demir Feyerabend'in bu talebine ilişkin şunları ifade eder:

(...) sonuçlarına katılacak olanlar, sadece bilim adamları olmadığına göre sıradan insanların da bilimsel kararların toplumsal politika haline getirilmesinde söz sahibi olmaları gerekmektedir. Çünkü bu, herhangi bir siyasal kararın uygulanmasında insanların söz sahibi olmasından nitelik olarak çok da farklı değildir. Zira çağdaş dünyada, insanlar lehine olduğu kadar aleyhine de sonuçlanan bir dizi bilimsel gelişme sözkonusudur. Çevreden insan sağlığına kadar bir dizi alanda ortaya çıkan olumsuz sonuçlar, önemli kitle hoşnutsuzluklarına neden olmaktadır.⁵²

Feyerabend gerek sosyal bilimler gerekse de fen bilimleri alanında yürütülen çalışmalar için şunu söyler: “Her olayda son sözü, uzmanlar değil, konuyla doğrudan ilgili insanlar söylemelidir.”⁵³

Bunların yanısıra post-normal bilim anlayışını önemli kılan bir başka unsur lokal/yerel bilgiye yaptığı vurgudur. Bu anlayışa göre bilimsel bilginin niteliği konusunda yalnızca “bilimsel yöntem” adı verilen tekniklerle elde edilen sonuçlar yeterli değildir. Bu yüzden post-normal bilimde farklı görüş ve bakış açılarına imkan veren Ravetz ve Funtowicz lokal/yerel bilgilerin, topluluklara dair yapılan incelemelerin ve hatta araştırmacı gazeteciliğin ürünlerinin önemli olduğunu söyler.⁵⁴ Post-normal bilimde, bilim faaliyeti için toplumda mevziilenen bilgiler önemlidir. Bütün bu özellikleriyle post-normal

⁵¹ Bilim-demokrasi ilişkisi için bkz. Dominique Vinck, **The Sociology of Scientific Work: The Fundamental Relationship between Science And Society**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2010, pp. 255-259.

⁵² Ömer Demir, a.g.e., s. 124.

⁵³ Paul Feyerabend, **Özgür Bir Toplumda Bilim**, 2. b., çev. Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 129; Feyerabend'in bilim-demokrasi ilişkisi hakkındaki görüşleri için ayrıca bkz. Feyerabend, a.g.e., ss. 103-108, 116-118, 128-131.

⁵⁴ Serdar, a.g.e., ss. 85-86.

bilim mefhumunu bilimin sınırlarının yeniden düzenlenişi olarak okumak mümkündür. Ortodoks bilim inancına göre bir faaliyet olarak bilim yalnızca onları ilgilendirdiği düşünülen bir epistemik cemaatle sınırlıydı. Post-normal bilim ise bu sınırları ortadan kaldırır. Artık bilimin sınırları toplumun sınırlarıdır.

İkinci bölümdeki tartışmanın sonunda değinilen Shapin'in çağrısına Ravetz ve Funtowicz, günümüz bilimine ilişkin geliştirdikleri yaklaşımla kulak vermiş görünmektedir. Shapin bilimin yirminci yüzyılda dahil olduğu karmaşık ilişkiler sonucunda ona nasıl bir toplumsal ürün olarak yaklaşacağımızı tespit etmemiz gerektiği çağrısında bulunmuştu. Sınırları toplumun sınırlarıyla bir olan, toplumda mevziilenen lokal/yerel bilgiye değer atfeden ve o toplumdaki herkesi şu ya da bu şekilde bilim faaliyetinde karar alma sürecine dahil eden post-normal bilim anlayışı, günümüzde yürürlükte olan bilime daha geniş bir perspektiften bakmamıza yardımcı olurken, bilim ve bilim adamlarına da yirmi birinci yüzyılın belirsiz, riskli ve acil karar bekleyen tartışmalı sorunları karşısında nasıl tavır alacaklarına ilişkin yol göstermektedir.

Post-normal bilimin ortaya koyduğu görüşler çalışmada başından beri değinilen ortodoks bilim anlayışıyla taban tabana bir zıtlık sergiler. Post-normal bilim anlayışına göre bilim artık elit ortodoks bilim adamlarının tekelinden çıkmış ve içinde faaliyet gösterdiği toplumun bütün fertlerinin ona dahil olabileceği bir diyalog haline gelmiştir: Entelektüel elitizmden demokratik rölativizme.⁵⁵ Şüphesiz bu görüşler ortodoks bilim adamlarının kesinlikle kabul edebileceği görüşler değildir. Bilimin sosyalolan herşeyden uzak olduğunu iddia eden objektivist bilim adamları, yirminci yüzyılda bilimin toplumla ilişkisi olduğunu bir ölçüde kabul etseler bile onun toplumla bütünleşmesini asla kabul edemezler. Bu nedenle iktidarın ellerinden kayıp gittiğini gören ortodoks bilim adamları, günümüzde yürürlükte olan ve bu zamana kadar ortodoks bilime getirilen eleştirilerin bir sentezi olarak görülebilecek post-normal bilimin “bilim” olarak görülmesinden rahatsızlık duyarlar. Ravetz ve Funtowicz ortodoks bilim adamlarının duyduğu bu rahatsızlık karşısında bilim için şunları ifade eder:

Fakat bilim, geçmişte sürekli evrildi ve gelecekte de insanların gereksinimleri karşılayacak şekilde sürekli evrilecek. (...) Bilimin geleneksel problem-çözme stratejilerinin, bunlar üzerindeki felsefi düşüncelerin, kurumsal, toplumsal ve eğitimsel bağlamların, bilimi temel

⁵⁵ Paul K. Feyerabend, “Democracy, Elitism and Scientific Method”, **Paul K. Feyerabend: Knowledge, Science and Relativism-Philosophical Papers**, Vol. 3., ed. John Preston, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 220-226.

alan sanayi uygarlığımızın yarattığı sorunları çözecek şekilde zenginleşmesi gerekir. Bilim doğasındaki belirsizliklerin keşfinden rahatsızlık duymak, hiçbir zaman geri gelmeyecek olan güvenli ve basit bir dünyaya duyulan özlemin işaretidir⁵⁶

Ravetz ve Funtowicz bu ifadeleriyle bilimin doğasındaki bir belirsizliğe işaret eder. Bilim sürekli evrilen, değişen bir yapıya sahiptir. On yedinci yüzyılda dönemin şartlarına göre yapılan bilim günümüz şartlarına cevap verememektedir. Ortodoks bilim adamlarını çok rahatsız eden bir başka şey bilimin sabitlemeye çalıştığı yapısının sürekli değişmesidir. Bilim sosyal bir fenomendir ve dönemin sosyal, politik ve ekonomik şartlarına göre yeniden şekillenir. Bu yeniden şekillenme/yapılanma bilimin sosyal yapısının en önemli göstergesidir.

Bütün bu tartışmalardan hareketle bugün revaçta olan post-normal bilim anlayışının dabilim faaliyetini anlamada bir gün yetersiz kalacağı ve bir “mit” sayılıp görmezden gelineceği söylenebilir. Bu nedenle, sosyal hayatın başka unsurları gibi, bilimin geleceğine ilişkin de uzun dönemli projeksiyon yapmak pek mümkün görünmemektedir. İçinde yaşadığımız zaman diliminde önemli olan şey bu tür kehanetlere dalıp halihazırda birlikte yaşadığımız bu sosyal fenomeni gözden kaçırmamaktır.

Düşünmek felsefeye dönüşür.⁵⁷ Fakat “bilim düşünmez”⁵⁸, bilir. Düşünmeyen ve yalnızca bilen bir bilim salt tekniktir. Teknik ise felsefe yapmaz, sosyal sorumluluklar taşımaz, etik kaygılardan yoksundur; yalnızca tekniktir. Oysa gündelik hayatımızı şekillendirecek bir güce sahip bilim, sorumluluklarından muaf olamaz; böyle bir güç büyük sorumluluk gerektirir. Bilim ancak salt bir teknik olmaktan çıktığında sosyal sorumluluklarının farkına varabilir. Yalnızca sosyal sorumluluklarının farkında olan bir bilim salt çıkar perspektifini minimize edip insan, dünya, doğa ve geleceğimiz için kaygılanabilir. Ve böylelikle “kim için, ne için bilim?” sorusu belki de hakettiği cevabı bulmuş olur. Çünkü bilimin ne olduğunu, nasıl işlediğini ve hayatlarımızı nasıl etkilediğini anlamak, her şeyden önce biz “sıradan” insanları ilgilendirir.

⁵⁶ Ravetz ve Funtowicz'den aktaran Serdar, a.g.e., s. 87.

⁵⁷ Martin Heidegger, **Nedir Bu Felsefe**, çev. Ali İrgat, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2003, s. 19.

⁵⁸ Martin Heidegger, **Düşünmek Ne Demektir?**, çev. Rıdvan Şentürk, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 6.

SONUÇ

Bu çalışmada bilimin objektifliği ve özerkliği iddialarını eleştirel bir tarzda ele aldık. Bu iddia ya da fikirler modern bilimin örgütlendiği on yedinci yüzyılda zirvesine ulaşmış olsa da, özellikle objektivite temasının Batı düşünce tarihinde Platon'a kadar uzanan uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermeye çalıştık. Bu uzun geçmişte kavramın farklı alanlarda pek çok farklı tartışmayı motive ettiğini gördük. Farklı alanlarda yapılan bu tartışmalar bize, objektivitenin ya da bir "izm" olarak objektivizmin bilim için iddia ettiği mutlaklığın ve yekpareliğinin kendisi için bile geçerli olmadığını göstermiştir.

Objektivizm, yapısal objektivitede de görüldüğü üzere değişen görüntülerin ya da yapıların temelindeki değişmeye yani objektif gerçekliğe ilişkin bir arayıştır. Bilgiye mutlak bir temel bulma çabasında olan objektivizm, kesinlik ya da mutlaklık iddialarından da anlaşılacağı üzere, sabit ve değişmez bir "yapıya" göndermede bulunur. Ortodoks bilim görüşü açısından bu yapı aynı zamanda bilginin ve bilimin üzerine inşa olduğu bir yapıdır. Ve bilgiye ve bilime objektivitesini armağan eden bu yapı toplum-dışında bir yerde konumlanır. Çünkü ancak bu toplum-dışı yapıda temellenen ya da faaliyet gösteren bir bilim doğanın ve insanın mutlak bilgisini elde edebilir.

Bilim hakkındaki bu fikirler ya da "inançlar" bilimi kaçınılmaz olarak, gerçek bilgiyi kirleteceği ya da çarpıtacağı gerekçesiyle, hem onu icra edenlerden hem de onun içinde icra edildiği toplumdan koparır ve boşlukta bir yerde konumlandırır. Bu bakış açısından bilim "hiçbir yerde" durmakta ve bilim adamları "hiçbir yerden" bakmaktadır. Dolayısıyla bütün subjektif unsurlarından sıyrılmış ve "ben"i ortadan kaldırmış bilim adamlarının icra ettiği, sosyal dünya ile hiçbir ilişkisi olmayan (ya da -ikinci bölümde tartıştığımız diğer bir görüşe göre- bir ilişkisi olsa da bundan hiçbir şekilde etkilenmeyen) bilim objektif ve özerk bir faaliyettir.

Bilimin yirminci yüzyılda neden olduğu (Nagasaki, Hiroşima gibi) büyük felaketler ve hükümet, şirket ve ordularla kurduğu yeni "bağımlılık ilişkileri" onun objektifliği, özerkliği fikirlerinin ve toplum-üstü konumunun sorgulanmasına yol açmıştır. Bu büyük felaketler ve bağımlılık ilişkileri faaliyetlerini sanki toplum-üstüymüş gibi yürüten "saf bilim" iddiasının aslında gerçekliğe tekabül etmeyen bir kurgudan ibaret olduğunu göstermiştir. Çünkü toplumla hiçbir bağı olmadığı iddia edilen bilim ve bilim adamları yirminci yüzyılda, toplum-dışındaki laboratuvarlarından savaş meydanlarına

inmiş ve yüz binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan felaketlerde süreci yöneten önemli aktörler olmuşlardır. Savaş, bilimin toplumu nasıl etkilediğini göstermesi bakımından kötü bir tecrübe olsa da, onun içinde bulunduğu sosyal, politik ve ekonomik kontekste göre sürekli şekillendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bilime bu değişim dinamizmini veren şey onun sosyal yapısıdır. Sosyal yapısı gereği bilim içinde icra edildiği toplumun şartlarından ve problemlerinden bağımsız bir şekilde düşünülemez. Sosyal bir fenomen olarak bilim, objektivist iddiaların aksine, sosyal dünyada icra edilen sosyal bir faaliyettir ve özünde bu dünyada icra edilen diğer faaliyetlerle aynıdır.

Bilimin yirminci yüzyılda tesis ettiği bahsi geçen yeni tarzdaki ilişkiler bilimin yapısında radikal bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Çıkarların büyük olduğu bu karmaşık ilişkiler içerisinde bilimin konumu ve faaliyetleri yeniden tanımlanmıştır. Fakat bu ilişkilerin sınırlarındaki belirsizlik bilim için ciddi bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu tehdit yalnızca bilimin önemli mitlerinden özerklik nosyonuna yönelik bir tehdit değil aynı zamanda insan, doğa ve dünya için de bir tehdittir. Çünkü objektivist iddiaların da takviyesiyle faaliyetlerini zaten toplum-üstüymüş gibi yürüten bilim, bu fikirleri aynı zamanda yaptığı eylemlerin sorumluluğundan kaçmak için de kullanmıştır. Dolayısıyla hem yukarıda bahsi geçen karmaşık ilişkilere dahil olma hem de bu ilişkilerin doğurduğu problemlerin sorumluluğunu almama, yalnızca pratik kaygılarla ve çıkar odaklı faaliyet gösteren bilimi daha da tehlikeli bir konuma yerleştirmiştir. Bilim artık kendi kendini düzenlediği bir sistemde değil iktidarın ve piyasa kurallarının hakim olduğu bir ortamda faaliyet göstermektedir. Bilim için önemli olan sosyal sorumluluklar ya da etik değerler değil bilimle dirsek temasında olan iktidarların ve piyasanın çıkarlarıdır. Aslında günümüzde bilimle ilgili önemli sorunlardan biri, belki de en önemlisi işte tam da bu gerilimdir; bilim faaliyetlerinin izleyeceği güzargahı belirleyen küçük bir elit zümre ile bu sonuçlardan etkilenen bütün bir toplum arasındaki gerilim. Bu işleyiş bilimi totaliter kılmaktadır. Yüzyılımızda bilimle ilgili tartışmaların önemli bir bölümünü motive eden bilimin bu totaliter yapısıdır. Feyerabend'in öncülüğünü üstlendiği ve ilgi odağına bilimin söz konusu totaliter yapısını koyan bilimin demokratikleşmesi (democratization of science) tartışmaları, bilimin günümüzde karşılaştığı büyük sorunlar karşısında etkili çözümler üretememesiyle birlikte alevlenmiştir. Bu tartışmaların temel amacı bilimin sınırlarını, içine sıkışıp kaldığı onu sevk ve idare eden küçük bir elit zümreden, topluma doğru genişletmektir. Aksi takdirde bilim, (politik alanla mukayese edersek) toplum nezdinde

meşruiyetini yitirmiş ve topluma karşı sorumluluklarını unutmuş totaliter iktidarların düştüğü konuma düşmekten kendisini kurtaramayacaktır.

Bilimin sınırlarının elit bir zümreden topluma doğru genişleme süreci bilimin sosyal bir fenomen olduğu iddiasını yeniden gündeme taşımıştır. Bu süreçte toplumda mevziilenen yerel bilgi evrensel bilgi karşısında güç kazanır ve bilimin sınırları toplumun sınırlarıyla eşitlenir. Üçüncü bölümde ele alınan ve demokratik bir bilim anlayışı olarak değerlendirilen post-normal bilim anlayışı da, bilimin sosyal yapısını vurgulayarak onun, yürüttüğü faaliyetlerle rutin hayatlarına kadar etki ettiği toplumun (yalnızca bir kısmına değil) bütün fertlerine karşı taşıdığı sorumlulukları tekrar hatırlatır. Çünkü ancak sorumluluklarının farkında olan bir bilim salt bir teknik olmaktan çıkıp daha “insani” hale gelebilir.

Bilim hakkında yapılan bütün bu tartışmaların temel amacı hem geçirdiği dönüşümden hem de dahil olduğu ilişkiler ağından hareketle bilimin sosyal temellerini göstermektir. Bu çabalar dünyanın kaderini etkileyecek bir güce sahip olan bilim fenomenini anlamak bakımından anlamlı ve önemli çabalardır.

KAYNAKLAR

- ADAMS Marilyn McCord, “Ockham, William”, **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, ed. Robert Audi, Cambridge University Press, New York, 1996, pp. 543-545.
- AMBROSIO Chiara, “Objectivity”, **International Studies in the Philosophy of Science**, Vol. 24, nu. 1, 2010, pp. 125-128.
- ARON Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, 7. b., çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ARSLAN Hüsametdin, “Bilim, Bilim Felsefesi ve Popperiyen Mabedin Eşik Bekçileri”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 259, 1992.
- , “Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, der. Sebahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 541-583.
- , “Aydınlanmış Devlet Himayesinde Bilim: 1933 Türk Üniversite Devrimi ve Sürgün Alman Bilim Adamları”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 13-14, (Ayrı Basım), İstanbul, 2003, ss. 127-148.
- , “Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar”, **Akademi ve İktidar**, S. 7, Yıl 2, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, ss. 63-89.
- , **Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, 2. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- , **Jöntürkler, Jönkürtler, Muhafazakarlar: Meçhul Okurla Söyleşiler**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- , **Yöntemizm, Bilimizm, Sosyal Bilimler ve Entelektüeller**, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Bursa, 1996.
- AYER A. J, **Hume**, çev. Cemal Atila, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002.
- BACON Francis, **Novum Organum: Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Özlü Sözler**, çev. Sema Önal Akkaş, Doruk Yayınları, Ankara, 1999.
- BARBOUR Ian G., **Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma**, çev. Nebi Mehdi-Mübariz Camal, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- BARNES Barry, **T. S. Kuhn ve Sosyal Bilimler**, çev. Hüsametdin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008.

- , “Bilim ve İdeoloji”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Beno Kuryel, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Öğütle, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 329-361.
- BAUMAN Zygmunt, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.
- , **Modernlik ve Müphemlik**, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- BERDYAEV Nikolay, **İnsanın Yazgısı: Yasa Etiği, Kurtuluş Etiği, Yaratıcılık/Özgürlük Etiği**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- BERNAL J. D., **Tarihte Bilim**, 2. c., 2. b., Çev. Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009.
- BERNSTEIN Richard J., **Objektivizm ve Rölativizmin Ötesi: Bilim, Hermenoytik ve Praxis**, çev. Feridun Yılmaz, Paradigma Yayıncılık, 2009.
- BROWN Richard Harvey, “Sembolik Realizm ve İnsan Bilimlerinin DUALİZMİ: Pozitivizm ve Romantisizm Arasındaki Tartışmanın Retorik Yeniden Formülasyonu”, **Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 259-280.
- BUCCHI Massimiano, **Beyond Technocracy: Science, Politics and Citizens**, trans. Adrian Belton, Springer, Dordrecht-Heidelberg-London-New York, 2009.
- BUMİN Tülin, **Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza**, 4. b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- CAPRA Fritjof, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.
- CAPUTO John D., “Varlık Düşüncesi ve İnsanlığın Diyaloğu: Heidegger ve Rorty”, **İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek, Yorum**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 99-121.
- CASTLE Emery N., “On Scientific Objectivity”, **American Journal of Agricultural Economics**, Vol. 50, nu. 4, 1968, pp. 809-814.
- CEVİZCİ Ahmet, “Kartezyanizm”, **Felsefe Sözlüğü**, 6. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 981-982.
- , “Kartezyen Gelenek”, **Felsefe Sözlüğü**, 6. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 981.
- , “Modern Bilim”, **Felsefe Sözlüğü**, 6. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 1178-1180.

- , “Ortaçağ Felsefesi”, **Felsefe Sözlüğü**, 6. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 1274-1277.
- , “René Descartes”, **Felsefe Sözlüğü**, 6. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 461-464.
- , “Retorik”, **Felsefe Sözlüğü**, 7. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss. 1416-1417.
- CHALMERS Alan F., **Bilim Dedikleri: Bilimin Doğası, Statüsü ve Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- CHAPIN Paul G., **Research Projects and Research Proposals: A Guide for Scientists Seeking Funding**, Cambridge University Press, New York, 2004.
- CHOMSKY Noam, “Soğuk Savaş ve Üniversite”, **Soğuk Savaş & Üniversite: Savaş Sonrası Yılların Entelektüel Tarihi**, çev. Musa Ceylan, ed. Noam Chomsky, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998, ss. 187-207.
- COFFMAN W. Ronnie -William H. Lesser-Susan R. McCouch, “Commercialization and the Scientific Research Process: The Example of Plant Breeding”, **Science and the University**, ed. Paula E. Stephan-Roland G. Ehrenberg, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2007, pp. 94-109.
- COLLIER Andrew, **In Defence of Objectivity and Other Essays: On realism, Existentialism and Politics**, Routledge, London, 2003.
- COLLINS Harry -Trevor Pinch, **Golem: Bilim Hakkında Bilmemiz Gereken Her Şey**, 2. b., çev. Zeki Yemez, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.
- COTTINGHAM John, “René Descartes”, **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, ed. Robert Audi, Cambridge University Press, New York, 1996, pp. 193-196.
- , **Akılcılık**, çev. Bülent Gözkân, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003.
- COUVALIS George, **The Philosophy of Science: Science and Objectivity**, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, 1997.
- COX Christoph, **Nietzsche: Naturalism and Interpretation**, University of California Press, Berkeley, 1999.
- DASTON Lorraine, “Objektivite ve Perspektiften Kaçış”, **Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar: Bilim Soyolojisi Tartışmaları**, der.-çev. Mihriban Şenses, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 95-120.
- DASTON Lorraine -Peter Galison, **Objectivity**, Zone Books, New York, 2007.
- DE FIGUEIREDO John M. -Brian S. Silverman, “How Does the Government (Want to) Fund Science?: Politics, Lobbying and Academic Earmarks”, **Science and the**

University, ed. Paula E. Stephan-Ronald G. Ehrenberg, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2007, pp. 36-51.

DEMİR Gökhan Yavuz, **Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007.

DEMİR Ömer, **Bilim Felsefesi**, Vadi Yayınları, 4.b., Ankara, 2009.

DESCARTES René, **Metod Üzerine Konuşma**, 2. b., çev. K. Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994.

—————, **Metod Üzerine Konuşma**, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010.

—————, **Hakikatin Araştırılması: Dünya ya da Işık Üzerine Deneme**, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011.

DIBDIN Michael, “Ratking”, **Üniversiteler Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, Ed. Christopher Simpson, Çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000.

DOUGLAS Heather, “The Irreducible Complexity of Objectivity”, **Synthese**, Vol. 138, nu. 3, 2004, pp. 453-473.

ERDOĞAN Eyüp, **Aristoteles’ten Newton’a Paradigmatik Bilim Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

EWALD Oskar, **Fransız Aydınlanma Felsefesi**, çev. Gürsel Aytaç, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010.

FEYERABEND Paul K., “Democracy, Elitism and Scientific Method”, **Paul K. Feyerabend: Knowledge, Science and Relativism-Philosophical Papers**, Vol. 3., ed. John Preston, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 220-226.

—————, **Özgür Bir Toplumda Bilim**, 2. b., çev. Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

—————, **Yönteme Karşı**, çev. Ertuğrul Başer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

FOUCAULT Michel, 2. b., **Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2**, çev. Işık Ergüden-Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

—————, 3. b., **Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

GADAMER Hans-George, “İnsan ve Dil”, **İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek, Yorum**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 65-75.

- GAY Peter, **The Enlightenment: The Rise of Modern Paganism**, W.W. Norton&Company, New York-London, 1995.
- GIERYN Thomas F., “Bilimin Sınırları”, **Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar: Bilim Sosyolojisi Tartışmaları**, der.-çev. Mihriban Şenses, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 3-73.
- GRAYLING A. C., “Epistemology”, **The Blackwell Companion To Philosophy**, ed. Nicholas Bunnin-E. P. Tsui James, Blackwell, Oxford, 1998, pp. 38-63.
- GREENBERG Daniel S., **Science for Sale: The Perils, Rewards, and Delusions of Campus Capitalism**, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2007.
- GUSTON David H., **Between Politics and Science: Assuring the Integrity and Productivity of Research**, Cambridge University Press, New York, 2000.
- HALFPENNY Peter, “Rasyonelite ve Bilimsel Bilginin Sosyolojisi”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Beno Kuryel, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Öğütle, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010.
- HEIDEGGER Martin, **Bilim Üzerine İki Ders**, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- , “Dilin Doğası”, **İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek, Yorum**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 29-65.
- , **Düşünmek Ne Demektir?**, çev. Rıdvan Şentürk, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- , **Nedir Bu Felsefe**, çev. Ali Irgat, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2003.
- HENRY John, **Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri**, çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.
- HERMAN Ellen, “Camelot Projesi ve Soğuk Savaş Döneminde Psikolojinin Macerası”, **Üniversiteler Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, ed. Christopher Simpson, çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 117-146.
- KING Alexander, “II. Dünya Savaşı’nın Sonundan Bu Yana Bilim ve Teknoloji”, **Bilim ve İktidar**, 13. b., der. Federico Mayor-Augusto Forti, çev. Mehmet Küçük, Tübitak Yayınları, Ankara, 2008, ss. 69-105.
- KOYRE Alexandre , **Bilim Tarihi Yazıları**, 7. b., çev. Kurtuluş Dinçer, Tübitak, Ankara, 2008.
- , **Bilim ve Devrim: Newton**, çev. Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.

- KUHN Thomas S., **Asal Gerilim: Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler**, çev. Yakup Şahin, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004.
- _____, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, 6. b., çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- LACEY A. R., “Rationalism”, **A Dictionary of Philosophy**, 3. Edition, Routledge, London-UK, 1996, pp. 286-287.
- LAKOFF George -Mark Johnson, **Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil**, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- LATOUR Bruno, **Biz Hiç Modern Olamadık**, çev. İnci Uysal, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- LEWONTIN R. C., “Soğuk Savaş ve Akademinin Dönüşümü”, **Soğuk Savaş & Üniversite: Savaş Sonrası Yılların Entelektüel Tarihi**, çev. Musa Ceylan, ed. Noam Chomsky, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- LOCKE John, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, 2. b., çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004.
- LOFGREN Zoe -et al., **A Review of the New Initiatives at the NASA Ames Research Center: Summary of Workshop**, Ed. W. Wessner, National Academy Press, Washington D.C., 2001.
- LOSEE John, **Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş**, çev. Elif Böke, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008.
- MANNHEIM Karl, **İdeoloji ve Ütopya**, 2. b., çev. Mehmet Okyayuz, Epos Yayınları, Ankara, 2004.
- MAYOR Federico, “Bugün ve Yarın, Bilim ve İktidar”, **Bilim ve İktidar**, 13. b., der. Federico Mayor- Augusto Forti, çev. Mehmet Küçük, Tübitak Yayınları, Ankara, 2008, ss. 153-192.
- McCLELLAN III James E. -Harold Dorn, **Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji**, 2. b., çev. Haydar Yalçın, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008.
- McCLELLAN James E., **Science Reorganized: Scientific Societies in the Eighteenth Century**, Columbia University Press, New York, 1985.
- MERTON Robert K., “Bilimin Normatif Yapısı”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Kemal İnal, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Ögütü, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 165-179.
- MIELANTS Eric, “Tepki ve Direniş: Doğa Bilimleri ve Beşeri Bilimler, 1798-1945”, **İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı**, ed. Richard E. Lee-Immanuel Wallerstein, çev. Aysun Babacan, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss. 50-76.

- MITCHELL W. J. T., **İkonoloji: İmaj, Metin, İdeoloji**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- MOORE Kelly, **Disrupting Science: Social Movements, American Scientists and The Politics of The Military, 1945-1975**, Princeton University Press, Princeton, 2008.
- MULKAY Michael, “Bilimde Normlar ve İdeoloji”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**, çev. Beno Kuryel, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Öğütle, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 362-385.
- NALBANTOĞLU Hasan Ünal, **Arayışlar: Bilim, Kültür, Üniversite**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- , “Daímon’suz Bilim”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, ss, 14-33.
- NARİN Özgür, “Bilim ile İktidar Arasındaki İlişkinin Çözümlemesinde “Eski” Bir Ayrıma Başvurulabilir mi? Bilimin ‘Gerçek Boyunduruk Altına Alınışı’ (Real Subsumption)”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, ss. 210-232.
- NELSON John S. -Allan McGill-Donald N. McCloskey, “Araştırma Retoriği”, **Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 127-169.
- “obicio”, **Oxford Latin Dictionary**, Ed. P. G. W. Glare, Oxford At The Clarendon Press, New York, 2009, p. 1212.
- “object”, **Oxford Dictionary of English Etymology**, ed. C. T. Onions, Oxford At The Clarendon Press, New York, 1966, p. 620.
- OUTRAM Dorinda, **Aydınlanma**, çev. Sevda Çalışkan-Hamit Çalışkan, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007.
- ÖZKAN Devrim, “Sosyal Bilimlerde Evrensellik ve Tarihsel Tikellikler İkiliği”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, ss. 173-182.
- PAPINEAU David, “Philosophy of Science”, **The Blackwell Companion To Philosophy**, 2. edition, ed. Nicholas Bunnin-E. P. Tsui James, Blackwell, Oxford, 1998, pp. 290-324.
- POPPER Karl R., **Bilimsel Araştırmanın Mantığı**, 4. b., çev. İlknur Aka-İbrahim Turan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- , **Daha İyi Bir Dünya Arayışı: Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri**, 3. b., çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- , **Açık Toplum ve Düşmanları**, C.II, 4. b., çev. Harun Rızatepe, Liberte Yayınları, Ankara, 2010.

- PRICE Don K., “Bilim-Hükümet İlişkileri”, **Felsefe Ansiklopedisi**, 2. c., ed. Ahmet Cevizci, çev. Feridun Yılmaz, Etik Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 453-459.
- PROCTOR Robert N., **Kanser Savaşları: Siyaset Kanser Hakkında Bildiklerimizi ve Bilmediklerimizi Nasıl Şekillendiriyor**, çev. Ömer Faruk Birpınar, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- RESNIK David B., **Bilim Etiği**, Çev. Vicdan Mutlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
- RORTY Richard, “Dayanışma Olarak Bilim”, **Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 39-55.
- ROSS George MacDonald -Richard Francks, “Descartes, Spinoza and Leibniz”, **The Blackwell Companion to Philosophy**, 2. edition, ed. Nicholas Bunnin-E. P. Tsui James, Blackwell, Oxford-Massachusetts, 1998, pp. 509-529.
- ROSSI Paolo, **Modern Bilimin Doğuşu**, çev. Neşenur Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009.
- SAVAGE James D., **Funding Science in America: Congress, Universities, and the Politics of the Academic Pork Barrel**, Cambridge University Press, New York, 1999.
- SCHMITT Carl, **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, 2. b., çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- SCHWANDT Thomas A., “Objectivity”, **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, ed. George Ritzer, Blackwell Publishing, 2007, Singapore, pp. 3235-3236.
- SERDAR Ziyauddin, **Thomas Kuhn ve Bilim Savaşları**, çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul, 2001.
- SHAPIN Steven, **Bilimsel Devrim**, çev. Ayşegül Yurdaçalış, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000.
- SHILS Edward, **The Intellectuals and the Powers and Other Essays**, The University of Chicago Press, Chicago-London, 1972.
- SIMONS Herbert W., “Bir Entelektüel Akım Olarak Araştırmanın Retoriği”, **Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş**, der.-çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 343-367.
- SIMPSON Christopher, “Üniversiteler, İmparatorluk ve Bilginin Üretimi, **Üniversiteler Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, ed. Christopher Simpson, çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 20-38.
- SNOW C.P., **İki Kültür**, 4. b., çev. Tuncay Birkan, Tübitak, Ankara, 2005.

- SOLEY Lawrence, “Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı”, **Üniversiteler Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, ed. Christopher Simpson, çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 225-241.
- STREMLIN Boris, “Otoritenin Kuruluşu: Modern Dünyada Bilimin Yükselişi”, **İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı**, ed. Richard E. Lee-Immanuel Wallerstein, çev. Aysun Babacan, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 17-49.
- ŞAHİN Yeşim Edis -Ayça Erşen, “Bilimin Ekonomi Politikası”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, ss. 183-193.
- ŞENSES Mihriban, **Sosyal Fenomenler Olarak Bilimsel İhtilaflar: Nerium Oleander (Zakkum) Tartışması**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- TAŞKIN Ali, **İskoç Aydınlanması**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- TOULMIN Stephen, **Kozmopolis: Modernite'nin Gizli Gündemi**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- TILES Mary, **Bachelard: Science and Objectivity**, ed. Alan Montefiore-Hidé Ishiguro-Raymond Geuss, Cambridge University Press, Cambridge-London-New York, 1984, pp. 28-33.
- VINCK Dominique, **The Sociology of Scientific Work: The Fundamental Relationship between Science And Society**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2010.
- WAGNER Peter, **Modernliğin Sosyolojisi**, çev. Mehmet Küçük, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003.
- WALLERSTEIN Immanuel, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, 4. b., çev. Tuncay Birkan, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- WATSON Richard A, “Dualism”, **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, ed. Robert Audi, Cambridge University Press, New York, 1996, p. 210.
- WEBER Max, **Sosyoloji Yazıları**, 6. b., çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- WESTFALL Richard S., **Modern Bilimin Oluşumu**, 16. b., çev. İsmail Hakkı Duru, Tübitak, Ankara, 2008.
- WHEELER Kathleen W., **Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- WOOLGAR Steve, **Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- , “Toplumsal Bilim İncelemelerinde Çıkarlar ve Açıklama”, **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar**,

çev. Emrah Göker, ed. Bekir Balkız-Vefa Saygın Öğütle, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 386-416.

Diğer Kaynaklar

"autonomy, n.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view/Entry/13500> (accessed August 02, 2012).

"object, n.", **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/129613> (accessed May 17, 2012).

"object, adj.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view/Entry/129614> (accessed August 14, 2012).

"objective, adj. and n.", **OED Online**, March 2012. Oxford University Press, <http://www.oed.com/view/Entry/129634> (accessed May 17, 2012).

"objectivism, n.", **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view/Entry/129638> (accessed May 17, 2012).

"objectivity, n.", **OED Online**, March 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view/Entry/129639> (accessed May 17, 2012).

"subject, n.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view/Entry/192686> (accessed July 23, 2012).

"subjectivism, n.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view/Entry/192705> (accessed July 23, 2012).

"subjectivity, n.", **OED Online**, June 2012, Oxford University Press, <http://www.oed.com/view/Entry/192707> (accessed July 23, 2012).

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	HÜSEYİN		DAMAK
Doğum Yeri ve Yılı	ANKARA		1986
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE		
ve Düzeyi	İYİ		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2000	2004	NURETTİN KARAOĞUZ VAKFI ANADOLU LİSESİ (Y.D.A)
Lisans	2004	2009	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ (1 YIL İNGİLİZCE HAZIRLIK)
Yüksek Lisans	2009	2013	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	Aralık-2011	Halen	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ, FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	huseyindamak@gmail.com		
		Tarih İmza Adı Soyadı	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Hüseyin Damak
Tez Adı	Bilimin Özerkliği ve Bilim-Devlet İlişkileri
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Hüsamettin Arslan
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	<input checked="" type="checkbox"/> Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum <input type="checkbox"/> Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum <input type="checkbox"/> Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	<input checked="" type="checkbox"/> Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

22.02.2013